SOMBORSKA HRONIKA FRA BONE MIHALJEVIĆA 1717-1787.

Priredio

MILAN STEPANOVIĆ

BUNJEVAČKO KOLO

ISTORIJSKI ARHIV SOMBOR

Sombor, 2012.

*Povodom 325 godina od poslednje velike seobe Bunjevaca u Bačku
i 250 godina od završetka izgradnje crkve Svetog Trojstva u Somboru*

SOMBORSKA HRONIKA
FRA BONE MIHALJEVIĆA 1717-1787.

Priređivač, urednik i redaktor
MILAN STEPANOVIĆ

Preveli sa latinskog
PAVLE VELENRAJTER
ĐORĐE ANTIĆ

Recenzenti
dr SAŠA MARKOVIĆ
dr DRAGOLJUB GAJIĆ
mr SUZANA KUJUNDŽIĆ OSTOJIĆ

Lektura i korektura
dr DRAGOLJUB GAJIĆ

Dizajn
ALEN MILOŠEVIĆ

Izdavači
UG „BUNJEVAČKO KOLO" Sombor
ISTORIJSKI ARHIV Sombor

Štampa
SIMBOL
Petrovaradin

Tiraž
500 primeraka

Sombor, 2012.

O SOMBORSKOJ HRONICI
FRA BONE MIHALJEVIĆA

Prošlost naših naselja na prostorima nekadašnje južne Ugarske, posebno ona nešto starija, iz XVIII stoleća, siromašna je izvornicima koji beleže važne događaje za zajednicu i njen svakodnevni život. Otuda sačuvani letopisi ili hronike spadaju u istorijske izvore prvog reda, posebno kada potiču iz vremena koje je bilo još veoma daleko od pojave gradskih ili oblasnih novina i listova.

Kada je reč o Somboru, osim obimne građe koja svedoči o istoriji grada u XVIII stoleću, sačuvane u arhivskim fondovima vojničkog šanca, odnosno slobodnog i kraljevskog grada Sombora, kao i u fondovima Bačko-bodroške županije, rukopis hronike ovdašnjeg franjevačkog propovednika fra Bone Mihaljevića predstavlja dragocen izvornik za poznavanje prošlosti grada između 1717. i 1787. godine, pre svega događaja vezanih za život i rad somborskih franjevaca, njihovog samostana i crkve Svetog Trojstva, kao i za život građana, posebno Bunjevaca,[1] koji su među ovdašnjim rimokatoličkim vernicima tada predstavljali izrazitu većinu.

Mihaljevićeva hronika često pruža podatke važne i za razumevanje šireg konteksta istorijskih događaja (o rukopisu hronike i njegovom značaju kao istorijskog izvora, biće reči u zasebnim poglavljima). Objavljivanjem njenog prevoda, pred čitaoce se iznosi štivo koje, sa pravom, može da se svrsta u red onih dela koja, beležeći i proučavajući mikroistoriju, da navedemo reči prof. dr Čarlsa Džojnera, „teže za odgovorima na velika pitanja u malim sredinama“.

---

1 Priređivač ove knjige koristi za somborske Bunjevce njihov etnički naziv, kojim su sebe nazivali od prvog doseljenja u Bačku, početkom dvadesetih godina XVII veka, pa do danas, bez osporavanja i uz poštovanje sadašnjeg nacionalnog shvatanja onih ovdašnjih bunjevačkih porodica koje se danas osećaju i izjašnjavaju kao Hrvati (zvanične austrijske civilne i vojne vlasti Bunjevce su, kroz ceo XVIII vek, najčešće beležile imenom Dalmati, Iliri ili katolički Raci).

Bona Mihaljević do dolaska u Sombor

Bona Mihaljević je rođen 1. januara 1742. g. u sremskom selu Novak, na padinama Fruške Gore, nedaleko od Iloka.[2] Njegovo prezime pisano je, povremeno, u raznim izvorima, i sa oblicima Mihalović ili Mihailović. Prema popisu sela Novak, koje je pripadalo Vukovarskom vlastelinstvu, ovde je 1736. g. postojalo 31 domaćinstvo, a među porodičnim starešinama zabeleženi su Josip Mihailović (*Joseph Mihailoviz*) i Miško Mihailović (*Misco Mihailoviz*), pa možemo, s obzirom na nedoslednost u pisanju prezimena u tadašnjim popisima, da pretpostavimo da je Bona Mihaljević potekao iz jedne od ovih novačkih porodica.[3] S obzirom na imena i prezimenima kućnih starešina, svi popisani stanovnici ovog sremskog šokačkog sela bili su rimokatoličke veroispovesti, verovatno poreklom iz Bosne (šest popisanih domaćina imali su prezimena Bošnjak i Bošnjaković).

Iz okoline Iloka, najverovatnije iz sela Novak, rodom je bio i Bonaventura (Bona) Mihaljević stariji, takođe franjevac, koji je monaški zavet dao još 1717. godine.[4] On je, od 1746. do 1749. godine, bio i gvardijan franjevačkog samostana u Baču, a u vreme svoje uprave, kako je zapisano u letopisu ovog samostana, ožbukao je, popločao i obelio celo prizemlje samostana, podigao je svodove na spratu, načinio stepenice i vrata što vode u potkrovlje, iznad staklenih vrata dao je da se naprave tvrdi prozori, a podigao je i samostanske zahode (*loca necesaria*).[5] Vrlo je verovatno da su stariji i mlađi Bona Mihaljević bili u bliskom

2 Vasiljević, Stevan: *Znameniti Somborci*, Novi Sad, 1989, 19; *Pismo Stipana Velina Đorđu Antiću od 16.04.1969. godine*, Istorijski arhiv Sombor, Zbirka znamenite ličnosti, Bona Mihaljević (1742-1788), inv, br. 36/3.

3 Popović, Dušan: *Srbi u Sremu do 1736/7 – istorija naselja i stanovništva*, Beograd, 1950, 205; Mažuran, Ivan: *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine*, Osijek, 1993, 196-198.

4 Podatke o poreklu i početku monaškog staža fra Bone Mihaljevića starijeg saopštava Stipan Velin, nekadašnji profesor iz Hercegsantova u Mađarskoj (*Pismo Stipana Velina Đorđu Antiću od 16.04.1969. godine*).

5 *Nomina Patrum Superiorum Ven. Conventus Bacsiensis Ordinis Fratrum Minorum Provinciae S. Joannis a Capistrano ab anno erectionis in Conventum*, Franjevački samostan Bač; Cvekan, Paškal: *Franjevci u Baču*, Virovitica, 1985, 58.

Franjevački samostan u Šarengradu

srodstvu, te je moguće da je Bona Mihaljević ml. po svom rođaku i dobio ime (svakako nije slučajna podudarnost da je on svoju redovnu franjevačku službu, kao sveštenik i propovednik, započeo u istom samostanu u kome je Bona Mihaljević st. svojevremeno bio gvardijan).

Takozvani „novicijat" ili jednogodišnji iskušenički staž (razdoblje obuke i pripreme budućih monaha pre polaganja zaveta) Bona Mihaljević je završio od 8. septembra 1757. do 8. septembra 1758. g. u franjevačkom samostanu u susednom Šarengradu, na desnoj obali Dunava.[6] Ovaj stari manastir gotske arhitekture, sa crkvom Sv. Duha, podigao je još početkom XV stoleća mačvanski ban Ivan Morovićki, ali je već oko 1420. g. manastir bio prodat franjevcima Bosanske vikarije. Bosanski franjevci su u Šarengradu ostali i u vreme turske uprave, a nakon odlaska Turaka 1688. g. u samostan dolaze franjevci iz okoline Tuzle, koji obnavljaju manastir i crkvu (od 1683. g. u samostanu je vođen letopis, pa je budući monah još kao iskušenik mogao da bude upoznat sa njim).[7]

---

6 *Pismo Stipana Velina Đorđu Antiću od 16.04.1969. godine.*

7 Barbarić, Josip: *Ljetopis Franjevačkog samostana u Šarengradu I (1683-1853)*, Šarengrad, 2002.

Nakon što se zaredio, Bona Mihaljević je pohađao filozofiju (verovatno u franjevačkom samostanu Sv. Duha u Slavonskoj Požegi),[8] a zatim i bogosloviju u samostanu Sv. Franje u Petrovaradinu, kada je tamošnji profesor bogoslovije bio budući provincijalni ministar franjevačke provincije Sv. Ivana Kapistrana Ladislav Spaić, čija je predavanja, tokom tri godine (između 1764. i 1766), Bona Mihaljević, kao student–klerik, uredno zapisivao. U biblioteci franjevačkog samostana u Baču čuvana su četiri Mihaljevićeva rukopisa Spaićevih predavanja (pisani su latinskim kurzivom, nepaginirani i neuvezani, na papiru veličine 245 x 190 mm):[9]

- *Tractatus de statu mortuorum et resurgentium...* iz 1764. godine.[10]
- *Tractatus de exteriori Dei cultu* iz 1765. godine.[11]
- *Ladislaus Spaich, Tractaus de Deo eiusque divinis attributis iz 1765/66. godine.* U podnaslovu ovog rukopisa Bona Mihaljević je zapisao: *28. augusti 1765. Sub lectore primario R. P. Ladislao Spaich. Conscriptus per fratrem Bonum Mihaljevich, studentem ss. Theologiae in 3 am, in conventu seraphici Patriarchae S. J. N. Francisci Petrovaradini, sub provincialatu Josephi Blagoe. Finis impositue 9. Junii 1766. in conventu s. P. N. Francisci Petrovaradini in Syrmio).*[12]
- *P. Ladislaus Spaich, I De divina revelatione sive de Verbo Dei scripto* iz 1766. godine.[13]

8 Mihaljevićev vršnjak Tomo Leaković (fra Bernardin) koji je u „novicijat“ u Šarengradu stupio 1759. godine, a zaredio se 1760. godine, studije filozofije pohađao je u Sl. Požegi kod Mihaela Srajnera (1761-1764), a bogosloviju u Petrovaradinu i Osijeku (1764-1766), pa možemo da pretpostavimo da je i Mihaljevićev put bio sličan ili istovetan, odnosno uporedan jer se i vremenski poklapa sa biografijom Leakovića (*Fra. Bernardin, Tomo Leaković*, Bilten Mjesnog odbora Šarengrad, br. 2, Šarengrad, 2008, 8).

9 Mihaljevićevi rukopisi čuvani su u biblioteci franjevačkog samostana u Baču sve do početka poslednje decenije XX stoleća, kada su, sa ostalim rukopisima iz samostanske biblioteke, preneseni u Zagreb.

10 Cvekan, Paškal: *ibidem*, 127.

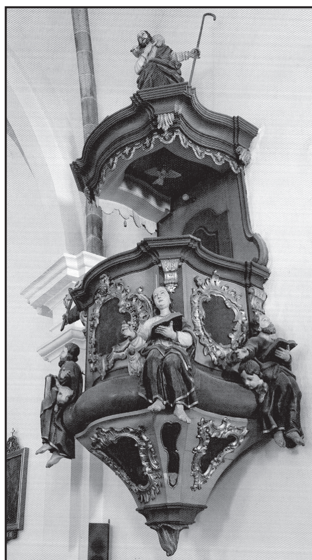
11 Cvekan, Paškal: *ibidem*, 127.

12 Cvekan, Paškal: *ibidem*, 127; Sekulić, Ante: *Drevni Bač*, Split, 1978, 65.

13 Cvekan, Paškal: *ibidem*, 127.

Franjevački samostan u Baču
(fotografija s početka XX veka)

Propovedaonica
franjevačke crkve u Baču

Franjevački samostan
i crkva u Budimu

Franjevački samostan
i crkva u Baji

Za „ilirskog" propovednika[14] Mihaljević je, kako piše u svojoj hronici, izabran krajem oktobra 1766. g. u franjevačkom samostanu u Baču,[15] gde se nalazio sve do 1772. godine. Bona Mihaljević se u ovom samostanu, sa ocem Lovrom Perisanovićem, starao za izradu crkvene propovedaonice, koja je bila postavljena 1770. godine, a učestvovao je i u osnivanju samostanskog Bratstva od kordice sv. Franje 1771. godine.[16] Posle boravka u Baču Mihaljević se često selio. U Slavonskoj Požegi je boravio do kraja 1773. godine, odakle je otišao u Vukovar, gde je, kao vikar, bio do kraja 1775. godine. Iz Vukovara Mihaljević je otišao u franjevački samostan u Budimu i tu je 1776. g. zapisan kao „ilirski propovednik", a iz Budima je prešao u Baju, gde se nalazio tokom 1777/78. godine, sve do dolaska u Sombor, s proleća 1778. godine.[17] Zapisano je da je, osim „ilirskog", govorio latinski, kao i da je poznavao nemački jezik.[18]

Istorijat franjevačkog reda u Somboru

Franjevački red male braće (*Ordo fratrum minorum* ili skr. OFM) osnovao je sv. Franja Asiški (1182-1226) početkom XIII stoleća. Nakon obraćenja zastupao je ideje potpunog jevanđeoskog siromaštva, bratstva, molitve, propovedništva i mira, koje su brzo dobile pristalice među narodom i siromašnim građanima, pa je njegovo bratstvo „Pokorničke braće" sve više raslo i

14 Propovednik koji je govorio „ilirski" jezik (ovim nazivom označavani su u XVIII stoleću južnoslovenski novoštokavski govori, na čijoj su osnovi kasnije standardizovani savremeni srpski i hrvatski jezik), a u slučaju Bone Mihaljevića „ilirski" se, svakako, odnosio na bunjevačko i šokačko ikavsko narečje kojim je on govorio i kojim su govorili somborski Bunjevci, kao i najveći deo južnoslovenskog rimokatoličkog stanovništva u tadašnjoj južnoj Ugarskoj.

15 Mihaljević, Bona: *Hronika samostana slobodnog i kraljevskog grada Sombora*, Istorijski arhiv Sombor, 2432, 28.

16 Cvekan, Paškal: *ibidem*, 80, 130.

17 *Fra Bona Mihaljević* (mašinski kucana beleška), Istorijski arhiv Sombor, Zbirka znamenitih ličnosti, Bona Mihaljević (1742-1788), 36/2; *Pismo Stipana Velina Đorđu Antiću od 16.04.1969. godine*.

18 *Pismo Stipana Velina Đorđu Antiću od 16.04.1969. godine*.

ugrožavalo privilegovan kler. Kada je Franja Asiški, na traženje pape Inoćentija III, izrazio lojalnost crkvi i autoritetu pape, dobio je 1209. g. zvaničnu saglasnost za osnivanje Reda male braće, koji se proširio još za života sv. Franje.

Prvi franjevci (ili franciskani) na prostorima srednjovekovne bosanske države pojavili su se 1291. godine, na poziv srpskog kralja Dragutina, tada vladara tzv. Sremske kraljevine, čija se oblast prostirala i na predele severoistočne Bosne. Kao misionari trebalo je da suzbijaju „jeretička" učenja Bosanske crkve (mada često optuživana kao bogumilska ili patarenska, Bosanska crkva se po svojim učenjima u znatnoj meri razlikovala od ove srednjovekovne jeresi, ali je svojim zasebnim crkvenim ustrojstvom i nepripadanjem ni rimokatoličkom, ni pravoslavnom obredu predstavljala stalnu smetnju obema velikim crkvama). Pola stoleća kasnije (1340) ustanovljena je Bosanska vikarija – samostalna teritorijalna jedinica franjevačkog reda, a istovremeno je osnovan i prvi franjevački samostan u Milama kraj Visokog (uz samostan se nalazila i krunidbena crkva bosanskih kraljeva posvećena sv. Nikoli), za kojim su sledili i samostani u Kraljevoj Sutjesci, Olovu, Srebrenici, Zvorniku, Modriči, Fojnici, Kreševu, Travniku (Gučoj Gori), Solima (Tuzli) itd.

Bosanski franjevci su svojim siromaštvom, istrajnim dušebrižništvom i upotrebom narodnog jezika bili bliski i prihvatljivi običnom narodu (u tim osobinama franjevaca bilo je značajnih dodirnih tačaka sa dotadašnjim narodnim sveštenstvom Bosanske crkve), pa je njihova zasluga u preobraćenju i širenju katoličanstva među nekadašnjim pripadnicima Bosanske crkve bila presudna. Turskim osvajanjima uloga franjevaca je još više dobila na značaju jer su bili jedini predstavnici rimokatoličke crkve u Bosni čije su delovanje turske vlasti prihvatale, o čemu im je, odmah po turskom osvajanju Bosne 1463. godine, izdat ferman turskog sultana Mehmeda.

Od 1514. g. Bosanska vikarija podeljena je na dve redodržave: Bosnu Srebrnu (*Bosnae argentinae*) za teritorije pod turskom upravom i Bosnu Hrvatsku (*Bosna Croatia*) za preostalo područje. Obe vikarije uzdignute su u rang provincija 1517. godine. Područje nadležnosti provincije Bosne Srebrne, nazvane i imenom Svetog Krsta, proširilo se narednih nekoliko decenija,

Sveti Franja Asiški
(Francisco de Zurbarán, Španija, 1658)

Srednjovekovni franjevac

turskim osvajanjima ugarskih zemalja, na Slavoniju, Baranju, Srem, Bačku, Banat i središnju Ugarsku, sve do Budima.

Tako je podvig očuvanja hrišćanske vere među južnoslovenskim rimokatolicima u ovim predelima, u teškim uslovima turske uprave i u vreme masovne islamizacije, sledeća dva stoleća isključivo zavisio od franjevaca provincije Bosne Srebrne. Bunjevački prosvetitelj Ivan Antunović, u svojoj knjizi „Razprava o podunavskih i potiskih Bunjevcih i Šokcih" (Beč, 1882), navodi: *Što se dakle katoličke vjere u južnom Slavenstvu zadržalo, to se mora upisati jedino u zaslugu franjevacah, buduć da ustanova Muhameda IV. nije trpila djelovanje svećanika ine vjere. A osim toga je fratre zaklanjalo i njihovo siromaštvo. Oni jedini su dakle mogli svakud, istina uz neprekidne pogibelji, sliediti Bunjevca i Šokca. Pa su to požrtvovanjem u istinu i činili, na toliko, da je o njih zavladala poslovica: „Kamo Turci s ćordom, tamo fratri s torbom*".[19]

U vreme dolaska Bone Mihaljevića u Sombor franjevci su ovde, prema arhivskim tragovima, bili prisutni već skoro jedan i po vek.

19 Antunović, Ivan: *Razprava o podunavskih i potiskih Bunjevcih i Šokcih*, Beč, 1882, 113.

U arhivskim izvorima tragovi naselja koje je predstavljalo preteču današnjeg Sombora mogu da se prate od kraja XIV stoleća, kada je 1391. g. u Bodroškoj županiji zabeleženo neznatno naselje pod imenom Sveti Mihailo ili Sentmihalj (*Zentmihal*), u posedu vlastelinske porodice Cobor, koja se u ugarskim arhivskim izvorima pominje od šezdesetih godina XIV stoleća.[20] Naselja koja su u srednjovekovnoj Ugarskoj bila nazvana po nekom svetitelju obično su imala i crkvu njemu posvećenu, pa možemo da pretpostavimo da se i u Sentmihalju nalazila crkvica posvećena sv. arhanđelu Mihailu (Mihovilu). Već početkom XV stoleća (1403) ovo naselje se, prema imenu ovdašnje vlastelinske porodice, beleži kao Coborsentmihalj (*Chobwrzentmyhall*),[21] a narednih decenija, kako je vlastela Coborovih sve više dobijala na značaju među ugarskim plemstvom, i njihovo sedište je polako izrastalo iz svog ruralnog okruženja.

U vreme dovršetka radova na svojoj tvrđavi, krajem sedamdesetih godina XV stoleća, Janoš Cobor se obratio papi Sikstusu VI sa molbom da mu se odobri da na svom posedu Coborsentmihalj podigne crkvu i samostan za monahe dominikanskog reda. Papa Sikstus je dozvolu dao 1479. godine, a prema osnivačkom pismu iz 1481. g. Janoš, Emerik i Martin Cobor ustupili su dominikancima nekadašnju kuću Andrije Cobora, sa svim zgradama i baštama, a darovali su im i nekoliko okolnih naselja koja su bila u njihovom posedu.[22] U naselju je uskoro podignuta i benediktinska crkva Uznesenja Marijinog, a u njihovom samostanu nalazila se i škola.[23]

Prva sačuvana zabeleška o nekom ovdašnjem svešteniku (Ivanu ili Janošu), koji je služio u tadašnjem Coborsenmihalju, pri Kaločkoj nabiskupiji, potiče iz 1479. godine, kada je zabeleženo

20 Ivány, István: *Bács-Bodrog Vármegye földrajzi és történelmi Helynévtára*, knj. I, Subotica, 1889, 54; Muhi, János: *Zombor Története*, Sombor, 1944, 44; Ćirković, Sima: *Istorija Sombora* (*Od trgovišta do nahijskog sedišta)*, Dometi, 74-75, Sombor, 1993, 86.

21 Ivány, István: *ibidem*, 54; Muhi, János: *ibidem*, 44; Ćirković, Sima: *ibidem*, 88, 89.

22 Katona, Stephanus: *Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae*, Kaloča, 1800, 456; Ivány, István, *ibidem*, 56, 57; Muhi, János: *ibidem*, 49; Ćirković, Sima: *ibidem*, 104, 105.

23 Muhi, János: *ibidem*, 50, 51.

da je *Ioannes de Chobor-Zentmyhal Presbyter Dioecesis Colocensis* pristupio rimskoj družbi Duha Svetoga.[24]

Coborsentmihalj je početkom XVI stoleća, uz Bač i Titel, predstavljao jedno od tri najznačajnija naselja u Bačkoj, i u njemu se, na Uksrs 1514. godine, nalazilo jedno do zbornih mesta za okupljanje krstaša pozvanih u rat protiv Turaka.[25] Kako je zbog uspešnih pregovara sa Turcima opozvana papska bula sa pozivom na rat, okupljeni krstaši, kojima su bile obećane privilegije poput oslobođenja od kmetstva (predstavnici najnižih društvenih slojeva, kmetovi, pastiri i panduri, ali i gradska sirotinja i siromašni plemići), podsticani od najsiromašnijih monaha prosjačkog reda i seoskog sveštenstva, pobunili su se i pretvorili se u vojsku seljačkih ustanika predvođenu Đerđom Dožom. Time je započeo Mađarski seljački rat ili Dožina buna koja je za Coborsentmihalj imala tragične posledice od kojih se ovo naselje nekoliko decenija, sve do dolaska Turaka, nije oporavilo. Mesto su ustanici zauzeli, porušili i opustošili, a kroz njega su ubrzo prošle (sigurno ne bez posledica) i srpske najamničke trupe iz beogradske i šabačke tvrđave, koje su u okolini današnjeg Sombora potukle deo ustanika (oko 3000) predvođenih popom Borbašem.[26]

Cela Bodroška županija bila je nakon bune opustela, a stanovništvo se razbežalo ili je stradalo, što je tokom narednih godina prouzrokovalo značajne etničke promene. Ni Coborsentmihalj (koji još poljski herceg Sigmund na proputovanju 1500. g. beleži imenom *Czombor villa Sancti Michaelis*)[27] nije bio izuzetak, pa na popisu stanovnika, koji su 1522. g. plaćali nadbiskupsku desetinu Kaločkoj nadbiskupiji, u ovom naselju (koje je u opisnom delu tog popisa vrlo opširno zabeleženo), za razliku od drugih okolnih mesta, nije bilo zapisano ime nijednog poreskog obveznika Kaločke nadbiskupije.[28] Da je u isto vreme ovde, ipak, neko živeo,

---

24 Érdújhelyi, Menyhért: *A Kalocsai Érsekség a renaissance-korban*, Senta, 1899, 247.

25 Muhi, János: *ibidem*, 52.

26 Muhi, János: *ibidem*, 53/54.

27 Divéky, Adorján: *Zsigmond lengyel herceg budai sámadásai (1500-1502, 1505)*, Budapest, 1914, 71.

28 *Prepis popisa obveznika plaćanja nadbiskupske desetine u Bodroškoj i Bačkoj županiji iz 1522. godine,* Istorijski arhiv Sombor, Fond Istorijskog društva Bačko-bodroške županije, inv. br. 2856.

dokazuje spisak naselja Bodroške županije koja su iste godine imala viškove žitarica, među kojima je zabeležen *Coborszentmihaly*.[29] Kako stanovnici naselja nisu bili rimokatoličke vere, a Turci još nisu bili osvojili Ugarsku, reč je, očito, o najstarijem sloju ovdašnjeg srpskog stanovništva, koje je učestvovalo u gušenju Dožine bune i koje se, umesto odbeglih ili stradalih mađarskih kmetova, ovde i naselilo. Predanje somborskih Srba govorilo je da su Turci, nakon osvajanja Sombora, nekadašnju srpsku crkvu preuredili u džamiju, a posle odlaska Turaka ta džamija je ponovo pretvorena u pravoslavnu crkvu Sv. Jovana Preteče (moguće je i da su Srbi preuzeli napuštenu i razrušenu benediktinsku crkvu ili nekadašnju župnu crkvu Sv. Mihaila).[30]

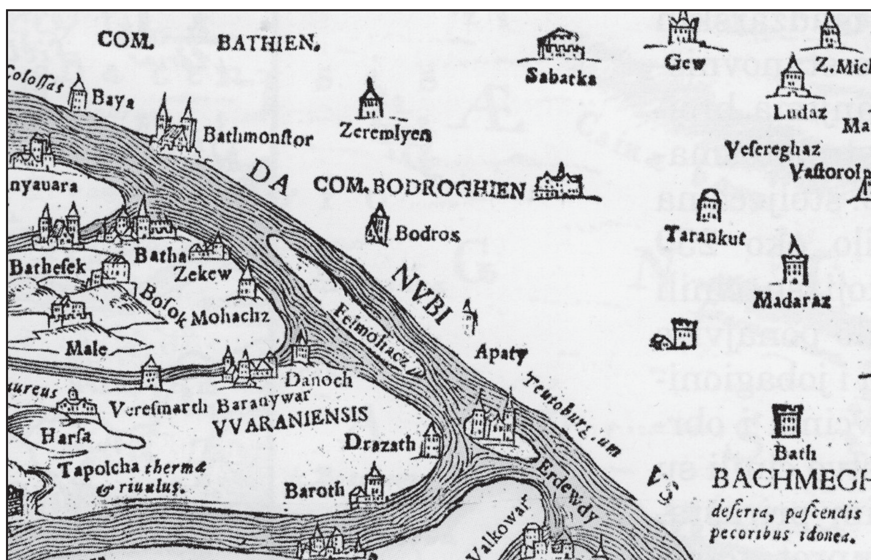
Kada su Turci 1541. g. zauzeli Sombor, u obnovljenom utvrđenju Coborovih postavili su vojnu posadu od pedeset vojnika (popis turskih vojnika iz 1543. g. prvi put ovo naselje beleži imenom *Sombor*) i naselili su grad novim stanovništvom. Sombor je, uskoro, postao nahijsko središte u kome su, osim Turaka, živeli i Srbi, o čemu svedoče najstariji turski defteri (popisi) iz sedamdesetih godina XVI stoleća i pomenici (popisi) priložnika krušedolskog i kruševskog manastira s kraja XVI i iz prve polovine XVII stoleća.[31] Srbi koji su živeli u gradu bili su zanatlije i trgovci, mada ih je bilo i među martolozima u somborskoj tvrđavi, ali su znatno brojniji bili na pustarama, selištima i u selima u okolini Sombora, gde su se bavili stočarstvom i zemljoradnjom.

Prema najstarijem turskom defteru (popisu) Segedinskog sandžaka iz 1570. godine, u Somboru je popisano svega 13 hrišćanskih kuća, a na popisu je, u tri gradske mahale, zabeleženo i 217 muslimanskih kuća, kao i 17 turskih vojnika koji su služili u somborskoj tvrđavi (među popisanim turskim stanovništvom

29 *Prepis popisa naselja u Bodroškoj županiji koji imaju viškove roda žitarica iz 1522. godine*, Istorijski arhiv Sombor, Fond Istorijskog društva Bačko-bodroške županije, inv. br. 2851.

30 Vukićević, Nikola: *Crte iz prošlosti*, Sombor, 2007, 33;

31 Káldy-Nagy, Gyula: *A szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben*, Szeged, 2008, 181-183; Halasi-Kun, Tibor: *Sixteenth-century turkish settlements in souther Hungary*, Belleten (Türk tarih kurumu), c. XXVIII, Ankara, 1964, 35-38; Stepanović, Milan: *Somborski Srbi XVI i XVII veka u zapisu Krušedolskog pomenika*, Dometi, br. 114-115, Sombor, 2003, 86-91.

Sombor (označen crtežom tvrđave i tornja, pored natpisa *Com. Bodroghien*) na zemljopisnoj mapi Volfganga Laciusa iz 1556. g.

većina su, verovatno, bili naši sunarodnici islamske veroispovesti, pa je njih 60 bilo skorašnjih konvertita, odnosno bili su deca hrišćanskih roditelja, a sedmorica su zabeležena zavičajnim prezimenom „Bosna“).[32] Na popisu je zabeležena i zasebna romska zajednica (bilo ih je i hrišćana i muslimana) koja je brojala 12 kuća.[33] Među 13 hrišćanskih kuća zapisano je 21 ime (13 domaćina i osmorica odrasle braće ili sinova), a po njihovim imenima može se zaključiti da je većinom reč o srpskom stanovništvu.[34] Prema defteru iz 1570. godine, u somborskoj nahiji popisano je, uz varoš Sombor, i 108 naselja (107 sela i jedna varošica), kao i 48 nenaseljenih pustara, a stanovništvo somborske nahije u

32 Káldy-Nagy, Gyula: *ibidem*, 181/182.

33 Káldy-Nagy, Gyula: *ibidem*, 181/182.

34 Zabeležena su sledeća imena somborskih hrišćana: Petar Matijaš sa braćom Milošem i Petkom, Cvetko Nikola sa sinom Jarmanom, Marko trgovac, Milija Marko, Radul Petar sa sinom Vujanom, Radosav Dobrosav sa sinom Jovanom, Dejan Nikola, Pavle Vuk, Radovan Vukdrag sa bratom Grujom, Marko Andrija sa bratom Kurdom (njegovo islamsko ime govori da je verovatno tek postao konvertit), Jovan Vladisav, Dabrarina Nikola sa sinom Jovanom i Đurić Krajić (Káldy-Nagy, Gyula: *ibidem*, 182).

najvećem broju naselja (u 101 selu) većinski je bilo srpske narodnosti. Rimokatolika je 1570. g. bilo samo u varošici Kolutu (gde je živelo izmešano mađarsko i šokačko stanovništvo), te u selima Sonti (izmešani Mađari, Šokci i Srbi), Monoštoru (Šokci), Beregu (Šokci i Mađari) i u Gornjem Santovu (Šokci).[35] U ostalim naseljima somborske nahije rimokatolički živalj na ovom popisu nije bio zapisan, a Turci su, osim u Somboru, većinsko stanovništvo predstavljali samo u još dva sela. I u narednom poimeničnom popisu Sombora iz 1578. g. zabeleženo je u varoši samo 13 hrišćanskih kuća, a među popisanim hrišćanima, na osnovu zapisanih imena, većina je Srba.[36]

Kako ne postoji arhivska građa koja bi pouzdano potvrdila prisutnost rimokatoličkog življa i franjevačkog reda u prvim godinama i decenijama nakon turskog osvajanja Sombora, trag o najstarijem vremenu njihovog boravka u gradu nalazimo u jednom aktu kojim je somborski Magistrat, na pismenu molbu gvardijana franjevačkog samostana Jeronima Jakočevića, upućenu 8. novembra 1781. godine, dao preporuku za pretpostavljene ovdašnjim franjevcima, istaknuto je kako su pripadnici franjevačke provincije sv. Križa Bosne Srebrne u Somboru proveli 200 godina (dakle, od osamdesetih godina XVI stoleća) i kako su i u vreme turskog ropstva, a i kasnije, predano služili hrišćanstvu i narodu.[37] S obzirom na prigodan karakter ovog dokumenta i na dva

35 Káldy-Nagy, Gyula: *ibidem*, 199, 231, 232, 235, 237.

36 U Somboru su 1578. g. kao hrišćani zapisani: Luka Petar, Stepan Marko sa sinom Novakom i bratom Filipom, Cvetko Nikola sa sinom Stojanom, Petar Pavle sa bratom Mihailom, Milija Marko, Ivan, Matija Andrija, Pavle Radoje, Vuksan, Vuča dunđer, Rado Radoje, Bojić Joca i Jovan Vladisav (Halasi-Kun, Tibor: *ibidem*, 37).

37 *Inače i nama i našim precima bilo je poznato kako su oci samostana i njihovi prethodnici za vreme od 200 godina, dok je zemlja sve do Srbije bila izložena groznom besu nečovečnosti pod jarmom otomanskim... nepokolebljivo, s verom i ljubavlju, delili sakramente u tim žalosnim časovima, dok su drugi svoje zdravlje i život sklanjali u izbeglištvu* (*Pismo gvardijana Jeronima Jakočevića Magistratu slobodnog i kraljevskog grada Sombora, od 8. novembra 1781. godine i odgovor Magistrata*, Istorijski arhiv Sombor, Fond Magistrata, Index Anni 1781, no. 117, Copia Prothocolli Sessionalis Anni: 1781, 9.11.1781); Mihaljević, Bona: *ibidem*, 53/54; Đorđe Antić: *Ukidanje prava parohijske jurisdikcije franjevačkih kaluđera 1781-1786*

veka razmaka između vremena njegovog nastanka i vremena o kojem, na jednom mestu, dokument govori, tvrdnju da su franjevci u Somboru boravili već početkom osamdesetih godina XVI stoleća potrebno je, ipak, primiti sa znatnim oprezom jer istoričari ovog monaškog reda, na osnovu vatikanskih arhivskih izvora, smatraju da su franjevci pastoralnu dužnost u Bačkoj preuzeli najranije krajem dvadesetih godina XVII stoleća,[38] dakle, oko jedan i po vek pre nastanka navedenog dokumenta somborskog Magistrata.

Somborski župnik Matija Slatković (1754-1806), u svom rukopisnom zapisu o prošlosti Sombora (nastalom oko 1805), piše da su *prema predanju i kazivanju unuka, zajedno sa hrišćanima iz Bosne, u običnoj narodnoj nošnji došli i franjevci, koji su, zatim, bez ikakvih sveštenih oznaka i odeće, podučavali narod osnovama i granama hrišćanstva*.[39] I u zapisu o zavičajnoj istoriji Sombora Nikole Đ. Vukićevića, dugogodišnjeg profesora i upravnika somborske Preparandije, objavljenom 1860. g. u „Školskom listu", zabeleženo je da *sa onim doseljenicima koji su se iz Bosne ovamo doselili došlo je i nekoliko fratrova bosanskih, koji su svoju crkvu najpre u sredini predela Gradine (gde i sad bunjevačke porodice Matarići, Bogišići, Čuvardići, Markovići i Pekanovići stanuju), a posle u predgrađu Selenči imali. Franciškani ovi išli su u narodnom odelu i poučavali su ljude idući od kuće do kuće i od stana do stana, a nedeljom posle podne dolazili su na sastanke, gde se kolo igralo, i tu su ljude savetovali i učili Bogu se moliti.*[40] U svom kasnijem radu „Crte iz prošlosti grada Sombora i okoline somborske", objavljenom u nastavcima u listu „Sloga" između 1906. i 1908. godine, Nikola Vukićević piše: *Pomenuti franciškani išli su u narodnom odelu i proseći od kuće do kuće, bunjevački narod poučavali su u molitvama i zakonu božjem,*

(rukopis), Istorijski arhiv Sombor, Fond Đorđa Antića, fasc. Franjevački samostan, Stara katolička crkva, 56/296; Beljanski, Milenko: *Katolici u Somboru*, Sombor, 1995, 35.

38 Fermendžin, Eusebius: *Acta Bosnae*, Zagreb, 1892, 387; Bukinac, Beato: *O ulozi franjevaca u seobama hrvatskoga naroda u XVI i XVII stoljeću*, Subotica, 2007, 33/34, 68.

39 Slatković, Matija: *Zapisi* (preveo Ištvan Virag), Istorijski arhiv Sombor, rukopis, inv. br. 1966, 6.

40 Vukićević, Nikola: *Podatci za povestnicu grada Sombora, a od časti i srednje Bačke*, Školski list, br. 13, Novi Sad, 1860, 201.

Atar Gradine i Sombor na mapi inž. A. Kaltšmita iz 1746. g.

zauzimali se za njih kod turskih vlasti, a nedeljom i praznikom sakupljali su svoje verne najpre na službu božiju u podzemnoj crkvi, a zatim su u iste dane posle podne skupljali mladež na igru i veselu zabavu.[41] Zapisana predanja zaista pominju da su franjevci u tursko vreme, pošto nisu smeli javno da obavljaju bogosluženje, sa svojim vernicima prvo iskopali crkvicu u jednom brežuljku na području somborske pustare Gradina, koje se i danas naziva Klisa (od reči *ecclesia* – crkva).[42]

Na prostore Bačke narod rimokatoličke veroispovesti iz Bosne i Dalmacije, o čijem prisustvu jasno svedoče turski defteri Segedinskog sandžaka iz 1570. i 1578. godine, preseljavao se u manjim skupinama još u prvoj polovini XVI stoleća, a početkom XVII u Podunavlje se naseljavaju i prve skupine Bunjevaca iz Kliškog sandžaka (jugozapadne Bosne, severne Dalmacije i istočnog dela Like), o čemu svedoči i dopis koji je 1622. g. bosanski misionar Šimun Ivan Matković uputio Kongregaciji za širenje vere u Rimu, sa molbom da mu se za područje misionarskog delovanja odobri župa Bunjevci na prostoru Kaločke nadbiskupije (*Simeon*

41 Vukićević, Nikola: *Crte iz prošlosti*, 21.

42 Slatković, Matija : *ibidem*, 8 ; Sekulić, Ante: *Ulomci iz somborske povijesti do kraja XVIII. stoljeća*, Kačić, god. XIII, Split, 1981, 169.

Lički Bunjevac (XVII-XVIII vek)

Joannis Matchovich Bosnensis et in partibus Serbiae, Slavoniae et Hungariae australis, Turcae subiectis, missionarius rogat, concedi sibi ***parochiam Bunjevci****, archidioecesis Colocensis, cum antiquis facultatibus*).[43] Kako župa Bunjevci nije potvrđena pod tim imenom, njegov dopis Kongregaciji trebalo bi shvatiti kao molbu za misionarsko delovanje na prostoru Bačke koji su prethodnih godina naselili Bunjevci, gde je, besumnje, spadao i Sombor sa okolinom.

Da je parohija „Bunjevci" verovatno bila somborska parohija, potvrđuje i izveštaj Kongregaciji, koji je o svojim vizitacijama po Sremu, Slavoniji i Ugarskoj 1632. g. sastavio barski nadbiskup Petar Mazareki, u kome je, osim ostalog, zabeleženo da u Bačkoj postoje dve rimokatoličke parohije – Bukin i Sombor (*che due parochie Buchin e Sombor*), među kojima, kako je zapisno u izveštaju, verovatno po veličini parohije, odnosno broju vernika, nema razlike.[44] Kako je Bukin (danas Mladenovo, selo južno od Bača) bio naseljen Šokcima, Bunjevaca je moglo biti samo u somborskoj

43 Fermendžin, Eusebius: *ibidem*, 367.

44 Dević, Antun: *Razni fondovi Kongregacije za širenje vjere 17-18. st.* (*Scritture riferite nei Congressi – Bosnia miscellanea*), Fontes (izvori za hrvatsku povijest), br. 10, Zagreb, 2004, 278.

parohiji. U svom prethodnom izveštaju, pisanom iste godine, biskup Mazareki kaže da u Bačkoj, „srećnoj ravnici bogatoj žitom, raznim vrstama stoke, vinom i voćem", ima 4000 katoličkih duša i da o njima brinu franjevci bosanske provincije (*nella pianura di Backa, la quale è più felice e fortunata per abondanza de frumenti et animali d'ogni sorte che per vini e frutti. Saranno quattro milla anime catholiche. Li frati Bosinesi hanno la cura*), te da ovde ima i 400 pravoslavnih sela u kojima se govori „ilirskim" jezikom, dok broj katoličkih sela ne dostiže trideset (*Mi fu detto che tutto questo paese detto hoggi Backa conteneva 400 villaggi schismatici di lingua illirica, e di catholici non arriva à 30 villaggi*).[45]

Da je već u ovo vreme u Somboru bilo franjevaca, svedoči naredni izveštaj nadbiskupa Mazerakija iz 1634. godine, u kome se žali na postupke pojedinih franjevaca po Slavoniji, Sremu i Ugarskoj, pa, osim ostalog, kaže i da je Sombor postao *leglo franjevaca lutalica* (*e Sombor, nido dei vagabondi frati*).[46] Ovo je, ujedno, najstariji neposredan arhivski izvornik o boravku franjevaca u Somboru.

Prvi somborski rimokatolici zapisani imenom i prezimenom nalaze se među bosanskim trgovcima, koji su stekli trgovački ugled u južnoj Ugarskoj četrdesetih godina XVII stoleća, a koji su trgovali i sa Dubrovnikom i sa Turcima preprodajući vunu i stoku. Nekoliko njih je stalno ili povremeno boravilo i u Somboru (Marin Jeličić 1641, Filip Matijin, koji je u Somboru i umro 1647. godine, a koji je 1643/44. g. ovde radio sa svojim bratom Petrom Matijaševićem, a zaduživao se kod Dubrovčana sa Nikolom i Ivanom Mihailovićem, kojima je bio i jemac).[47]

Najstariji konkretan podatak iz vremena turske uprave o broju rimokatoličkih domova u Somboru potiče iz 1649. godine, kada je, 23. i 24. oktobra, beogradski biskup, franjevac Marin Ibrašimović, obilazeći naselja sa rimokatoličkim stanovništvom od Beograda do Pešte, krizmao ovde 117 vernika (prvog dana 25, a drugog 92 vernika, što može da ukazuje da su prvog dana

45 Bukinac, Beato: *ibidem*, 55; Dević, Antun: *ibidem*, 274.

46 Dević, Antun: *Spisi generalnih sjednica Kongregacije za širenje vjere u XVII. stoljeću*, Fontes (izvori za hrvatsku povijest), br. 5, Zagreb, 1999, 81.

47 Hrabak, Bogumil: *Srpski i bosanski trgovci u Ugarskoj pre i neposredno posle Velike seobe*, Sentandrejski zbornik, knj. 3, Beograd, 1997, 67.

krizmani somborski vernici, a drugog oni iz okoline), posle čega je njegov sekretar, u izveštaju sa putovanja, zapisao: *U istom Somboru ima 30 katoličkih kuća, nemaju crkvu* (*Nel medesimo Sombor sono le case di cattolici numero 30, non hanno la chiesa*).[48]

Podatak iz naredne godine (1650) beleži da su somborski rimokatolici Kaločkoj nadbiskupiji plaćali godišnji porez od 40 forinti.[49]

Prema izveštaju o svojim vizitacijama, koji je beogradski biskup i apostolski administrator južne Ugarske pod turskom vlasti fra Matija Benlić poslao Kongregaciji, u Somboru je 1653. g. postojala kuća, odnosno kapelica u kojoj je javno obavljana služba (*In Sombor e una casa dove si celebra publicamente*), a zabeleženo je i da kapelica ima sav neophodan pribor za služenje svete mise (*La capella di Sombor ha suoi utensili necessarii per la sancta messa*).[50] Biskup Benlić dalje izveštava da su četiri oca franjevca 22. avgusta 1653. g. držala u parohiji u Somboru službu i propovedi, kao i da su krizmala 38 mušaraca i 29 žena (*Quatro padri franciscani administrano li sanctissimi sacramenti, nella qualle parochia in Sombor per li 22. di agosto habbiamo celebrato, predicato, e feci la crisma, et confirmai di maschi 38, di femine 29*).[51]

Mada tokom 1661. i 1662. g. u popisima samostana i rezidencija provincije Bosne Srebrne u Somboru (kao ni u Baji ili Baču) nisu zapisani franjevački samostani niti rezidencije,[52] u izveštaju biskupa fra Matije Benlića pomenuta su 1664. g. šestorica franjevaca iz ove provincije, koji se brinu o katoličkim dušama u oblasti Kaločke nadbiskupije, a među okolnostima koje im otežavaju rad navodi se i dolazak Tatara, predvođenih sinom tatarskog kana, na zimovanje u Sombor tokom prethodne zime (1663/64), kao i velike tegobe koje je zbog toga moralo da

48 Fermendžin, Eusebius: *ibidem*, 467; Dević, Antun: *Spisi generalnih sjednica Kongregacije za širenje vjere u XVII. stoljeću*, 378.

49 Muhi, János: *Zombor Története*, Sombor, 1944, 70.

50 Dević, Antun: *Razni fondovi Kongregacije za širenje vjere 17-18. st.* (*Scritture riferite nei Congressi – Bosnia miscellanea*), 178.

51 Dević, Antun: *Razni fondovi Kongregacije za širenje vjere 17-18. st.* (*Scritture riferite nei Congressi – Bosnia miscellanea*), 178.

52 Dević, Antun: *Razni fondovi Kongregacije za širenje vjere 17-18. st.* (*Scritture riferite nei Congressi – Bosnia miscellanea*), 85/86, 94-96, 154-157.

Sombor na putopisnoj mapi Hajnriha Otendorfa iz 1667. g.

podnese ovdašnje katoličko stanovništvo (*il figlio del prencipe di Tartari ha invernato questa vernata in mezzo di quel paese, nella terra di nome Sombor e cosi li poveri cattolici hanno havuto gran tribulation mentenendoli*).[53] Naglasak na boravku Tatara u Somboru moguće je jedino tumačiti činjenicom da su pomenuti franjevci ovde imali privremeno ili stalno boravište.

U izveštaju i u pismu (pisanom „bosančicom", odnosno bosanskom ćirilicom), koje su Kongregaciji za širenje vere 10. septembra 1668. g. poslali rimokatolički vernici iz Sombora, Baje i Bajmoka, zapisano je da su vernici u ovim mestima tada, kao i ranije, imali sveštenike iz (franjevačkog) samostana Olova u Bosni, *koji su nam objašnjavali Kristov zakon*.[54]

Prema izveštaju Kongregaciji biskupa Matije Benlića o stanju u parohijama na teritoriji južne Ugarske, Srema i Slavonije, u Somboru je 3. februara 1670. g. parohija brojala 88 odraslih rimokatoličkih vernika oba pola (*Nella parochia di Sombor confermai utriusque sexus 88*).[55] Istovremeno, parohija u Baču brojala

53 Fermendžin, Eusebius: *ibidem*, 510; Bukinac, Beato: *ibidem*, 68; Ćirković, Sima: *Središte nahije: stara palanka Sombor*, Dometi, br. 90-91, Sombor, 1997, 80/81; Dević, Antun: *Vatikanski dokumenti Đakovačke i Srijemske biskupije u XVII. i XVIII. stoljeću*, Fontes (izvori za hrvatsku povijest), br. 4, Zagreb, 1998, 379.

54 Bukinac, Beato: *ibidem*, 35; Sekulić, Ante: : *Ulomci iz somborske povijesti do kraja XVIII. stoljeća*, 169.

55 Dević, Antun: *Vatikanski dokumenti Đakovačke i Srijemske biskupije u XVII. i XVIII. stoljeću*, 396.

je 1057 rimokatoličkih vernika, u Santovu 1010, u Bajmoku 378, u Gari 150, u Bukinu 123 itd).[56]

Biskup Matija Benlić i u svom izveštaju iz 1672. g. navodi broj duša i crkvi po parohijama na teritorijama svog delovanja, pa beleži da u somborskoj parohiji ima jedna crkva, te da ovde ima oko 1500 katoličkih duša (*La 2. di Sombor, ha chiesa e vi so no 1.500 anime*).[57] Ovaj podatak je u velikoj nesrazmeri sa njegovim podatkom zapisanim samo dve godine ranije, kada je ovde zabeleženo svega 88 katoličkih vernika, pa, ukoliko nije reč o omaški, postoji mogućnost da su, u međuvremenu, somborskoj parohiji priključena i neka okolna rimokatolička naselja (Sonta, Monoštor, a možda i Kolut, gde je još 1653. g. zabeležena rimokatolička crkva Sv. Ivana Krstitelja).

Početkom marta 1677. g. 12 rimokatolika, verovatno najuglednijih vernika, „s područja Bačke, u mestu zvanom Sombor“ (*territorio di Bascha rel lougi detto Sombor*), poslalo je pismo zahvalnosti papi Inoćentiju XI zbog imenovanja fra Matije Brnjakovića za beogradskog biskupa, čija se nadležnost protezala i na područje Bačke, a potpisani su prezimenima: Antunović, Filipović, Ivanić, Jurić (2), Jurišić, Kolarić, Marković (2), Stipanović i Zlatenić (jedan je ostao nepotpisan).[58] Označavanje lokacije s koje je poslato pismo navodi na mogućnost da je među 12 potpisanih vernika bilo i rimokatolika koji su živeli u drugim mestima Bačke, izvan Sombora.

Da je franjevačka rezidencija u Somboru mogla da postoji još u vreme turske uprave, upućuje i podatak o tome da je u Somboru boravio beogradski biskup fra Matija Brnjaković, koji je ovde, 12. januara 1680. godine, potpisao imenovanje jednog sveštenika u Ludošu.[59]

I Bona Mihaljević beleži da su somborski Bunjevci, u godinama pred odlazak Turaka, imali „izvan šanca“ (gradskog jezgra omeđenog odbrambenim bedemom) crkvicu posvećenu sv.

56 Dević, Antun: *Vatikanski dokumenti Đakovačke i Srijemske biskupije u XVII. i XVIII. stoljeću*, 396/397.

57 Dević, Antun: *Spisi generalnih sjednica Kongregacije za širenje vjere u XVII. stoljeću*, 596.

58 Erdeljanović, Jovan: *ibidem*, 68; Bukinac, Beato: *ibidem,* 58, 68; Sekulić, Ante: : *Ulomci iz somborske povijesti do kraja XVIII. stoljeća*, 168.

59 Ulmer, Gašpar: *Subotička Danica za 1996*, Subotica, 1995, str. 215–218.

Franji, bez tornja i zvona, a građenu od pruća i oblepljenu blatom (u Mihaljevićevom zapisu označena je kao *sacellum* – mala kapela), koja se nalazila u nekadašnjoj, po njima i nazvanoj, Kaluđerskoj ulici (sad Kneza Miloša), na prostoru između Apatinskog puta i Jorgovanske ulice.[60] Tu su, kako piše Mihaljević, *vršili bogosluženje, propovedali, delili sakramente i održavali hrišćanski narod u katoličkoj veri, sa strahom i drhtanjem, izlažući opasnosti svoje živote*.[61] Posle odlaska Turaka, franjevci su nabavili zvono koje su postavili na visok hrastov stub ispred crkvice.[62] U jednom kasnijem svedočenju rimokatoličkih vernika vikaru Jakovu Fabriju, zameniku kaločkog nadbiskupa, prilikom njegove posete Somboru 1733. godine, zapisano je da u doba turske uprave u gradu nije bilo katoličke parohije, parohijalne crkve, niti parohijalnog doma, a da su o duhovnom životu katolika brinuli samo franjevci, zahvaljujući kojima je taj svet opstao u hrišćanskoj veri.[63]

Tursko stanovništvo iselilo se iz Sombora krajem leta 1687. godine, na glas o približavanju austrijskih carskih četa koje su, pod zapovedništvom generala Fridriha Veteranija, ušle bez borbe u napušten Sombor 12. septembra 1687. g. (austrijska vojska glavnog zapovednika vojvode Karla Lotarinškog prošla je kroz grad 16. septembra, nadirući ka Segedinu i Erdelju).

U jesen iste godine doselio se znatan broj bunjevačkih porodica u, do tada, najvećoj organizovanoj seobi Bunjevaca, u kojoj je iz Bosne, Dalmacije i Like, preko Slavonije, u okolinu Sombora, Subotice, Segedina i Baje doseljeno preko 5000 ljudi, od kojih je 1500 bilo pod oružjem. Svega tri godine kasnije, u Velikoj seobi Srba, doseljene su i mnogobrojne srpske porodice sa područja Šumadije, Podrinja, Raške, Kosova i Metohije. Kao i u drugim mestima, i u Somboru su doseljeni Bunjevci i Srbi, u zamenu za dobijene posede, odmah stupali u vojnu službu i osnovali odred „Rackoga naroda milicije" (*Militia Nationali Rascianica*), u kome je služilo više stotina pešaka i konjanika. Pod komandom kapetana Duje Markovića, jednog od predvodnika bunjevačke seobe 1687. godine, ovaj somborski odred hrabro se borio u sastavu

60 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 1; Beljanski, Milenko: *ibidem*, 9, 17/18.
61 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 1.
62 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 1.
63 Beljanski, Milenko: *ibidem*, 19.

Plan Bitke kod Slankamena 1691. g.

austrijske vojske protiv Turaka u Bitki kod Slankamena (1691), a nekoliko godina kasnije, pod komandom njegovog sina Đure Markovića, i u poznatoj Bitki kod Sente (1697).

Mada je za državnu komorsku upravu i novouspostavljenu Bačku županiju Sombor zbog bogatstva i brojnosti stanovništva (skoro 3000 stanovnika prema popisu iz 1702. godine) bio veoma privlačan kao posed, učešće somborskih militara u nekoliko presudnih bitaka austrijske vojske protiv Turaka, njihovo vojno umeće i iskazana hrabrost doprineli su da Sombor 1702. g. dobije status vojničkog šanca (*Fossatum Militare*) na novostvorenoj Potiskoj vojnoj granici, a ovdašnjim graničarima pripalo je tad i 26 okolnih pustara na kojima su imali oranice i držali marvu (dve trećine tadašnjih stanovnika Sombora bilo je srpske nacionalnosti i pravoslavne veroispovesti, a jednu trećinu činili su rimokatolici Bunjevci). Tek što je Sombor dobio vojnički status, izbila je 1703. g. mađarska Rakocijeva buna, pa su somborski graničari, na strani habsburškog dvora, tokom sledećih osam godina učestvovali u borbama širom Bačke i južne Ugarske, sve do 1711. godine, kada je buna bila ugušena. Svega nekoliko godina kasnije Somborci ponovo učestvuju u tzv. „Varadinskom“ ratu između Austrije i Turske

Bitka kod Sente 1697. g. (detalj sa slike Franca Ajzenhuta)

(1716-1718), a deo ovdašnjih graničara našao se i u turskom zarobljeništvu, iz koga su se oslobađali velikim otkupima. Od 1717. g. Sombor je dobio status vojnog mesta (*Oppidum Militare*).

Sedam godina posle povlačenja Turaka iz Sombora rezidencija somborskih franjevaca nalazi se 1693. g. na spisku franjevačkih rezidencija i samostana koji su pripadali provinciji Bosni Srebrnoj.[64] Somborski franjevci, koji su u gradu živeli u vreme turske uprave i koji su, uz velik broj novodoseljenih rimokatolika Bunjevaca, verovatno, bili ojačani i novom sabraćom doseljenom uz ovaj narod, počeli su 1699. g. da vode matične knjige, od kojih su sačuvani samo fragmenti matične knjige krštenih za tu godinu, sa zabeleženim imenima svega dvojice franjevaca (Nikole Radnića i Mihovila Nimčevića).[65] Prema kasnijem svedočenju najuglednijih predstavnika somborskog rimokatoličkog stanovništva (1733), ovdašnji franjevci su oko 1703. g. zaposeli nekadašnju tursku

64 Bukinac, Beato: *ibidem*, 78.

65 *Matična knjiga krštenih franjevačke rezidencije u Somboru 1719-1750* (fragmenti koji se odnose na period od kraja maja do kraja decembra 1699. g. dodati su, verovatno kao prepis, na poslednje tri stranice najstarije sačuvane matične knjige krštenih za period 1719-1750), Istorijski arhiv Sombor, Zbirka matičnih knjiga (fond 9).

Skica Sombora iz 1697. g.

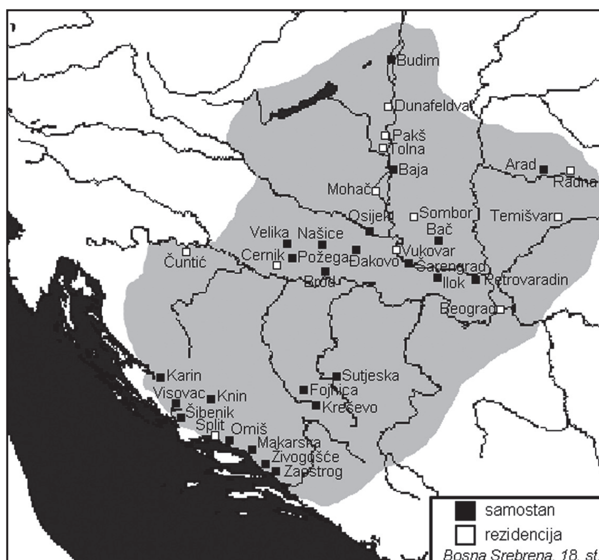
džamiju koja se nalazila preko puta Pašine kule (slično kao što su i somborski pravoslavni sveštenici zaposeli drugu obližnju džamiju i pretvorili je u crkvu Sv. Jovana Preteče).[66] Na opisanom mestu i danas se nalaze crkva Svetog Trojstva i zgrada nekadašnjeg franjevačkog samostana, a Nikola Vukićević navodi da su se na tom mestu ranije nalazile razvaline turskih državnih zdanja.[67]

Usled stalne izloženosti napadima mađarskih trupa za vreme Rakocijeve bune, znatan deo srpskog i bunjevačkog stanovništva, sa ovdašnjim sveštenicima i franjevcima, sklonio se iz grada u južnu Bačku, Srem (najviše u Petrovaradin i okolinu), pa i u Slavoniju ili Baranju (izgleda da su neki od somborskih franjevaca u to vreme i ostali po drugim samostanima, pa je 1711. g. kao gvardijan samostana u Baču zapisan *P. Martinus de Sombor*, odnosno otac Martin iz Sombora[68]). Zbog učešća Bunjevaca u borbama protiv Rakocijevih ustanika (među kojima je, u ne maloj meri, bilo mađarskih luterana i kalvinista iz Erdelja), na strani bečkog dvora,

66 Beljanski, Milenko: *ibidem*, 19.

67 Vukićević, Nikola: *Crte iz prošlosti*, 34.

68 *Nomina Patrum Superiorum Ven. Conventus Bacsiensis Ordinis Fratrum Minorum Provinciae S. Joannis a Capistrano ab anno erectionis in Conventum*, Franjevački samostan Bač

Mapa samostana i rezidencija franjevačke provincije
Bosna Srebrna u prvoj polovini XVIII stoleća

i franjevačke rezidencije i crkve po bačkim naseljima takođe su bile na udaru mađarskih ustaničkih četa. Franjevci su se u Sombor vratili 1710. godine,[69] a kada je 1711. g. ustanak ugušen i kada se stanovništvo vratilo, u Somboru je osnovana (ili obnovljena) i prva rimokatolička župa kojom su rukovodili fratri, a predstojnik franjevačke rezidencije bio je, ujedno, i upravitelj župe.[70] Između 1712. i 1714. g. predstojnik franjevačke rezidencije u Somboru i ovdašnji župnik bio je Luka Karadžić, kasnije bajski, budimski i osječki gvardijan, a od 1735. do 1738. g. i provincijal cele franjevačke provincije Bosne Srebrne.[71]

Na razvalinama starih turskih građevina, uz pomoć vernika, franjevci su 1717. g. počeli da podižu novu crkvu, koja je bila završena 1719. godine, od kada monasi ovog reda u Somboru redovno vode i matične knjige krštenih, venčanih i umrlih vernika (zvaničan latinski naziv somborske franjevačke rezidencije,

69 Karácsonyi, János: *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon*, knjiga II, Budapest, 1924, 383.

70 Borovszky, Samu: *Bács-Bodrog vármegye*, II, Budapest, 1909, 326; Mihaljević, Bona: *ibidem*, 2.

71 Mandić, Dominik: *Franjevačka Bosna*, Rim, 1968, 212-214.

zapisan na početnim stranama matičnih knjiga iz 1719. godine, bio je: *Venerabilis Residentiæ Somboriensis Ordinis Minorum S. P. N. Francisci de Obseruantia Almæ Prouintia Bosnæ Argentinæ*).[72] Nova crkva, koja se nalazila na mestu dvorišta današnjeg Župnog dvora, bila je dugačka 12 i široka svega četiri hvata (oko 23 metra u dužinu i nešto manje od osam metara u širinu), a imala je i dva tornja sačinjena od drveta, u kojima se nalazilo po jedno malo zvono.[73] Fratri su stanovali odmah pored nove crkve, u staroj turskoj kući (sa ostacima nekadašnjeg tornja) prekrivenoj ćeramidom, u kojoj su imali tri prostorije i kuhinju, a koja im je, ujedno, služila i kao parohijski dom.[74] Predstojnik franjevačke rezidencije u vreme izgradnje prve crkve i tadašnji somborski župnik bio je fra Luka Đurčević iz Velike u Slavoniji.[75] U opisu Sombora iz 1718. g. segedinski komorski prefekt Tau zabeležio je franjevačku crkvu i rezidenciju, a putopisac i dekan Požunskog univerziteta Matej Bel na svom proputovanju kroz Sombor beleži 1735. g. da je katolička crkva predstavljala *ukras grada*.[76]

Na popisu somborskih graničara 1720. g. zabeležena su 272 graničarska domaćinstva, od kojih je 201 bilo srpske, a 71 bunjevačke pripadnosti.[77] Mada je Sombor imao status vojnog mesta koje je bilo u nadležnosti Segedinske vojne komande, istovremeno je manji deo njegovih stanovnika (tek nešto iznad jedne desetine), uglavnom potomaka srpskih i bunjevačkih starosedelaca iz turskog vremena, pripadao komorskoj opštini koja je bila u nadležnosti državne Komorske uprave, pa je iste 1720. g. u Somboru zapisano i 35 komorskih domaćinstava, a među popisanima je bilo i nekoliko bunjevačkih porodica (kasnije će, niz godina, knez komorske opštine biti Bunjevac Mijo Šapina).[78]

72 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 1; Beljanski, Milenko: *ibidem*, 19.

73 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 1.

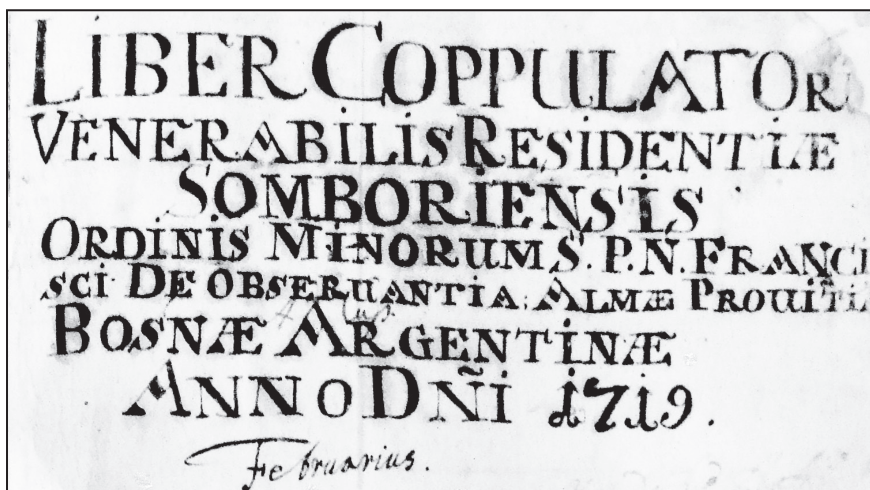
74 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 1/2; Slatković, Matija: *ibidem*, 11.

75 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 2.

76 Gavrilović, Slavko: *Sombor – graničarski šanac (1687-1745)*, Zbornik Matice srpske za istoriju, br. 46, Novi Sad, 1992, 28/29; Beljanski, Milenko: *Letopis Sombora od 1360. do 1800. godine*, Sombor, 1974, 75; Beljanski, Milenko: *Katolici u Somboru*, 19.

77 Jakšić, Ivan: *Iz popisa stanovništva Ugarske početkom XVIII veka*, Novi Sad, 1966, 350-357.

78 Jakšić, Ivan: *ibidem*, 268/269.

Natpis sa naslovne strane matične knjige venčanih iz 1719. g.

Tokom tridesetih i četrdesetih godina XVIII stoleća somborski graničari su učestvovali u Ratu za poljsko nasleđe (1733/34), Austrijsko-turskom ratu (1737-1739), u gušenju bune u Vlaškoj (1738) i u Ratu za austrijsko nasleđe (1740-1745). Običaj je bio da neko od somborskih franjevaca ide uz graničare u rat kao vojni duhovnik, pa je u Austrijsko-turskom ratu s graničarima bio fra Petar Martinović, a u Ratu za austrijsko nasleđe sa vojskom su išli franjevci Petar Moker i Antun Dežević.[79] Sa narodom su, deleći sakramente i starajući se o obolelima, franjevci bili i u vreme dugotrajne epidemije kuge, koja je u Somboru izbila 1738. godine, kada se, obilazeći i tešeći bolesne, početkom 1739. g. kugom zarazio i preminuo i tadašnji predstojnik rezidencije somborskih franjevaca Dominik Somborlić.[80] O privrženosti somborskog bunjevačkog sveta ovdašnjim franjevcima govori i pismo uglednog Somborca Martina Parčetića iz Beča 1746. g. (kasnije prvog gradonačelnika Sombora), kada je, kao izaslanik Somboraca, bio na dvoru u pregovorima o elibertaciji grada. Na

79 *Kripost posli smrti živi (Pivaoc putnik somborski putujući pripiva)*, Neven, XX, br. 4, Subotica, 1903, 53; br. 6, Subotica, 1903, 92. [U „Nevenu“ nije bilo navedeno ime Bone Mihaljevića, pisca ovog speva, već samo napomena: *Pisao jedan franjevac*].

80 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 3; Gavrilović, Slavko: *ibidem*, 39/40.

Pečat vojničkog mesta Sombor iz 1717. g.

Potiski graničar
(početak XVIII stoleća)

kraju pisma, pisanog narodnim jezikom, uz pozdrave bližnjima i rodbini, napominje na latinskom: *apud. P. Francis. omnibus mea obsekvia* (*pozdravljam oce franjevce*).[81] I prilikom polaganja kamena temeljca za novu crkvu Svetog Trojstva (1752) u svečanoj besedi rečeno je da je nadaleko poznato *koliko su verom i pobožnošću prema Bogu, kolikom ljubavi prema serafskom redovništvu* [franjevcima, prim. prir.] *zadahnuti ovi somborski građani*.[82]

Prema podacima Kaločke nadbiskupije, somborska župa je 1731. g. imala 800 duša doraslih za ispovest, a 1734. g. bilo je već 943 odraslih rimokatolika.[83] U vreme pred elibertaciju (1748) u gradu je bilo 1737 rimokatolika,[84] ali je njihov broj kasnije nešto opao zbog raseljavanja dela Bunjevaca u okolna komorska sela Čonoplju i Nemeš Militič.

Godine 1743. počela je izgradnja franjevačkog samostana u Somboru, a kamen temeljac postavio je tadašnji kaločki nadbiskup

81 *Pismo Martina Parčetića i Atanasija Stojšića od 20. avgusta 1746. godine*, Istorijski arhiv Sombor, Fond Oppidum militare, 32/1746.

82 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 19.

83 Katona, Stephanus: *ibidem*, 135.

84 Katona, Stephanus: *ibidem*, 135

(ujedno i bački župan) Nikola Patačić.[85] Ovo prostrano jednospratno i dvokrilno barokno zdanje (treće krilo zgrade, ono prema ulici, dozidano je tek četvrt stoleća kasnije, za vreme druge uprave gvardijana Tadeja Hegediša) podignuto je sredstvima koje su franjevci prikupili dobrovoljnim prilozima, štednjom i prihodima sa svojih poseda, a Nikola Vukićević navodi da je samostan podignut *uz veliku pripomoć kraljevske kamare i uz milostinju, koju su od naroda, bez razlike vere, svake nedelje sami franjevci po dvaput za 30 godina skupljali*.[86] Zdanje je bilo završeno do 1749. godine, kada je 24. aprila, u trpezariji ove zgrade, izaslanik carice Marije Terezije grof Johan Stefan Koler (koji je u samostanu i odseo) svečano proglasio Sombor za slobodan i kraljevski grad. Tri i po godine ranije (1. novembra 1745) Somboru je, naredbom carice, bio oduzet dotadašnji status vojnog mesta, pa su srpski i bunjevački graničari, prevođeni oficirima, započeli političku i diplomatsku akciju da za svoj grad obezbede status koji bi im omogućavao administrativnu i političku samostalnost od komorske i županijske vlasti. Posle dve i po godine upornih zalaganja i pregovora, Somborci su željeni status otkupili uplatom 150.000 rajnskih forinti u ratovima ispražnjenu carsku blagajnu, a carica Marija Terezija je 17. februara 1749. g. o tome izdala Privilegijalno pismo, odnosno Elibertacionu povelju. Gradska vlast ravnopravno je podeljena između rimokatolika i pravoslavnih (Bunjevaca i Srba), što je regulisao „Ugovor o alternativi“ potpisan još 1748. godine, nekoliko meseci pre nego što je grad dobio nov status.[87]

Novo zdanje somborskih franjevaca zvanično je 1750. g. dobilo status „konventa“ (samostana), čiji je prvi gvardijan postao Antun Dežević iz Budima, nekadašnji duhovnik somborskih graničara.[88] Vikar je postao Filip Katić iz Pečuja, a ilirski propovednik Jeronim Klaić iz Baća pored Kaloče.[89] U somborskom franjevačkom samostanu održavane su i skupštine Bačke županije, posebno kada su kaločki nadbiskupi, ujedno, bili i na dužnosti

85 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 4.
86 Vukićević, Nikola: *Crte iz prošlosti*, 34.
87 Stepanović, Milan: *Povelja slobodnog i kraljevskog grada Sombora*, Sombor, 2008, 11-13.
88 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 14.
89 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 14.

Grb slobodnog i kraljevskog grada Sombora iz 1749. g.

velikih župana.[90] Ovde je 1752. g. održana i Prva međukapitularna skupština provincije Bosne Srebrne, na kojoj su, osim ostalog, imenovani i gvardijani franjevačkih samostana na teritoriji provincije.[91]

Tri godine nakon elibertacije grada, 24. juna 1752, kraj dotadašnje male crkve (koju besednik, prilikom polaganja kamena-temeljca, zove *već trošnom kućom božjom*, a hronika samostana je beleži kao *siromašnu staru crkvu*, prilikom opisa posete kaločkog nadbiskupa 1761. godine),[92] pored nove zgrade franjevačkog samostana, svečano je postavljen ugaoni kamen u temelj nove crkve, posvećene *večnom, velikom, mudrom, milostivom i pravednom božanskom Trojstvu*, kako je zapisano na kamenu temeljcu.[93] Zidanje crkve, klasičnog baroknog zdanja, teklo je sporo, uz velik i stalan trud franjevačkog bratstva na sakupljanju sredstava i priloga za dovršetak crkve. Mada je somborski Magistrat bio naklonjen franjevcima jer su zahtevali znatno manje materijalnih

90 Muhi, János: *ibidem*, 128/129.
91 Benić, Bono: *Ljetopis Sutješkog samostana*, Zagreb, 2003, 77, 184.
92 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 19, 23.
93 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 16.

Najstariji prikaz crkve Svetog Trojstva, na veduti Sombora iz 1818. g.

izdvajanja nego svetovni kler (na ime obavljanja parohijske službe grad je franjevcima godišnje plaćao svega 650 forinti – tek nešto više od godišnje plate najplaćenijeg gradskog službenika), iz gradske blagajne za tu namenu sredstva nisu bila izdvojena,[94] kao što nisu bila izdvojena ni za podizanje nove saborne pravoslavne crkve Sv. Đorđa (1759-1761). Najveći deo sredstava za izgradnju crkve obezbedili su franjevačka provincija Bosna Srebrna, odnosno (od 1757) Sv. Ivana Kapistrana, te poglavarstvo franjevačkog samostana i blagajna somborske župe, a znatan deo obezbeđen je putem dobrovoljnih priloga vernika i državnih i crkvenih uglednika.[95]

Izgradnjom novog samostana i nove crkve povećao se i broj franjevaca, koji se tih godina i decenija kretao između deset i dvadeset, a među njima je bilo administratora, propovednika na tri jezika, nastavnika i profesora, vaspitača franjevaca laika, pomoćnika – kapelana u katoličkim crkvama okolnih mesta, kao i laika koji su bili samo sakristijani, pevači ili kuvari).[96] Somborski franjevački samostan je od 16. avgusta 1757. g. priključen novoosnovanoj provinciji Sv. Ivana Kapistrana, nastaloj izdvajanjem franjevačkog reda u Slavoniji i južnoj Ugarskoj (Baranja, Bačka, Banat i Srem) iz nekadašnje provincije Bosne Srebrne, kojoj su pripadali duže od dva veka.

Crkvu Svetog Trojstva franjevci su uspeli da završe (do krova) deset godina nakon postavljanja kamena temeljca. Gvardijan franjevačkog samostana Tadej Hegediš blagoslovio je, sa dozvolom kaločkog nadbiskupa, 4. juna 1762. g. središte crkve, posle čega je krenula svečana povorka (procesija) vernika sa bakljama kroz središte grada, oko Gradske kuće, a zatim su vernicima podeljeni blagoslovi sa sakramentom.[97] Sutradan je u crkvi održana

94 Hegediš, Antal: *Slobodan i kraljevski grad Sombor (1749-1848)*, Dometi, br. 100-103, Sombor, 2000, 113/114.

95 Građani Sombora darovali su 2358 forinti, franjevačka provincija sv. Ivana Kapistrana 8000, a poglavarstvo somborskog samostana i blagajna župne crkve su dali 4022 forinte. Bilo je i znatnijih priloga u novcu i materijalu visokih državnih, crkvenih i županijskih uglednika. Beretić, Stjepan: *Franjevci zaslužni za gradnju somborske župne crkve*, Zvonik, br. 186 (4/2010), Subotica, 2010, 46.

96 Hegediš, Antal: *ibidem*, 114.

97 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 24.

i prva svečana sveta misa koju je služio čatalinski župnik Antun Bajalić, dok je prvu „ilirsku“ propoved održao franjevac Matija Lalić.[98] U vreme završetka radova na zidanju nove crkve u Somboru je 1762. g. živelo 1556 rimokatolika doraslih za ispovest, kao i 293 još nedorasle osobe, a podatak iz 1767. g. ovde beleži 2375 rimokatoličkih vernika, od kojih je velika većina (preko devet desetina) Bunjevaca (*Illyros 2170, Germanos 205*).[99] Krov nad crkvom podignut je 1766. godine, a crkveni toranj 1768. g. i crkva je, nakon što je na vrhu tornja postavljen pozlaćen krst, dobila svoj konačan spoljašnji izgled.[100] Godine 1769. sredstvima somborskih franjevaca (539 forinti i 88 denara) i prilogom gradskog senatora Antuna Meneskovića (100 forinti) u novoj crkvi je podignut, uređen, naslikan i pozlaćen i prvi oltar, posvećen sv. Franji.[101]

Parohijalna nadležnost somborskih franjevaca nastavljena je i kada je izgrađena nova crkva Svetog Trojstva, a dušebrižničke dužnosti, osim u Somboru, franjevci su obavljali i u četiri okolna mesta, nešto ranije (krajem četrdesetih i početkom pedesetih godina XVIII stoleća) naseljena novim, pretežno rimokatoličkim stanovništvom – Nemeš Militiču (Bunjevci i Mađari), Čonoplji (Bunjevci, Mađari i Slovaci), Doroslovu (Mađari i Slovaci) i u Apatinu (Nemci),[102] a kasnije (od 1769) i u Gakovu (naseljenom Nemcima). Pojedini fratri su, osim parohijalnih, obavljali i nastavničke dužnosti, obično kao katihete u „maloj“ ili osnovnoj školi, ili kao nastavnici i upravitelji u Gramatikalnoj latinskoj školi u Somboru (postojala je između 1763. i 1785. godine), koju su pohađali đaci obe veroispovesti. U somborskom franjevačkom samostanu priređivana su i stručna predavanja, pa je u oktobru 1766. g. počeo tečaj filozofije kome su prisustvovali viđeniji lektori teologije, a na franjevačkoj skupštini održanoj u junu 1769. g. u Našicama odlučeno je da u Somboru bude otvoreno franjevačko filozofsko učilište.[103]

98 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 24.
99 Katona, Stephanus: *ibidem*, 135.
100 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 28, 30.
101 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 32.
102 Bukinac, Beato: ibidem, 78.
103 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 28, 31; Sekulić, Ante: : *Ulomci iz somborske povijesti do kraja XVIII. stoljeća*, 187.

Kako su, nakon elibertacije grada, uz već prisutne Bunjevce, u Sombor počeli da se doseljavaju rimokatolici najpre nemačke, a zatim mađarske i slovačke narodnosti (najčešće kao zanatlije, trgovci ili činovnici), franjevci su nedeljne ili praznične propovedi u crkvi držali na „ilirskom“, nemačkom (od 1750) i na mađarskom jeziku (od 1771). Sedamdesetih i osamdesetih godina XVIII stoleća sistematski je, trudom franjevaca, opremana unutrašnjost nove crkve Svetog Trojstva (zvona, orgulje, propovedaonica, oltari, slike, skulpture). Odlukom Glavne skupštine franjevačke provincije Sv. Ivana Kapistrana, održane 1777. g. u samostanu Sv. Antuna u Baji, u somborski samostan premeštena je škola za „ilirske“ propovednike (bogoslovija) iz franjevačkog samostana u Budimu, a kasnije su (u leto 1783. godine) u somborsku bogosloviju raspoređeni i nastavnici (ili lektori) iz dotadašnje bogoslovije u petrovaradinskom franjevačkom samostanu Sv. Franje.[104]

Služba Bone Mihaljevića u Somboru i poslednje godine franjevačkog samostana

S proleća 1778. g. na franjevačkoj skupštini u Radni (nedaleko od Arada) za nedeljnog propovednika na ilirskom jeziku u somborskom franjevačkom samostanu izabran je Bona Mihaljević, koji u hronici piše da je svoju apostolsku službu u Somboru odmah potom (početkom maja) i započeo.[105] Prvi njegovi potpisi zapisani su u matičnoj knjizi krštenih i u matičnoj knjizi umrlih crkve Svetog Trojstva u Somboru 4. juna, a u matičnoj knjizi venčanih 25. juna 1778. godine (Bona Mihaljević će, između 1778. i 1782. godine, veoma često biti navođen u matičnim knjigama, kao fratar koji je krštavao, venčavao ili držao opela, sve dok ove svešteničke dužnosti nisu prenete na svetovnog župnika i njegove pomoćnike, krajem 1781. godine).[106] Prema već usvojenom

104 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 40, 59.
105 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 41, 65.
106 *Matična knjiga krštenih crkve Svetog Trojstva u Somboru 1775-1780*; *Matična knjiga venčanih 1769-1781*; *Matična knjiga umrlih 1775-1781*, Istorijski arhiv Sombor, Zbirka matičnih knjiga (fond 9).

Stranica iz matične knjige venčanih iz 1778. g.
sa zapisima Bone Mihaljevića

pravilu, nedeljni propovednik na ilirskom jeziku bio je, istovremeno, i upravnik Bratstva Sv. Franje i Bratstva katiheta (ili Bratstva nauke hrišćanske).[107]

U zabeleškama svoje hronike Mihaljević je, povremeno, ostavljao i zapise o sebi, pa tako saznajemo da je, sa gvardijanom Antonom Josićem, 26. jula 1779. g. na gubilište ispratio Jovana Santovačkog i Mariju Staparsku (Sombor je, kao slobodan i kraljevski grad, uživao i *Jus Gladii* ili „Pravo mača“, koji je Magistratu omogućavao da sudi i da izvršava i najteže presude).[108] Na Markovdan, 25. aprila 1780. godine, Bona Mihaljević je predvodio tradicionalnu procesiju izvan grada na blagosiljanje useva u poljima.[109] Iste godine, 11. jula, na velikoj svetkovini polaganja kamena temeljca za Kapelu Blažene Gospe Marije Snežne, Mihaljević je pročitao vernicima odobrenje kaločkog nadbiskupa za gradnju kapele i polaganje kamena sa zapisom (kapela se nalazila na uzvišici, sa desne strane puta prema Sonti, u neposrednoj blizini salaškog naselja Čičovi, a bila je zadužbina uglednog

107 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 41.
108 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 45.
109 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 46.

Potpis Bone Mihaljevića u matičnoj knjizi
crkve Svetog Trojstva 1778. g.

somborskog senatora i nekadašnjeg gradonačelnika Josipa Joze Markovića).[110] Početkom septembra naredne godine kapela je bila završena, pa je Bona Mihaljević predvodio procesiju sa velikim mnoštvom naroda, od crkve Svetog Trojstva do nove kapele, koju je blagoslovio, uz muziku i pucnjeve iz prangija, paroh iz Bača Franja Gažlević.[111] Godine 1781. Bona Mihaljević je ponovo potvrđen za nedeljnog ilirskog propovednika somborskog franjevačkog samostana (*Concionator Domini Illyrici*), kao i za upravnika oba bratstva (sv. Franje i katiheta), župskog veroučitelja (katihetu), staratelja morala i ispitivača.[112]

Krajem 1780. godine preminula je carica Marija Terezija, koju je nasledio sin Josip II, verovatno najnapredniji vladar u dugoj povesnici kuće Habsburga, koji je vladao u duhu ideja liberalizma, racionalizma i prosvetiteljstva. Već prvih meseci njegove vladavine došlo je do brzih i vidljivih promena u svakodnevnom, a posebno u verskom i administrativnom životu na prostoru carevine, što će se uskoro osetiti i u Somboru. Već početkom maja 1781. g. vladarskom naredbom zabranjeno je svim pripadnicima franjevačkog reda da primaju uputstva od vrhovne uprave u Rimu,[113] a početkom jeseni iste godine na snagu je stupio i

110 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 47.
111 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 50.
112 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 50.
113 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 49.

Patent,
Wegen der den augsburgisch- und helvetischen Religionsverwandten, dann den nicht unirten Griechen zu gestattenden christlichen Toleranz und ihres privat Exercitii Religionis.

Wir Joseph der Zweyte, von Gottes Gnaden erwählter römischer Kaiser, zu allen Zeiten Mehrer des Reichs, König in Germanien, zu Jerusalem, Ungarn, Böheim, Dalmatien, Kroatien, Slavonien, Galizien, und Lodomerien rc. Erzherzog zu Oesterreich rc. Herzog zu Burgund, zu Lothringen, zu Steyer, zu Kärnten, und zu Krain; Großherzog zu Toßkana, Großfürst zu Siebenbürgen, Marggraf zu Mähren, Herzog zu Braband, zu Limburg, zu Luzemburg, und zu Geldern, zu Würtenberg, zu Ober- und Niederschlesien, zu Meiland, zu Mantua, zu Parma, Placenz, Quastalla, Auschwitz und Zator, zu Kalabrien, zu Baar, zu Monferrat, und zu Teschen; Fürst zu Schwaben, und zu Charleville, gefürsteter Graf zu Habspurg, zu Flandern, zu Tyrol, zu Hennegau, zu Kiburg, zu Görz und zu Gradisca; Marggraf des H. R. Reichs, zu Burgau, zu Ober- und Nieder-Laußnitz, zu Pont a Mousson, und zu Nomeny; Graf zu Namur, zu Provinz, zu Vaudemont, zu Blankenberg, zu Zütphen, zu Saarwerden, zu Salm, und zu Falkenstein; Herr auf der windischen Mark, und zu Mecheln rc. rc.

51. Ent-

„Tolerancpatent“ cara Josipa II

znamenit *Toleranzpatente* – edikt o verskoj toleranciji, kojim su podanici pravoslavne i protestantske veroispovesti dobili punu slobodu vere i sva građanska prava. Car Josip II bio je vidno nenaklonjen katoličkim monaškim zajednicama, pa je ukinuo velik broj manastira širom monarhije, a njihovu imovinu (zgrade i zemlju) iskoristio je u prosvetiteljske svrhe, najviše za izgradnju škola (ujedno je crkvi oduzeo i primat nad obrazovanjem, koje je poverio školama i svetovnim profesorima). Tri godine kasnije zvanično je ukinuo i neke monaške redove u Austrijskom carstvu.

Promenu političke klime iskoristila je Kaločka nadbiskupija koja je godinama težila da franjevcima bude oduzeta parohijalna služba u gradovima i naseljima gde su postojali franjevački samostani, a da parohije (župe) budu dodeljene svetovnom kleru. Kako su građani slobodnog i kraljevskog grada Sombora, po sedmom članu Prvilegijalnog pisma carice Marije Terezije, uživali pravo patronata, odnosno izbora sveštenika svoje konfesije,[114] somborski rimokatolici (pre svega Bunjevci), tradicionalno naklonjeni franjevcima, dugo vremena su se odupirali ovoj nameri

114 Stepanović, Milan: *Povelja slobodnog i kraljevskog grada Sombora*, Sombor, 2008, str. 61.

Kaločke nadbiskupije. Polovinom septembra 1781. godine, na sednici Kraljevske i bačko-kaločke nadbiskupske komisije, uprkos uzdržanosti ili protivljenju većeg dela somborskih senatora i članova „opštestva“ (osim nekolicine političkih prvaka od kojih su, kako navodi Bona Mihaljević, dvojica čelnika grada imala neposredan materijalni interes), odlučeno je da se uprava nad somborskom županom oduzme franjevcima i preda svetovnom parohu, odnosno biskupijskom sveštenstvu.[115]

To je naredbom kaločkog nadbiskupa barona Adama Patačića i učinjeno 1. novembra iste godine, čime je parohijalna jurisdikcija u Somboru i zvanično oduzeta franjevačkom samostanu i predata novoimenovanom župniku Stjepanu Jagodiću. Vernicima je dan ranije, na misi, objavljeno da, počev od sutrašnjeg dana, za primanja sakramenata i sve sveštene radnje treba da se obrate novom parohu, župniku Jagodiću (objava je pročitana na „ilirskom“ i nemačkom jeziku). Istog dana franjevci su župniku Jagodiću predali crkveni pribor (kalež, belo i crno ruho, odnosno odore i pojaseve), kao i zastave oba bratstva ilirskih i nemačkih veroučitelja, a u parohijalni dom novog župnika prenesena je i krstionica. Bona Mihaljević je župniku Jagodiću predao bratstveničke knjige i spiskove.[116] Somborskim franjevcima oduzeta je kapela Sv. Roka na Velikom katoličkom groblju, koja je imenovana za parohijalnu crkvu i u kojoj je, u prisustvu najuglednijih građana i bratstva franjevaca, 1. novembra održana pontifikalna misa sa proglašenjem Stjepana Jagodića za prvog paroha slobodnog i kraljevskog grada Sombora.[117] Tri dana kasnije, na nedeljnoj misi u crkvi Sv. Roka, u prisustvu generalnog vikara, gradonačelnika, senatora i (Mihaljević nije odoleo to da naglasi) *malobrojnog* naroda, župnik Stjepan Jagodić je zvanično uveden u dužnost. Za Jagodićevog pomoćnika (kapelana) bio je određen Filip Mihaljević, dotadašnji praznični propovednik u franjevačkom samostanu.[118]

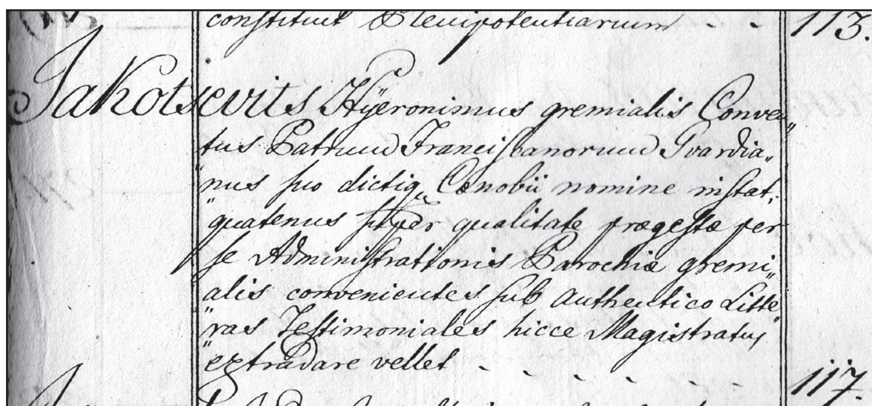
115 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 51; Sekulić, Ante: : *Ulomci iz somborske povijesti do kraja XVIII. stoljeća*, 185.
116 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 52.
117 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 52.
118 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 52.

Franjevcima su na raspolaganju ostavljeni samostan i crkva Svetog Trojstva, a gvardijan Jeronim Jakočević poslao je oproštajno pismo Magistratu, čija se većina članova, mada bez otvorenog suprotstavljanja, tiho i uporno opirala odluci nadbiskupa o promeni parohijalne jurisdikcije u Somboru. Magistrat je gvardijanu odgovorio toplo i sa poštovanjem, naglašavajući da se sa pobožnom odanosti seća *sve stalne i neumrle revnosti spomenutih otaca, koja se nikad bilo kojom dostojnom zahvalnosti ne može nadoknaditi*. U uvodnom delu svog odgovora Magistrat saopštava da se sa gvardijanovim pismom upoznao *putem mnogo poštovanog oca Bone Mihaljevića, inače presvetlog i žarkog propovednika reči božije*.[119]

Mada su izgubili parohijalnu nadležnost, franjevci su u Somboru služili mise i ispovedali vernike, pa Bona Mihaljević beleži kako je krajem 1781. godine, prilikom prve mise Nikole Tomašića, inače Somborca, održao propoved o temi „Josip i Marija, mati Isusova, bili su začuđeni onim što su čuli o njemu i blagoslovio ih je Šimun".[120] Prilikom nesrećnog stradanja jedne devojke Bona Mihaljević je u martu 1782. g. devojku snabdeo sakramentima i sutradan je sahranio.[121] Na praznik sv. Roka, zaštitnika župne crkve (ranije grobljanske kapele), Mihaljević je 16. avgusta 1782. g. služio misu, a njegovim staranjem i trudom u leto te godine prefarbana je i pozlaćena nova katedra (propovedaonica) u crkvi Svetog Trojstva, završena još 1780. godine, za koju je izdvojeno 650 forinti sakupljenih od dobrovoljnih priloga vernika, od čega su samo bunjevački salašari dali 150 forinti.[122] Na franjevačkoj skupštini o prazniku sv. Stjepana Kralja određene su pojedinačne dužnosti svih fratara, kojih je, prema spisku, bilo dvadeset i dvojica.[123] Bona Mihaljević je nastavio da obavlja dotadašnje dužnosti.

Na Veliku subotu (19. aprila 1783. godine) Bona Mihaljević je rukovodio obredom pred spomenikom Svetom Trojstvu,

119 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 53/54.
120 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 53.
121 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 56.
122 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 57.
123 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 58.

constituit Plenipotentiarium - - 113.
Jakotsevits Hyeronimus gremialis Conven-
tus Patrum Franciscanorum Guardia-
nus pro dicti Coenobii nomine instat,
quatenus [illegible] qualitate praegesta per
se Administrationis Parochiae gremi-
alis convenientes sub Authentico Litte-
ras Testimoniales hicce Magistratus
extradare vellet - - - 117.

Zapis o pismu gvardijana Jeronima Jakočevića
iz protokola somborskog Magistrata za 1781. g.

na gradskom trgu pored samostana, prilikom procesije od groba Gospodnjeg u crkvi Sv. Trojstva do spomenika na trgu.[124]

Odnosi somborskih franjevaca sa ovdašnjim svetovnim župnikom Jagodićem, inače mirnim i učtivim čovekom, bili su uljudni, pa Mihaljević zapisuje kako je 20. aprila 1783. g. *uskršnju nedeljnu misu otpevao u našoj crkvi Stjepan Jagodić, paroh mesni*, koji je 15. juna te godine predvodio i procesiju na praznik Svetog Trojstva, kada je u velikoj franjevačkoj crkvi istog imena odslužio i prazničnu misu.[125] Na godišnjoj franjevačkoj skupštini u Budimu, u avgustu 1783. godine, kao članovi franjevačke zajednice u Somboru navedena su 23 sveštenika (misnika), sedam bogoslova i četiri laika (nekolicina navedenih franjevaca je, istovremeno, služila u svojstvu pomoćnika mesnih paroha po selima u okolini Sombora).[126] Bona Mihaljević je 19. juna 1783. godine, u crkvi Sv. Trojstva, na praznik Svetog tela Kristovog, asistirao u pevanoj misi

124 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 59.

125 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 59.

126 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 61. Inače, broj franjevačkih redovnika u provinciji Sv. Ivana Kapistrana ograničila je još carica Marija Terezija zakonom iz 1767. godine, koji je izričito propisao da broj članova provincije ne sme da pređe tada zatečeno stanje, a Ugarsko namesničko veće ponovilo je ovu odluku i 1781. godine, na samom početku vladavine cara Josipa II (Hoško, Frano Emanuel: *Franjevci u Slavoniji i Podunavlju u vremenu kasnog jozefinizma*, Croatica Christiana periodica, br. 55, Zagreb, 2005, 149).

Danielu Miterpaheru, pečujskom kononiku i kraljevskom nadzorniku rimokatoličkih narodnih škola u Bačkoj županiji, a 4. oktobra te godine držao je „ilirsku" propoved o prazniku sv. Franje, zaštitnika reda.[127] Mihaljevićevim staranjem prikupljeno je 240 forinti iz priloga vernika, a taj iznos je u novembru 1783. g. utrošen za bojadisanje i pozlatu oratorija i ograde na koru crkve Sv. Trojstva.[128] Prema podacima Kaločke nadbiskupije, u Somboru je 1783. g. bilo 3814 rimokatolika (Bunjevaca, Mađara, Nemaca i Slovaka) doraslih za ispovest, kao i 495 još nedoraslih, a u gradu je, istovremeno, živelo i 8900 stanovnika pravoslavne vere.[129]

Veće propovedi u crkvi Svetog Trojstva Mihaljević je držao i naredne godine, prvo na praznik Duhova, 30. maja 1784, kada je u svojoj besedi zahvalio priložnicima koji su omogućili izradu velike slike Sv. Trojstva, koja je postavljena iznad glavnog oltara u istoimenoj somborskoj crkvi, a zatim i na dan zaštitnika ove crkve, kada je misu služio titularni biskup kalofenski i pomoćni biskup kaločki Karl Franc Palma.[130]

Prvi somborski svetovni župnik Stjepan Jagodić preminuo je iznenada 28. jula 1784, u 64. godini života, a Bona Mihaljević u hronici beleži za njega da je bio *pobožan, svet, ponizan i primeren*. Sutradan je njegovo telo bilo preneto u crkvu Svetog Trojstva gde je Bona Mihaljević održao posmrtno slovo, a Jagodić je bio sahranjen u kripti ove crkve.[131]

Na godišnjoj franjevačkoj skupštini u Tolni, avgusta 1784. godine, Bona Mihaljević je imenovan za glavnog propovednika i duševnog staratelja (spiritualusa) franjevačkog samostana u Somboru.[132]

Prema podacima iz uverenja somborskog Magistrata, Mihaljević je u to vreme već imao zdravstvene tegobe, zbog kojih je odlučio da se privremeno povuče i da prihvati službu pomoćnika u obližnjem šokačkom selu Beregu (Bački Breg), severno od Sombora. Već početkom septembra iste godine *zaslužni nedeljni*

127 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 59, 62.
128 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 62.
129 Katona, Stephanus: *ibidem*, 135.
130 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 62, 63.
131 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 63/64.
132 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 64.

propovednik ilirskog jezika otac Bona Mihaljević oprostio se od Somboraca i dužnosti glavnog propovednika, te je *svoje apostolsko zvanje nakon šest godina i tri meseca sa božjom pomoći srećno završio ovde u Somboru pošto je ranije dugo godina bio propovednik na drugom mestu*.[133] U uverenju koje je Mihaljeviću tom prilikom izdao somborski Magistrat, piše: *Dole potpisani objavljujemo ovim svima kojih se tiče, da je časni otac Bona Mihaljević, zaslužni nedeljni propovednik na ilirskom jeziku poštovanog samostana serafskog reda Sv. Ivana Kapistrana u Somboru, prethodnih šest godina vršio sa najvećim žarom i odanošću apostolski zadatak propovednika na veliku utehu i duševnu korist slušatelja i tek nakon toga od velikog tereta mučen, povukao se. Svojim pobožnim vrlinama, naročito svojom skromnošću i prijatnim načinom ophođenja svakog je pridobio, tako da nam je žao što će nas napustiti. Stoga, radi njegovih izvrsnih zasluga slavnom konventu ili samostanu, ovdašnji Magistrat će nastojati da u buduće, u bilo kojim prilikama, pokaže svoju zahvalnost.*[134]

Ipak, Mihaljević će službu pomoćnika paroha u Beregu obavljati svega nekoliko meseci tokom jeseni i zime 1784/85. godine, posle čega će se vratiti u Sombor. Već 11. aprila 1785. godine, u rasporedu dužnosti članova somborskog franjevačkog bratstva, Bona Mihaljević je zapisan kao *zaslužni propovednik, čuvar svetog obrednog nameštaja, bibliotekar, spiritual i stariji diskretnik*.[135] Na spisku somborskog franjevačkog samostana nalazila su se 1785. g. 23 franjevca.

U aprilu je, umesto ranije preminulog župnika Stjepana Jagodića, za administratora somborske župe postavljen sveštenik Matija Slatković, nekadašnji ceremonijar kaločkog nadbiskupa Adama Patačića. Prvih nekoliko dana boravka u Somboru Slatković je stanovao u franjevačkom samostanu.[136] Na praznik Svetog Trojstva, 22. maja iste godine, on je održao misu u franjevačkoj crkvi i predvodio je procesiju oko spomenika Svetom Trojstvu, koji je podignut 1774. g. na trgu pored samostana, o trošku

133 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 65.
134 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 66.
135 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 67.
136 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 68.

Lični pečat (signet) župnika Matije Slatkovića

tadašnjeg administratora Komorske uprave u Somboru pl. Pavla Krušpera.[137]

Početkom juna 1785. g. u Sombor je inkognito stigao Johan Baho de Dezer, kraljevski izaslanik, koji je, bez objašnjenja, franjevački samostan detaljno pregledao, posle čega je pregledao i Gradsku kuću, vojne kasarne, narodne i Gramatikalnu školu i, na kraju, crkvu Sv. Roka na Velikom katoličkom groblju, posle čega je odmah otputovao iz Sombora (dva dana kasnije on je u Baji svečano ustoličen za velikog župana četiri županije – Bačke, Torontalske, Temišvarske i Krašovačke).[138] Događaji koji će uslediti nakon godinu dana razotkriće pozadinu njegovog tadašnjeg boravka u Somboru.

Somborski franjevački samostan je 20. juna 1785. godine, prilikom kanonske vizitacije svoje eparhije, posetio pravoslavni vladika bački Josif Jovanović Šakabenta. On je, sa pravoslavnim sveštenstvom i mnogobrojnim gostima, bio na ručku koji je priredilo franjevačko bratstvo.[139]

137 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 68.
138 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 68.
139 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 69.

Bona Mihaljević beleži kako je, kao *zaslužni propovednik*, držao „ilirsku“ propoved 2. avgusta 1785. godine, o prazniku Marije Porciunkule, kada je svečanu misu služio župnik Matija Slatković.[140]

U martu naredne godine rimokatolički članovi somborskog Magistrata i Opštestva izabrali su za gradskog župnika dotadašnjeg administratora somborske župe sveštenika Matiju Slatkovića, koji je svečano uveden u zvanje na misi u župnoj crkvi Sv. Roka 18. juna 1786. godine.[141]

Poslednja svečana misa u Somboru, za koju Bona Mihaljević u svom rukopisu naglašava da je on predvodio, održana je u crkvi Svetog Trojstva, na Uskrs 1786. godine.[142]

Mihaljević beleži kako je 30. juna 1786. godine, u poslepodnevnim časovima, u Sombor ponovo stigao kraljevski izaslanik i veliki župan Johan Baho, koji je 2. jula pregledao još jednom ceo franjevački samostan i oba vrta.[143] Nedelju dana kasnije, 8. jula 1786. godine, u popodnevnim časovima stigao je u Sombor austrijski car Josip II, koji je prenoćio u kući dvorskog upravnika. Sledećeg jutra, pošto je odslušao nedeljnu misu u crkvi Svetog Trojstva, car je otišao iz Sombora, preko Čonoplje, u Segedin.[144] Istog dana (9. jula 1786) car je, na predlog velikog župana Johana Bahoa, raspustio somborski franjevački samostan, odredio da u ovom zdanju bude smešteno administrativno središte Bačke županije, a crkvu Svetog Trojstva imenovao je parohijalnom crkvom i dodelio je župniku Matiji Slatkoviću.[145] Slatković, u svom spisu o prošlosti Sombora, beleži kako ga je, prilikom boravka u Somboru, car Josip II upitao u kojoj crkvi vrši službu, a kada je saznao da je župnik sa službom u crkvi Sv. Roka na Velikom katoličkom groblju, car je *ljubazno darovao parohiji franjevačku crkvu*.[146] Slatković navodi i da je car polovinu samostanskog

140 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 69.
141 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 70.
142 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 70.
143 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 71.
144 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 71.
145 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 71.
146 Slatković, Matija: *ibidem*, 13.

Austrijski car Josip II

zdanja dao na upotrebu parohiji, a drugu polovinu Bačkoj županiji.[147]

Raspuštanje franjevačkog samostana u Somboru može da se razume samo u kontekstu opšte politike doba jozefinizma prema katoličkim monaškim redovima. U reorganizaciji duše-brižništva, koja se ogledala u stvaranju novih župa i novčanog fonda za izdržavanje sveštenika, smatrano je da su monaški redovi manje prikladni za takvo preustrojstvo, pa je franjevačka provincija Sv. Ivana Kapistrana, za svega tri godine, ostala bez devet svojih samostana, koji su ukinuti carskom odlukom (1786. g. ukinuti su samostani u Petrovaradinu i Somboru, 1787. g. u Rumi, Staroj Gradiški, Slavonskom Brodu, Tolni i Pakšu, a 1789. g. u Požegi i Temišvaru).[148] Istovremeno, provincija Sv. Ivana Kapistrana realno je izgubila i dva svoja najveća i najvažnija samostana u Osijeku i Budimu.[149] Povod za raspuštanje franjevačkog samostana u Somboru mogao da se nađe u činjenici da je 18. oktobra 1785. g. Magistrat slobodnog i kraljevskog grada Sombora

147 Slatković, Matija: *ibidem*, 13.
148 Hoško, Frano Emanuel: *ibidem*, 150.
149 Hoško, Frano Emanuel: *ibidem*, 150.

bez ikakvih razloga, na najveće zaprepašćenje građana, kako piše Bona Mihaljević, ukinuo somborsku Gramatikalnu školu u kojoj su predavači na sve tri godine, kao i u četvrtoj (preparandijskoj ili pripravničkoj) godini bili franjevci somborskog samostana.[150] Činjenica da franjevci više ne održavaju nastavu u školi, a da im je dušebrižništvo (parohijska vlast) oduzeto još u jesen 1781. g. i predato mirskom sveštenstvu, verovatno je pospešila i ubrzala carsku odluku o raspuštanju samostana (nakon što su ukinuti kontemplativni monaški redovi – karmelićani, kartuzijanci i pavlini – ostalim redovima rad je bio dopušten samo ako su se bavili obrazovanjem ili socijalnim delatnostima). Bilo je glasina da je samostan raspušten i usled nesporazuma i sukoba koje su franjevci imali sa somborskim pravoslavnim sveštenstvom, posebno sa žustrim i preduzimljivim ovdašnjim protom Hristiforom Popićem, sa kojim se car, prilikom svoje posete Somboru, najduže zadržao u razgovoru.[151] Ipak, očito je da je raspuštanju samostana najviše doprinela potreba da se u gradu, koji je te godine određen za sedište administracije Bačke županije, obezbedi adekvatan smeštaj za županijske službe (svakako nije bez razloga tadašnji veliki župan Bačke županije Johan Baho, u dva navrata 1785. i 1786. godine, nenajavljeno, detaljno pregledao i premerio samostan).

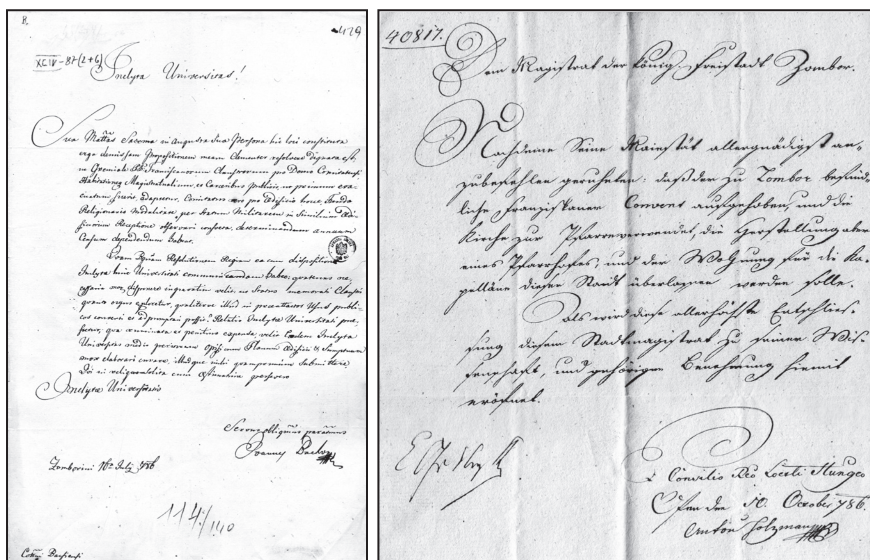
Već 16. jula 1786. g. Bačka županija je objavila carsku odluku kojom se franjevački samostan u Somboru adaptira za županijsku kuću, stanove činovnika, kao i za javni zatvor, a ujedno se zahtevaju planovi rekonstrukcije zgrade i predračun troškova.[152] Narednog dana, odlukom kraljevskog izaslanika i velikog župana

---

150 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 71; Franjevci su i rukovodili radom ove škole, pa su njeni upravnici bili ugledni *lektor jubilat* (najviši prosvetni naslov u ustrojstvu franjevačkih teoloških škola) teolog Tadija Bošnjaković (1775-1783), kao i pedagog, te filozofski i teološki pisac Jerolim Jakočević (1783/84).

151 Budai, Gero: *Zombor város multjából*, Bács-bodrogh vármegyei történelmi társulat évkönyve, Zomor, 1897, 120; S[tojačković], A[leksandar]: *Život Luke Stojačkovića, senatora i direktora srbsko-narodni osnovni škola u Somboru*, Letopis Matice srpske, knj. 129, sv. I, Novi Sad, 1882, 131.

152 *Objavljivanje carske odluke o adaptiranju franjevačkog samostana u Somboru za županijsku kuću*, Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Fond Bačko-bodroške županije, kut. 140, 114/1786.

Odluka o adaptiranju samostana u županijsku zgradu, iz 1786. g.

Obaveštenje somborskom Magistratu o ukidanju samostana, od 10. oktobra 1786. g.

Johana Bahoa, raspušten je i somborski Magistrat.[153] O raspuštanju franjevačkog samostana Županija je zvanično obavestila gradski Magistrat 10. oktobra 1786. godine,[154] a adaptacija franjevačkog samostana u županijsku zgradu i zatvor bila je u toku već polovinom novembra te godine.[155]

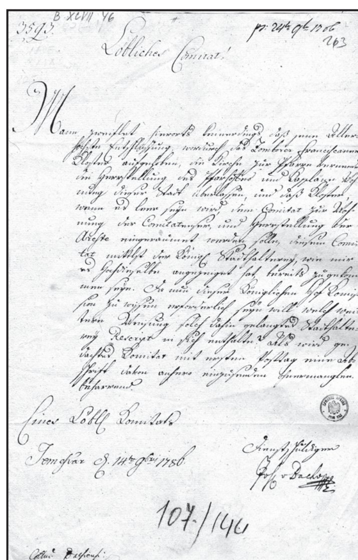
Kraljevski poverenik Nikola Latinović i zvanično je 10. decembra 1786. g. predao crkvu Svetog Trojstva župniku Matiji Slatkoviću, koji u svom zapisu govori kako su *crkvene dragocenosti poslate u riznicu u Budim, a preostale za službu najpotrebnije dragocenosti, zlatno i srebrno posuđe i druge vrednosti, podeljene su između samostana u Baču i Baji, tako da somborskom svešteniku, sem praznih zidova, ništa drugo nije ostalo. Ipak, zahvaljujući njegovom trudu i trudu njegovih kapelana, a uz pomoć širokogrudih građana, za potrebe bogosluženja pribavljeno je četiri puta više od onog što su fratri odneli sa sobom*.[156]

153 Mihaljević, Bona: *ibidem*, 71.

154 *Obaveštenje Bačke županije o raspuštanju franjevačkog samostana u Somboru*, Istorijski arhiv Sombor, Fond Magistrata, Acta Anni, 614/1786.

155 *Somborski franjevački samostan se adaptira za županijsku zgradu i zatvor*, Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Fond Bačko-bodroške županije, kut. 144, 107/1786.

156 Slatković, Matija: *ibidem*, 13.

Löbliches Comitat!

107./146

Izveštaj Johana Bahoa Bačkoj županiji o adaptiranju franjevačkog samostana u Somboru, od 14. novembra 1786. g.

Dva dana kasnije, 12. decembra, sačinjen je popis franjevaca koji su se zatekli u samostanu prilikom otpuštanja, a kraj svakog imena zabeleženo je i mesto budućeg boravka. Popisano je 20 imena članova dotadašnjeg franjevačkog bratstva u Somboru, među kojima je i Johan Nibl, za koga je navedeno da je preminuo pre iseljenja, 23. novembra. Drugi po redosledu bio je zapisan Bona Mihaljević (*Bonus Mihalievich*), a kraj njegovog imena zabeleženo je da prelazi u franjevački samostan u Baču (ukupno su trojica franjevaca prešla u Bač, jedan je ostao u Somboru kao pomoćnik župnika, a ostali su raspoređeni u Zemun, Feldvar, Cernik, Mohač, Našice, Rac Miletić, Parabuć, Apatin, Novi Sad, Almaš, Sentomaš, Nemeš Militič, Krnjaju, Segedin i Veprovac).[157]

Odlaskom somborskih franjevaca nestao je i najveći deo knjiga iz samostanske biblioteke, kao i znatan deo arhivalija koje su posle pronalažene po Budimu, Baji, Baču i u drugim mestima. Bogata biblioteka ili knjižnica somborskog franjevačkog samostana bila je zatvorenog tipa i koristili su je samo monasi,

157 *Popis redovnika franjevaca koji su se zatekli u somborskim samostanu 12. decembra 1786. g. prigodom ukidanja*, Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Fond Bačko-bodroške županije, zbirka „Inventarium Zombor Franciscaner", 35.

Verzeichniß

Der Mönche in dem Batser Comitat d[at]o 12ten xber 1786 [illegible] Somborer Franciscaner Klosters [illegible]

Numero	Namen der Mönche	Amt und Verrichtungen	Namen des Klosters [illegible]	Anmerkungen
1.	Jacob Berg	Minister	Zemlin	
2.	Bonus Mihalievich	d[itt]o	Bacs	[illegible] 13 Aug: [illegible] Provincialis [illegible] No 33640
3.	Philip Csinzvich	d[itt]o	Bacs	
4.	Jos. Calasant Szemerzky	d[itt]o	Bacs	
5.	Anton Vaas	[illegible]	Földvar	
6.	Vitalis Schuester	d[itt]o	Czernik	
7.	Johan Alberth	d[itt]o	Mohacs	[illegible] 1788 [illegible] Provincialis [illegible] No 33640
8.	Felix Hermann	d[itt]o	Nassitz	
9.	Johan Nibl			[illegible] d[at]o 28ten Novemb: 1786
10.	Philip Mihalyvich	Cooperator zu	Zombor	[illegible]
11.	Georg Martnovich	Admistor in	Nacz militich	
12.	Lazar Bozer	d[itt]o in	Parabuth	
13.	Damian Natzl	Cooperator in	Apatin	
14.	Victorin Varja	d[itt]o in	Neusatz	
15.	Pacificus Antonich	d[itt]o in	Almass	
16.	Bernard Szalkay	Admstor in	Sz: Thomas	
17.	Gerard Boda	Cooperator in	Nemes militich	
18.	Heinrich Broij	d[itt]o in	Kernpaja	
19.	Adam Temeraz	d[itt]o in	Szögösd	
20.	Venant. Eisenhard	d[itt]o in	Veprovacz	

Von königl: hungl: Landes Buchhalterei
Ofen den 26ten Juny 1789.

[illegible signatures]

Popis somborskih franjevaca
zatečenih u samostanu 12. decembra 1786. g.

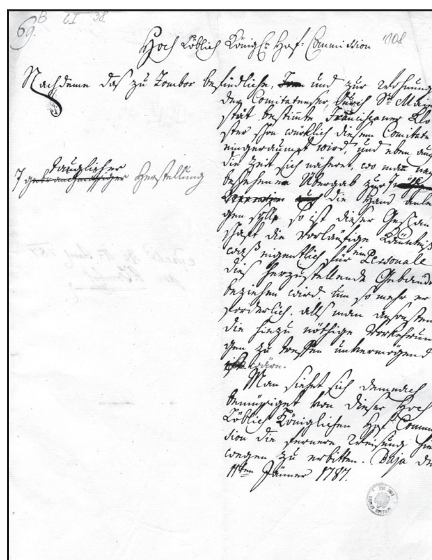
Prve dve stranice popisa knjiga samostanske knjižnice iz decembra 1786. g.

a prema popisu, načinjenom u decembru 1786. godine, pred napuštanje Sombora, brojala je 403 naslova (uz četiri rukopisa i četiri blagajničke knjige), od kojih je 317 bilo na latinskom jeziku, 38 na italijanskom, 34 na nemačkom, devet na hrvatskom i pet na mađarskom jeziku.[158] Oblasti teologije pripadalo je 339 naslova, 14 je bilo iz istorije, u 12 su bili zastupljeni grčki i latinski klasici, a bilo je i osam naslova poezije, sedam rečnika i gramatika, sedam iz oblasti matematike, šest iz fizike, pet iz medicine, tri iz pedagogije i dva iz arheologije.[159] Na popisu načinjenom 27. juna 1789, dve i po godine posle odlaska franjevaca iz Sombora, u nekadašnjem samostanskom zdanju nalazila su se još svega 23 naslova, odnosno 71 knjiga iz nekadašnje franjevačke biblioteke (pojedini naslovi zastupljeni su bili u više primeraka).[160] Komesar likvidacije i kraljevski poverenik Nikola Latinović je, uprkos uputstvu Namesničkog veća da biblioteka somborskih franjevaca bude razdeljena po drugim samostanima, knjige spakovao i

158 Hegediš, Antal: *Knjige somborskog franjevačkog manastira 1786. g.*, Bibliotekarski godišnjak Vojvodine 1977, Novi Sad, 1978, 32.

159 Hegediš, Antal: *Knjige somborskog franjevačkog manastira 1786. g.*, 32/33.

160 *Popis knjiga franjevačkog samostana*, Istorijski arhiv Sombor, Fond Magistrata, Acta Anni, 1049/1789.

Izveštaj o primopredaji franjevačkog samostana
u Somboru, od 11. januara 1787. g.

poslao na nepoznatu adresu u Budimu, zbog čega je kameralno računovodstvo tražilo od Namesničkog veća da najstrože zahteva objašnjenje o tom Latinovićevom svojevoljnom postupku.[161]

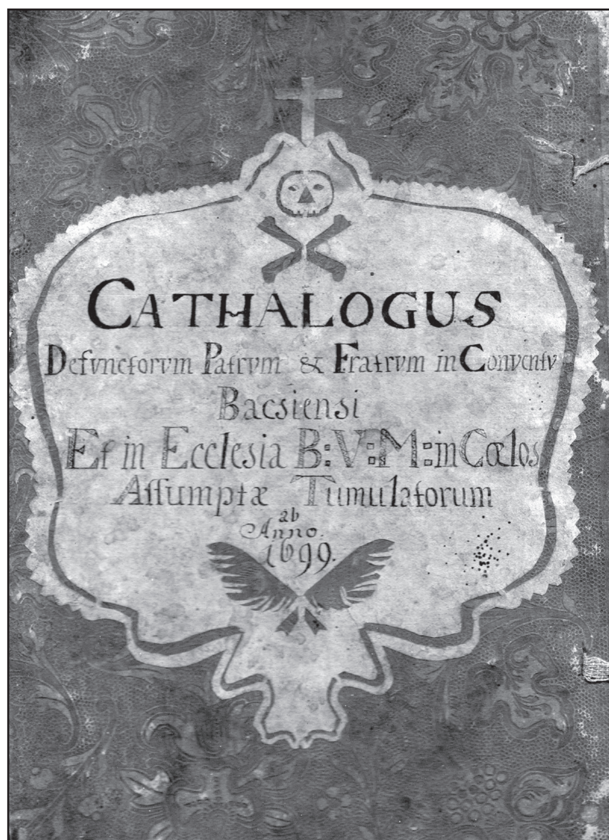
Izveštaj o primopredaji franjevačkog samostana u Somboru za potrebe Bačke županije sačinjen je 11. januara 1787. godine, a županijska administracija je već početkom februara bila useljena u nekadašnje franjevačko zdanje.[162]

Sombor je tako, nakon duže od jednog, a možda i dva veka, ostao bez franjevaca, a Bona Mihaljević se, pred kraj svog monaškog života, vratio tamo odakle je dvadeset godina ranije, kao ilirski propovednik, i počeo službu. U franjevačkom samostanu u Baču Mihaljević je poživeo još 18 meseci nakon odlaska iz Sombora i tu je preminuo u 47. godini života, a u zapisu knjige umrlih otaca i braće franjevačkog manastira u Baču zabeleženo je da je

161 Hegediš, Antal: *Knjige somborskog franjevačkog manastira 1786. g.*, 33.

162 *Primopredaja franjevačkog samostana u Somboru za potrebe Bačke županije*, Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Fond Bačko-bodroške županije, kut. 148, 46/1787; *Narudžbina sveća za potrebe kancelarije Bačke županije, smeštene u franjevačkom samostanu u Somboru*, Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Fond Bačko-bodroške županije, kut. 149, 175/1787.

13. avgusta 1788. godine u Gospodu usnuo časni otac Bona Mihaljević, zaslužni propovednik (*1788 Die 13^{tia} Augusti Pie in Domino obüt R. P. Bonus Mihalyevich Conter Emeritiy*).[163]

1788 | Die 13tia Augusti Pie in Domino obüt R: P: Bonus Mihalyevich: Conter Emeritiy

Zapis o smrti Bone Mihaljevića u knjizi umrlih otaca i fratara franjevačkog samostana u Baču, od 13. avgusta 1788. g.

163 *Catalogus Defunetorum Patrum & Fratrum in Conventu Bacsiensi… ab Anno 1699*, Franjevački samostan u Baču, Arhiv samostana; Datum smrti Bone Mihaljevića unet je, kao primedba, i u zasebnoj koloni, u već pomenut *Popis redovnika franjevaca koji su se zatekli u somborskim samostanu 12. decembra 1786. g.* a koji je nosio konačan datum od 26. juna 1789. godine.

Spisateljski rad Bone Mihaljevića: hronika i spev

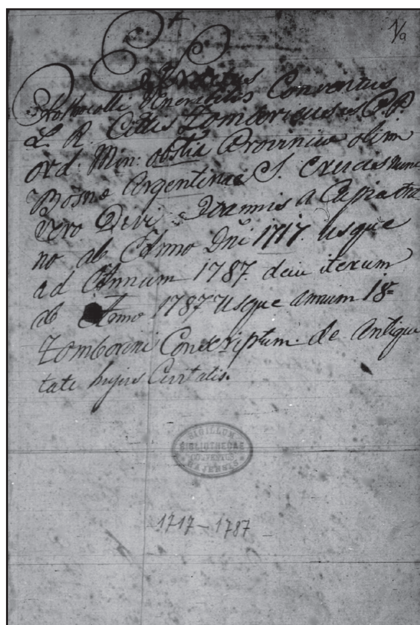
Možemo da pretpostavimo da se tokom preostalih godinu i po dana života u Baču Bona Mihaljević, kao zaslužni (ili umirovljen) propovednik, pretežno bavio sređivanjem svoja dva rukopisa pripremljena, a delimično i nastala tokom njegovih osam godina boravka u Somboru[164] – Hronike franjevačkog samostana i njegovog analogona ili stihovanog ogledala, kako je Mihaljevićev spev „Kripost posli smrti živi“ nazvao u svom radu R. Stokanov.[165] U Mihaljevićevim delima jasno se naziru dve stvaralačke ravni – ona sveštenička, uzdržana, sažeta, bez neočekivanih iskakanja u sadržaju i formi, i ona književnička, koja u hronici povremeno samo zaiskri, a tek u spevu dolazi do punog izražaja.

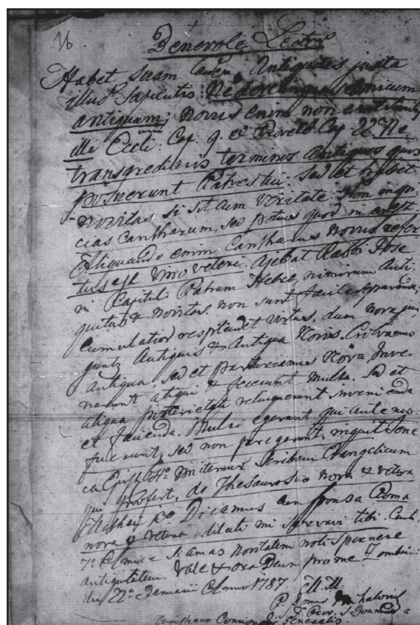
Hronika

Za istoriju Sombora i franjevačkog reda u Somboru neuporedivo je, naravno, važnije njegovo obimnije delo, pisano na latinskom jeziku, čiji je pun naslov (*barokni u svojoj cizeliranosti*, kako piše R. Stokanov): „Extractus Prothocolli Veneribilis Conventus L. R. Cittis Zomboriensis P. P. ord. Min. obstia Provinicæ olim Bosnæ Argentinæ S. Crucis Nunc vero Divi Joannis a Capistrano ab Anno D[omi]ni 1717. usque ad Annum 1787. deui iterum ab Anno usque annum 18= Zomborini Conscriptum de Antiquitate hujus Civitatis“ ili u prevodu: „Izvod hronike časnog samostana slobodnog i kraljevskog grada Sombora časnih otaca reda male braće nekada Provincije Bosne Srebrne Sv. Krsta, sada sv. Ivana Kapistrana, od godine gospodnje 1717. do godine 1787, Somborcima sastavljene o prošlosti ovog grada“. Posveta, koju je Mihaljević sastavio „blagonaklonom lektoru“ (verovatno jednom od profesora – lektora nekadašnje somborske franjevačke bogoslovije), ispisana je na drugoj strani prvog lista (na žalost, nije prevedena), pre početka hronike, a datirana je 22. januara 1787. godine u Somboru, verovatno pred samo preseljenje Bone

164 Na nekoliko mesta Mihaljevićeve hronike pominje se 1787. godina kao vreme sadašnje, a i u posveti je zapisana ista godina.

165 Stokanov, Radivoj: *Sombor u 18. veku u „Zgodopisu“ samostana franjevačkog*, XVIII stoleće, knj. III, Novi Sad, 2002, 93.

Naslovna strana Hronike Bone Mihaljevića
i stranica sa posvetom sastavljača Hronike

Mihaljevića u Bač. Mihaljević je posvetu potpisao kao *P. Bonus Mihalevich O.S.F. Geuv. S. Ioannis a Capsitrano concionator generalis* (*otac Bona Mihaljević, opšti propovednik franjevačkog reda provincije sv. Ivana Kapistrana*). Rukopis hronike je veoma čitak, pa je moguće da je Mihaljević imao pomagača pri pisanju jer se znatno razlikuje njegov svojeručni zapis posvete od ostalog dela teksta, a dve nepaginarane (prvi list) i 184 paginirane stranice rukopisa (ukupno 93 lista), veličine 275 x 185 mm, ukoričene su u tvrd povez crnih korica.

Hronika fra Bone Mihaljevića u znatnom delu teksta ne predstavlja izvorno delo, već je reč o prepisu ili ispisima iz „Letopisa franjevačkog samostana u Somboru" („Protocollum Conventus P. P. Francis. Zombor"), koji je, nakon raspuštanja samostana 1786. godine, dospeo do arhiva u Budimu. Prikupljajući građu za svoju knjigu „Razprava o podunavskih i potiskih Bunjevcih i Šokcih", tu ga beleži bunjevački prosvetitelj Ivan Antunović, a navodi ga, sa kompletnom signaturom (Archivum PP. Franc. Budae, Coll. div. fasc. 61), u svojoj doktorskoj disertaciji, objavljenoj na

latinskom 1940. godine, i Beato Bukinac.[166] Antunovićevi i Bukinčevi ispisi iz ovog „Letopisa“, objavljeni u njihovim knjigama, tekstološki se poklapaju sa Mihaljevićevim prepisom. Mihaljević u svom rukopisu datumski tačno i često vrlo opširno beleži stvari koje su se dogodile godinama i decenijama pre njegovog dolaska u Sombor, pa je, očito, imao pred sobom ovaj izvornik, koji su njegovi prethodnici vodili urednije tek od proglašenja Sombora za slobodan i kraljevski grad (24. aprila 1749), što se vremenski poklapa sa završetkom izgradnje franjevačkog samostana u Somboru.

Ta činjenica, svakako, ne umanjuje vrednost Mihaljevićevog rukopisa, koji sadrži i znatan broj njegovih zapisa kada je kao „ilirski propovednik“ osam godina boravio u Somboru. Taj, relativno kratak vremenski period, zauzima preko 40% sadržine hronike koja u svom naslovu obuhvata sedam decenija i premošćava skoro celo XVIII stoleće, a kako su godišnji zapisi počev od 1778. godine, kada je Mihaljević došao u somborski samostan, znatno opširniji nego oni iz prethodnih godina, možemo da pretpostavimo da je Mihaljević odmah preuzeo pisanje samostanske hronike ili letopisa i da je to činio znatno prilježnije i savesnije nego njegovi prethodnici. Mihaljevićeva hronika nazivana je u zavičajnoj istoriografiji zgodopisom i letopisom, pa i dnevnikom (što, naravno, ona nikako nije), ali naziv *hronika* najprimereniji je sadržini Mihaljevićevog spisa.

Sudbina Mihaljevićevog rukopisa dugo nije bila poznata. Pomenut je posredno u jednom zapisu kratke „Hronike grada Sombora“ („Chronica civitatis Zomboriensis“), koju je oko 1805. g. na latinskom sastavio tadašnji somborski rimokatolički župnik Matija Slatković. On se, za najstarije podatke o Somboru, pozvao na oca Bonu Mihaljevića, te je očito da je na raspolaganju imao njegov izvorni rukopis ili, verovatnije, prepis tog rukopisa (na drugom mestu Slatković u svom radu navodi kao izvornik i Mihaljevićev spev). Potom se, duže od jednog veka, Mihaljevićevim rukopisom niko nije bavio i tek ga je bibliotekar franjevačkog samostana u Budimu, otac Ferdinand Kajzer (*Ferdinand Kaiser*) prepisao mašinski, a prepis je bio završen 9. januara 1932.

166 Antunović, Ivan: *ibidem*, 100, 101; Bukinac, Beato: *ibidem*, 69.

FERENCES KÖZLÖNY

1939 május hó XIX. évf.

TARTALOM:

A zombori szentferencrendi zárdának története 1717—1787.

Írta Mihalovics Bonus ferencrendi atya.
Közli P. Kaizer Nándor O. F. M.

A régi Zombor.

Zombor katonai város levén, kettős sánca volt: egy nagyobb és egy kisebb. A nagyobbik most is (1787) megvan, a kisebbiket már régen széthúzták; ez körülvette a kincstári épületet és a mai ferences zárdát. Mindkét sáncot tölgypalánk vette körül nemes Markovich György és utóda Brankovich János kapitányok idejében. A kisebb sánc közepén torony, vagyis kétemeletes jó anyagból épült és cseréppel fedett ház állt, mellette a kút, egészséges és jóízű vízzel; ezt a törökök nem pusztították el. Ez a hely jelenleg az utca közepén a templom előtt Csóka István városi jegyző háza felé található. Ez a katonai sánc a szegedi katonai parancsnoksághoz tartozott.

A városnak régi templomai.

A török idő alatt a ferences atyáknak, akik az egész kalocsai egyházmegyének plébániáit adminisztrálták, volt itt Szent Ferenc Atyánk tiszteletére szentelt kápolnájuk, elég kicsiny és torony nélkül. A török kiűzetése után szereztek egy harangot és fa haranglábra helyezték; ez szolgált toronynak. A nevezett torony a ferencesek akkori kertjében állt, amely most özvegy Krusper Anna tulajdona, közel a sáncon kívüli plébánia-lakhoz. Ebben a kápolnában miséztek, prédikáltak és saját életük veszélyeztetésével szolgáltatták ki a híveknek a szentségeket.

Miután a dicsőségesen uralkodó Lipót császár alatt a haza felszabadult és a Rákóczy-féle szabadságharc is elmúlt, nevezett ferences Atyánk 1717-ben a mai zárda helyén (mostani plébánia-lak és templom) más zárdát és templomot építettek; még pedig a régi török épületek romjainak felhasználásával és a zombori katolikus hívek közreműködésével. 1719-ben készült el a 12 öl hosszú és 4 öl széles templom, amelyet egy fatoronnyal és két haranggal láttak el. A templom mellett egy hajlított cserepekkel fedett török házikó állt három szobával és egy honyhával. Ezt az atyák elfoglalták rendháznak és itt laktak. Első házfőnöke a velikai születésű Gyurcsevich Lukács volt, aki egyszersmind a *plébániát is vezette.*

A török imaházak, vagyis mosék, gjamiek.

A törököknek a városban 6 imaházuk volt toronnyal ellátva, ahonnan bizonyos órákban papjuk imádságra hívta fel a muzulmán híveket.

Az első imaház a vásártéren állt, a későbbi vásárépület helyén.

A második a felső városrészben; ezt a szerb papok foglalták el templomnak; annak is szolgált 1786-ig; ekkor lerombolták és keresztelő Szent János tiszteletére újat építettek.

140

Naslovna strana časopisa „Ferences Közlöny“ („Franjevački glasnik“) iz 1939. g. i početna strana sa izvodima iz hronike Bone Mihaljevića

godine. Na kraju prepisa otac Ferdinand je zabeležio da se izvorni rukopis čuva u biblioteci arhiva u Baji, pod oznakom: *4 láda, 2 csomó, 882 sz.* (i na naslovnoj strani rukopisa stoji pečat sa latinskim natpisom: *Sigillum Bibliothecae Conventus Bajensis*). Otac Ferdinand (u ovom slučaju potpisan kao Nándor) preveo je izvode iz Mihaljevićevog rukopisa na mađarski i objavio ih, u svojoj redakciji, u dva nastavka XIX godišta časopisa „Ferences Közlöny“ („Franjevački glasnik“), u brojevima za maj i jun 1939. godine (str. 140-144, odnosno 180-184). Rad je naslovio imenom: „A zombori szentferencrendi zárdának történet 1717-1787“ („Istorija somborskog franjevačkog samostana 1717-1787“), a kao pisca je naveo franjevca Bonu Mihaljevića (*Bonus Mihalovics ferencrendi*).

Jedna kopija Kajzerovog mašinskog prepisa izvornog Mihaljevićevog rukopisa dospela je i u Istorijski arhiv u Somboru (pominje ga u svom radu o spomenicima iz turskog doba u Somboru Pavle Velenrajter, sa napomenom da se 1959. g. izvornik nalazi *u arhivi samostana franjevačkih kaluđera u Baji*, a prepis *u Gradskoj državnoj arhivi u Somboru*).[167]

167 Velenrajter, Pavle: *Spomenici iz turskog doba u Somboru* – Rad vojvođanskih muzeja, 8, Novi Sad, 1959, 222.

Ovaj latinski prepis preveli su 1970. g. na srpski Pavle Velenrajter, tadašnji kustos Gradskog muzeja u Somboru, i Đorđe Antić, apotekar, arhivista i zavičajni istoričar. Njihov prevod čuva se u Istorijskom arhivu u Somboru pod. inv. br. 2432. Uz poštovanje za nesumnjiv trud prevodilaca, koji su učinili dostupnim, na srpskom jeziku, jedan od najvažnijih izvornika za istoriju Sombora u XVIII stoleću, moramo primetiti da prevod ima značajnih manjkavosti, pre svega u jeziku, stilu, gramatici i pravopisu (što ukazuje da je, verovatno, osnovni prevod načinio Pavle Velenrajter, koji, očito, nije dovoljno dobro poznavao srpski jezik, a da je Đorđe Antić načinio samo prvu redakturu prevoda). Znatan broj nedoslednosti i pogrešaka u prevodu postoji i u crkvenoj i istorijskoj terminologiji, a posebno u iščitavanju imena ljudi i naziva mesta (povremeno su greške u prevodu takve da potpuno izvrću smisao izvornog zapisa u suprotno značenje). Zbog svega toga bila je potrebna sveobuhvatna i pažljiva redaktura postojećeg prevoda, što je priređivač ove knjige i učinio, upoređujući i sravnjujući prevod sa kopijom izvornog latinskog rukopisa Bone Mihaljevića i njegovim mašinskim prepisom.

O kasnijoj sudbini izvornog Mihaljevićevog rukopisa saznaje se nešto više iz pisma Stipana Velina, profesora iz Santova u Mađarskoj, napisanog Đorđu Antiću 10. marta 1970. godine, u kome, na jednom mestu, piše: *Kao što sam Vam i rekao, u Kecskemétu se nalazi Bonin dnevnik – u tamošnjoj arhivi među bajskim fondom. To se nalazi u posebnoj zgradi*.[168] Hronika Bone Mihaljevića danas se nalazi u Mađarskoj franjevačkoj biblioteci i arhivu u Budimpešti, a kopija na mikrofilmu (koja je digitalizovana) nalazi se u Arhivu Bač-kiškunske županije u Kečkemetu.[169]

Mada su, posle prevoda Pavla Velenrajtera i Đorđa Antića, delovi rukopisa Mihaljevićeve hronike više puta navođeni u radovima o prošlosti Sombora, njome, kao istorijskim izvornikom, ozbiljnije i analitički bavili su se samo Ante Sekulić u svom radu

168 *Pismo Stipana Velina Đorđu Antiću od 10.03.1970. godine*, Istorijski arhiv Sombor, Zbirka znamenite ličnosti, Bona Mihaljević (1742-1788), 36/4;

169 Priređivač knjige je podatke o trenutnoj lokaciji izvornog rukopisa Bone Mihaljevića dobio od dr Jožefa Đenešeija (dr. Gyenesei József), direktora Arhiva Bač-kiškunske županije u Kečkemetu, od koga smo dobili i digitalne kopije mikrofilma odabranih stranica Mihaljevićevog rukopisa.

„Ulomci iz somborske povijesti do kraja XVIII. stoljeća", objavljenom u XIII godištu zbornika „Kačić" (Split, 1981, str. 155-189) i Radivoj Stokanov u radu „Sombor u 18. veku u 'Zgodopisu' samostana franjevačkog", objavljenog u III knjizi zbornika „XVIII stoleće" (Novi Sad, 2002, str. 89-98).

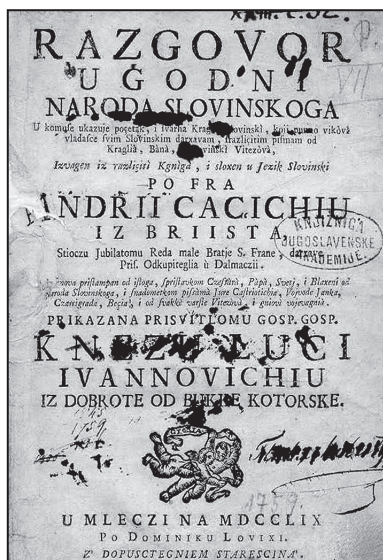
Spev

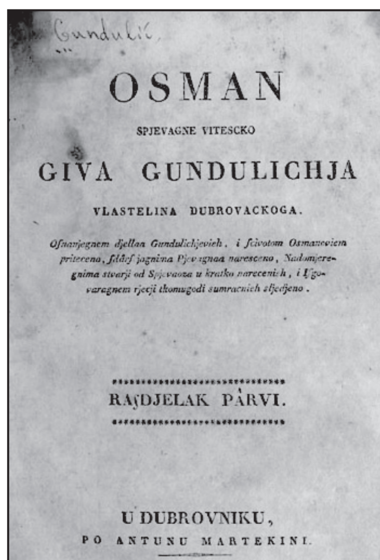
Drugo Mihaljevićevo delo, mada naučno manje egzaktno, ima jednako zanimljivu istoriju. Pred kraj boravka u Somboru Bona Mihaljević je napisao spev „Kripost posli smerti živi. Pivaoc putnik somborski putujući pripiva", koji je, sudeći po svojim poslednjim stihovima, nastao u razdoblju između jula 1786. godine, kada je carskom naredbom franjevački samostan raspušten, i januara naredne godine, kada su i poslednji franjevci, među kojima je, prema popisu, bio i Mihaljević, bili iseljeni.

Spev Bone Mihaljevića sadrži 174 deseteračka dvostiha (svega 348 stihova),[170] a nastao je, besumnje, po uzoru na delo „Razgovor ugodni naroda slovinskoga" fra Andrije Kačića Miošića (1704-1760), čije je prvo izdanje objavljeno 1756. godine (u narednih sedam decenija Kačićevo delo objavljeno je u još devet izdanja), ali je moguće i da je poznavao i književno se ugledao i na istorijsko-romantični ep „Osman" dubrovačkog pesnika Ivana Gundulića (1589-1638). Mihaljevićev spev je ispevan ikavicom i izvornim onovremenim narodnim govorom bačkih Bunjevaca i Šokaca, a odnosi se, kao i Mihaljevićeva hronika, na prošlost Sombora od početka XVIII veka, pa do vremena iseljenja franjevaca.

U svojoj kratkoj analizi Mihaljevićevog speva R. Stokanov navodi da je ova *prva oda Somboru* ispisana *neveštim pesničkim rukopisom*, a da se, između tužbalice s početka speva, nad nekadašnjim brojnim nevoljama grada i njegovih stanovnika (ratovi,

170 U tekstu Mihaljevićevog speva, koji je objavljen u subotičkom bunjevačko-šokačkom mesečniku „Neven" 1903. godine, očito, nedostaje jedan stih, ali u nedostatku izvornika ne znamo da li je izostavljen još u Mihaljevićevoj knjižici koja je objavljena 1788. godine, ili je reč o štamparskoj omašci u mesečniku. Ispred 215. stiha: *Koji latinsku pridiku reče*, nedostaje stih sa kojim bi se navedeni stih rimovao (rimuju se svi ostali stihovi, odnosno svaki od preostala 173 distiha) i na koji bi se ovaj stihovani nastavak odnosio.

RAZGOVOR
UGODNI
NARODA SLOVINSKOGA
PO FRA
ANDRII CACICHIU
IZ BRIISTA,
Stioczu Jubilatomu Reda male Bratje S. Frane
PRIKAZANA PRISVITLOMU GOSP. GOSP.
IVANNOVICHIU
IZ DOBROTE OD BUKKE KOTORSKE.
U MLECZI NA MDCCLIX
Po Dominiku Lovixi.
Z' DOPUSCTEGNIEM STARESCINA'.

OSMAN
SPJEVAGNE VITESCKO
GIVA GUNDULICHJA
VLASTELINA DUBROVACKOGA.
RASDJELAK PÀRVI.
U DUBROVNIKU,
PO ANTUNU MARTEKINI.

Naslovna strana drugog izdanja „Razgovor ugodni naroda slovinskoga“ fra Andrije Kačića Miošića (1759) i speva „Osman“ Iva Gundulića (1826)

glad, kuga, *mlogo blago* koje je potrošeno za elibertaciju) i završne tužbalice zbog napuštanja Sombora i primicanja svršetka života, raspoznaju dva narativna plana – *adoracija vojničkih poglavica somborskog šanca i katalog njihovih junaštava u ratovima*, te *pohvala somborskim franjevcima i opis njihovih zasluga za Sombor.*[171]

Mada pesnički i estetski neveštom, često nategnute i pogrešne rime i izrazito nedoslednog ritma i melodije, sa povremenim grubim iskakanjima iz deseteračkog stiha, Mihaljevićevom spevu, baš kao ni njegovoj hronici, ne može se osporiti izvornost. Njegovi izvori su, osim pisanih, bili, besumnje, i usmeni (kao „ilirski“ propovednik, bio je u stalnom dodiru sa starim somborskim Bunjevcima, nekadašnjim graničarima i savremenicima opisanih događanja, ili sa njihovim neposrednim potomcima), a pokazali su se, u poređenju sa postojećom arhivskom građom, u znatnoj meri pouzdani, uz zanemarivanje, naravno, za spev neophodne mere pesničke hiperbole.

Neki od Mihaljevićevih stihova izrazito su živopisni i slikovito dočaravaju atmosferu važnih događaja somborske prošlosti,

171 Stokanov, Radivoj: *ibidem*, 93/94.

poput opisa proslave dobijanja statusa slobodnog i kraljevskog grada: *Kada varoš razumi somborska / Da slobodna posta i kraljevska / Na Đurđevo veselje bijaše, / Kad veselo svirale sviraše, / Na veselje topovi pucaše, / Nuz mužike gospoda igraše*.[172] Pred kraj speva Mihaljević jetko komentariše carsku odluku o raspuštanju somborskog franjevačkog bratstva i predaji samostanskog zdanja županiji (*komitatu*), koja je, zaista, deo zgrade preuredila za budući županijski zatvor: *A manastir komitatu prida / Da tavnice odma ondi zida, / A da fratri iz Sombora iđu / I u druge manastire priđu*.[173] Često se seleći iz mesta u mesto (Šarengrad, Osijek, Bač, Slavonska Požega, Vukovar, Budim, Baja), pokazalo se, kako piše R. Stokanov, *da je od svih staništa ovaj fratar-pesnik najvećma prigrlio Sombor*, a izrazi prisnosti sa mestom u kome je boravio osam godina provejavaju u tonu pesnikovog obraćanja gradu, od početnog stiha (*Moj Somboru kraljevska varoši*), sredine pesme (*Sad mi kaži moj Somboru ravno*), do samog kraja, kada, sa rezignacijom zbog odlaska, ali i predosećanjem životnog svršetka, zapisuje: *Sada vidi moj Somboru ravno / Da na svitu ništa nije stalno*. / *Zato ostaj s Bogom ja ti velim / Kada tebi ja spasenje želim. / Premako se s tobom i rastajem / Ali želim da s' u nebu sastanem*. / *Ja putnik pristajem sad pivati / Jer ću malo na svitu živiti / Pak ću morat onda putovati, / S ovog svita Bogu polaziti*…[174]

Za razliku od rukopisa hronike koja, do sada, sem u odlomcima, u celosti nije bila objavljena, Mihaljevićev spev je štampan u godini njegove smrti. Ipak, i spev je, kao i rukopis hronike, bio decenijama nedostupan i nepoznat široj javnosti. Pomenut je kao izvornik u zapisima rukopisne hronike župnika Matije Slatkovića (*Iz knjige franjevca Bone Mihaljevića „Putnik somborski" saznajemo…*, piše Slatković), koja je, devet decenija posle nastanka, objavljena u mađarskom prevodu, u časopisu Istorijskog društva Bačko-bodroške županije iz Sombora.[175] Mihaljevićev spev nije pomenut u raspravi Ivana Antunovića o Bunjevcima i Šokcima,

172 *Kripost posli smrti živi*, Neven, 6, Subotica, 1903, 92.
173 *Kripost posli smrti živi*, Neven, 9, Subotica, 1903, 139.
174 *Kripost posli smrti živi*, Neven, 9, Subotica, 1903, 139.
175 *Szlatkovics Máté zomobri róm. kath. plébános emlékiarta. Latinból szabadon forditotta és közli: Grosschmid, Gabor*, Bács-bodrogh vármegyei történelmi társulat évkönyve, Zomor, 1894, 97-112.

Broj 4. U Subotici, Travanj 1. 1903 God. XX

NEVEN

ZABAVNO-POUČNI MISEČNIK ZA BUNJEVCE I ŠOKCE.

Pridplata : na cilu godinu 2 krune
na pol godine 1 kruna

PRIDPLATA SE ŠALJE : Uredništvu „Nevena" u Subotici (Szabadka) IV. 8.

Jedan broj stoji 20 fil. Rukopisi se ne vraćaju. | Urednik: Dr. V. Sudarević | Oglasi: petit redak po 20 fil. veći oglasi po pogodbi.

Izlazi misečno jedared.

Cvitnica.

Puklo je proliće. Ogrijalo nas sunce božije. Nabujala posijana zemlja. Zelenu se žitne njive. Lipši je Bog koji je dao. Od miline jedva se možeš nagledati blagog zelenila. Diglo se, olistatilo žitašce, Ne beru nam sad dičica i divojke struk po struk nego rukom ćupaju jer hoće da se u žitu umiva na cvitnu nedilju.

Lip je to običaj našeg naroda koji izgleda kao žrtva iz obilja onog što mu Bog sprva prolića daje. Dok Nimci veliki četvrtak zovu zelenim četvrtkom i onda se sićaju prvi darova božijih; dotle bunjevci cvitnu nedilju učiniše narodnim blagdanom; pa već od ponoći ustaju i nose pripravljeno zeleno žito na bunar da se prvi umiva ono jutro u žitu; da se prvi pokloni Bogu poljana prid svidocima zvizdama na visokom nebu. A Bog ploda je dosta mogući da nagradi njegovu požrtvovnost sa svježijim duhom i lipšim tilom.

Naš je rod ovu svoju duboku hvalu prema Bogu tvorcu prineo u svoj kršćanski život, spojio sa kršćanskim bogoštovjem i sotim dublji značaj daje uspomeni na Isusa Spasitelja kad je on sa hosannom ulazio u Jeruzolim. Njegova zahvalnost za blagosov polja sljubila se sa uspomenom na Isusa u cvitnici. Jer kad je g. Isus Krst ulazioprija njegove muke u

— 51 —

želje i potribcće zemljodilaca u dosadanjima štedionicama uvažiše.

Ipak, i pokraj svega toga, ovo nastojanje nije napereno niti proti subatičkim štedionicama, niti proti ikakoj osobi. „Ezen bankalapitás — kao što jedan osnivač reče — nem irányul senki és semmi ellen, ez tisztán gazdasági és takarékossági törekvés"; — ovo je gazdalačko nastojanje, kojim utemeljitelji žele potribоćama zemljodilstva što izdašnije u pomoć priteći, i tako ovim načinom i narodu i domovini koristiti. U to ime: Bože pomozi!

Seljanin.

Bogu

— spjevao Rudolf barun Maldini. —

Zorom rano, kad me prene
Iz sna slatkog, zvonca glas
Na molitvu ruke sklapam
Bože, ktebi u taj čas!

A o podne oči svoje
Skrušeno podignem mlad,
Kada zvonce sa brdašca
Nosi k'nebu sav mi nad.

Pozdrav Gospi opet kada
Zaromoni kroz mrak taj,
Sebe cjelog tebi dajem,
I svoj mili rodni kraj!

Kripost posli smrti živi.

Pivaoc putnik somborski

putujući pripiva.

Štampano u Budimu 1788. godine. (Pisao jedan franjevac).

Moj Zomboru kraljevska varoši
Kako mlogo blago ti potroši,
Da se možes slobodna nazvati
I srićnoga danka dočekati;
Da veselo možeš zapivati
Srca žalost na stranu metnuti.
Ak' promotriš ti godine stare
Kako malo jesi imo hrane;
Ak' promotriš ti tomu starie

— 52 —

Svake tebi lipo ukazuje:
Da su tebe turci rastirali
Svojom sabljom krvcu prolivali.
Gdi je bilo plača i žalosti
Jer drhtaše u čoviku kosti.
Posli kako Turčin bi protiran
Samo malo jesi bio smiran,
Jer udari Rakocina vojska
Da se smuti sva varoš Zomborska.
Malo tomu ištom vrime progje
Ali Turčin pod Varadin dogje.
Kako si se opet pristrašio?
Kad si ime tursko razumio,
Nisi l' mogo onda isustiti:
Što l' nećemo jošter dočekati?
Ali sada malo da vidimo!
Srce žalost na stranu metnimo.
Gdi ste sada vi stari vojnici
Sve na izbor srčani junaci?!
Kada *Duim Marković* kapetan,
Od katana svin dobro poznan
U Zomboru komandu držaše,
Posli koga *Gjuragj* brat vladaše;
A za Gjurgjom grof *Branković* nasta
Kad komendat u Zomboru posta.
U to vrime jeste bio nazvan
Marković Mato vice-kapetan,
Koji rodi slavnoga junaka
Srčanoga po imenu *Marka*
Koji rodu učini veselje,
Kad zadobi veliko poštenje,
Da postane i on kapetanom
I zomborskim virnim komendatom.
Gdi ste stari vitezovi sada!
Ko na vojsku uredi vas tada,
Kad zapovid od cesara dojde
Da sva vojska na Turčina podje
Ovi biše *Jakob Sučić* zvani
Najstariji megju kapetani.
Pod kojim ste vijali barjake,
Pokraj sebe noseć puške jake,

— 53 —

Svitle sablje onda ste pasali.
Na Turčina kad ste polazili,
Svami pogje *Martinović Petar*
Od države svetog križa fratar
Koji uze križ u svoje ruke
Blagosovi on zatim vojnike,
Da se mogu svi srićno vladati
I junačko srce ukazati.
Spomente se jošter malo više
Kaka trešnja i od zemlje biše
Tu strahota i drhtanje biše
Izkazati nemože se više.
Posli toga bolest teška dogje,
Kako vatra u Zombor unidje
Kada kuga poče sve moriti,
Niti komu bote oprostiti
Već otrova staro i još mlado
Da ostane srce svakom ladno.
Šta je plača a i suza bilo!
Kad je kuga morila nemilo.
Sad mi kaži moj Zomboru ravno
Kako tebi jest poznato davno.
Koji u tebi pastiri biše
Kad kod stada tvoga virno bdiše.
Koji mrtve tvoje pokopaše
A kužnike gorko oplakaše?
Ti bijahu oci Franceškani
Od svih ljudi mnogo poštovani.
Oni tebe vrlo milovaše,
Nit u tugi tebe ostaviše,
Nit u kugi, niti za Turčina
Sviju gori rečenih godina,
Oni tvoju dičicu krstiše
A starije lipo naučiše,
Kakim putem imadu putovat
Ako žele lice božje gledat,
Kako složno svi imadu pivat
Sveto Trojstvo uvike poštivat.
Riči božje jesu kazivali
Kad su nauk svima pridavali,
Da budete pravi naslidnici

Naslovna stranica mesečnika „Neven" (br. 4 iz 1903)
i stranice na kojima je objavljen prvi deo speva Bone Mihaljevića

pa je, očito, da Antunović nije bio upoznat s njegovim postojanjem. Kada je u četiri broja subotičkog zabavno-poučnog mesečnika za Bunjevce i Šokce „Neven“ 1903. g. u celosti objavljen Mihaljevićev spev, njegov pisac, ipak, nije bio označen imenom, već je samo zabeleženo da je delo *štampano u Budimu 1788. godine* i da ga je *pisao jedan franjevac*.[176]

Kroz skoro celo XX stoleće utvrđivalo se autorstvo Mihaljevićevog speva (Krešimir Bunić u svojoj biografiji i Matija Evetović u svojoj monografiju Mihaljevićev spev pominju kao delo *anonima*). Za većinu je ostao nezapažen podatak objavljen u drugoj knjizi „Građe za povijest književnosti hrvatske“ (Zagreb, 1899), u kojoj je objavljen rukopisni spis franjevačkog provincijala Josipa Jakošića (koji je Mihaljevića, besumnje, i lično poznavao) iz 1795. g. pod naslovom „Scriptores Interamniae vel Panonniae Sauiae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti“.[177] U prvom svežnju Jakošićevog spisa o slavonskim spisateljima i njihovim delima, pod br. XXXII, navodi se Mihaljevićevo delo objavljeno svega sedam godina pre nastanka Jakošićevog spisa. Naslov knjižice u kojoj je objavljen Mihaljevićev spev bio je, bez obzira na sadržinu ispevanu „ilirskim“ jezikom, zapisan na latinskom („Virtus post mortem vivit“), a Jakošić navodi da je knjižica štampana u Osijeku *(Eszekini*) 1788. godine, i da je veličine „osmice“[178] (u Osijeku je u to vreme vrlo aktivno radila štamparija Ivana Martina Divalda, koja je objavljivala knjige na latinskom i „ilirskom“ jeziku, pa možemo da pretpostavimo da je u njoj štampan i Mihaljevićev spev).[179] Jakošićev spis ime autora speva beleži kao *F. Bonus Mihaljević* i ostavlja sledeći podatak o piscu i delu: *Vukovariensis et in Ordine S. Francisci Professus, Concionatorem zelosum pluribus annis egit, scripsitque in laudem L. R. Civitatis Zomboriensis, amplissimi eius Magistratus et civium in verisbus Illyricis sub titulo: Virtus post mortem vivit. Esztekini, 1788. in 8.*[180] Jakošić ne

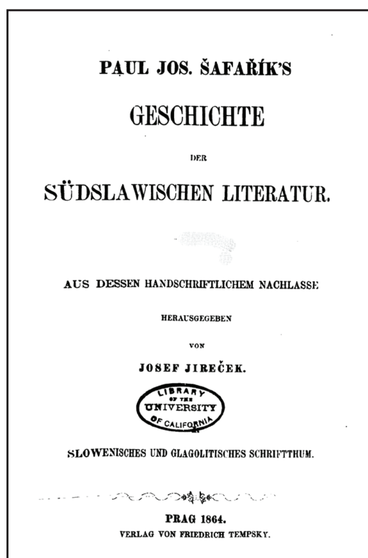
176 *Kripost posli smrti živi*, Neven, 4, Subotica, 1903, 51.

177 Šrepel, Milivoj: *Jakošićev spis: Scriptores Interamniae*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 2, Zagreb, 1899, str. 116/117.

178 Šrepel, Milivoj: *ibidem*, 140.

179 Bosendorfer, Josip: *Povijest tipografije u Osijeku*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. XIV, Zagreb, 1939, 128-132.

180 Šrepel, Milivoj: *ibidem*, 140.

PAUL JOS. ŠAFAŘÍK'S

GESCHICHTE

DER

SÜDSLAWISCHEN LITERATUR.

AUS DESSEN HANDSCHRIFTLICHEM NACHLASSE

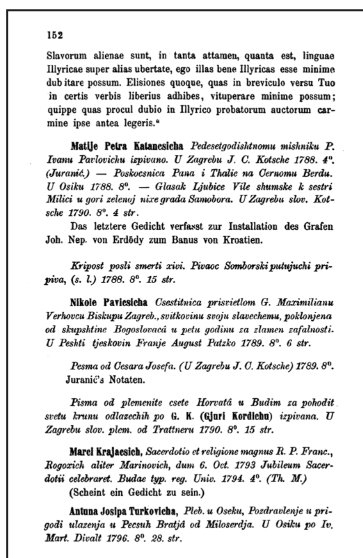
HERAUSGEGEBEN

VON

JOSEF JIREČEK.

SLOWENISCHES UND GLAGOLITISCHES SCHRIFTTHUM.

PRAG 1864.
VERLAG VON FRIEDRICH TEMPSKY.

152

Slavorum alienae sunt, in tanta attamen, quanta est, linguae Illyricae super alias ubertate, ego illas bene Illyricas esse minime dubitare possum. Elisiones quoque, quas in breviculo versu Tuo in certis verbis liberius adhibes, vituperare minime possum; quippe quas procul dubio in Illyrico probatorum auctorum carmine ipse antea legeris."

Matije Petra Katancsicha *Pedesetgodishtnomu mishniku P. Ivanu Pavlovichu izpivano. U Zagrebu J. C. Kotsche 1788. 4°. (Juranić.) — Poskocsnica Pana i Thalie na Cernomu Berdu. U Osiku 1788. 8°. — Glasak Ljubice Vile shumske k sestri Milici u gori zelenoj nixe grada Samobora. U Zagrebu slov. Kotsche 1790. 8°. 4 str.*

Das letztere Gedicht verfasst zur Installation des Grafen Joh. Nep. von Erdődy zum Banus von Kroatien.

Kripost posli smerti xivi. Pivaoc Somborski putujuchi pripiva, (s. l.) 1788. 8°. 15 str.

Nikole Paviesicha *Csestitnica prisvietlom G. Maximilianu Verhovcu Biskupu Zagreb., svitkovinu svoju slavechemu, poklonjena od skupshtine Bogoslovacâ u petu godinu za zlamen zafalnosti. U Peshti tjeskovin Franje August Patzko 1789. 8°. 6 str.*

Pesma od Cesara Josefa. (U Zagrebu J. C. Kotsche) 1789. 8°.
Juranić's Notaten.

Pisma od plemenite csete Horvatâ u Budim za pohodit svetu krunu odlazechih po **G. K. (Gjuri Kordichu)** *izpivana. U Zagrebu slov. plem. od Trattneru 1790. 8°. 15 str.*

Marci Krajacsich, *Sacerdotio et religione magnus R. P. Franc., Rogoxich aliter Marinovich, dum 6. Oct. 1793 Jubileum Sacerdotii celebraret. Budae typ. reg. Univ. 1794. 4°. (Th. M.)*
(Scheint ein Gedicht zu sein.)

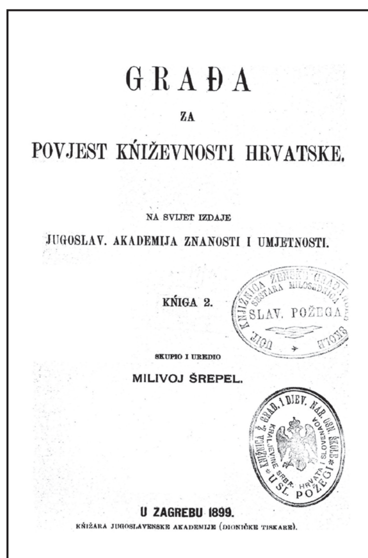
Antuna Josipa Turkovicha, *Pleb. u Oseku, Pozdravlenje u prigodi ulazenja u Pecsuh Bratjâ od Miloserdja. U Osiku po Iv. Mart. Divalt 1796. 8°. 28. str.*

Šafarikova „Istorija južnoslovenske književnosti“ (1864) i stranica sa beleškom o Mihaljevićevom spevu, pripisanom pogrešno Matiji Petru Katančiću

navodi koliko stranica ima Mihaljevićev spev, ali taj podatak saznajemo iz Šafarikove studije o istoriji južnoslovenske književnosti („Geschichte der südslawischen Literatur“, Prag, 1864), u kojoj je Mihaljevićev spev zaveden pod izvornim naslovom „Kripost posli smerti xivi. Pivaoc somborski putujuchi pripiva“, a za knjižicu u kojoj je spev objavljen zabeleženo je da je obima 15 stranica (istina, Šafarik naslov pogrešno stavlja ispod spiska dela Matije Petra Katančića, verovatno vođen logikom da je Katančićevo delo, objavljeno u isto vreme, imalo u nazivu ime hrvatskog grada Samobora što ga je, besumnje, asociralo na Mihaljevićev Sombor).[181]

Uz sav uložen trud i pretragu po fondovima samostanskih, gradskih ili nacionalnih biblioteka u Somboru, Baču, Subotici, Novom Sadu, Beogradu, Osijeku, Zagrebu, Budimpešti, Pragu i Beču, nismo uspeli pronaći odštampani primerak Mihaljevićevog speva, tako da prepis štampan 1903. g. u subotičkom mesečniku „Neven“ ostaje jedini dostupan izvornik.

181 Šafarik, Paul Josif: *Geschichte der südslawischen Literatur*, Prag, 1864, 152.

GRAĐA

ZA

POVJEST KŃIŽEVNOSTI HRVATSKE.

NA SVIJET IZDAJE

JUGOSLAV. AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

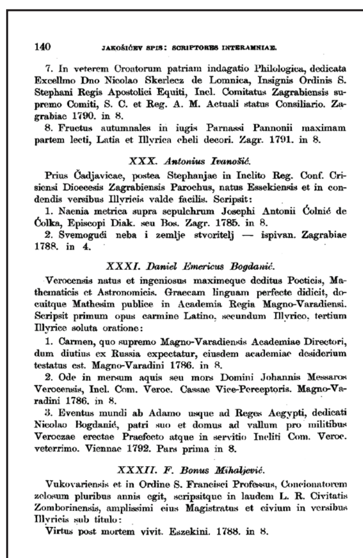
KŃIGA 2.

SKUPIO I UREDIO

MILIVOJ ŠREPEL.

U ZAGREBU 1899.

KŃIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

140 JAKOŠIĆEV SPIS: SCRIPTORES INTERAMNIAE.

7. In veterem Croatorum patriam indagatio Philologica, dedicata Excellmo Dno Nicolao Skerlecz de Lomnica, Insignis Ordinis S. Stephani Regis Apostolici Equiti, Incl. Comitatus Zagrabiensis supremo Comiti, S. C. et Reg. A. M. Actuali status Consiliario. Zagrabiae 1790. in 8.

8. Fructus autumnales in iugis Parnassi Pannonii maximam partem lecti, Latia et Illyrica cheli decori. Zagr. 1791. in 8.

XXX. Antonius Ivanošić.

Prius Čadjavicae, postea Stephanjae in Inclito Reg. Conf. Crisiensi Dioecesis Zagrabiensis Parochus, natus Essekiensis et in condendis versibus Illyricis valde facilis. Scripsit:

1. Naenia metrica supra sepulchrum Josephi Antonii Ćolnić de Ćolka, Episcopi Diak. seu Bos. Zagr. 1785. in 8.

2. Svemogući neba i zemlje stvoritelj — ispivan. Zagrabiae 1788. in 4.

XXXI. Daniel Emericus Bogdanić.

Verocensis natus et ingeniosus maximeque deditus Poeticis, Mathematicis et Astronomicis. Graecam linguam perfecte didicit, docuitque Mathesim publice in Academia Regia Magno-Varadiensi. Scripsit primum opus carmine Latino, secundum Illyrico, tertium Illyrice soluta oratione:

1. Carmen, quo supremo Magno-Varadiensis Academiae Directori, dum diutius ex Russia expectatur, eiusdem academiae desiderium testatus est. Magno-Varadini 1786. in 8.

2. Ode in mersum aquis seu mors Domini Johannis Messaros Verocensis, Incl. Com. Veroc. Cassae Vice-Perceptoris. Magno-Varadini 1786. in 8.

3. Eventus mundi ab Adamo usque ad Reges Aegypti, dedicati Nicolao Bogdanić, patri suo et domus ad vallum pro militibus Veroczae erectae Praefecto atque in servitio Incliti Com. Veroc. veterrimo. Viennae 1792. Pars prima in 8.

XXXII. F. Bonus Mihaljević.

Vukovariensis et in Ordine S. Francisci Professus, Concionatorem zelosum pluribus annis egit, scripsitque in laudem L. R. Civitatis Zomborinensis, amplissimi eius Magistratus et civium in versibus Illyricis sub titulo:

Virtus post mortem vivit. Eszekini. 1788. in 8.

Građa za povjest književnosti hrvatske (knj. 2, 1899)
i tačna zabeleška o knjižici i spevu Bone Mihaljevića

Mihaljevićeva hronika kao istorijski izvornik

Hronika Bone Mihaljevića obiluje brojnim podacima koji se odnose na svakodnevni život somborskog franjevačkog samostana, kao i opisima događaja od važnosti za Sombor, a, povremeno, i događaja koji su bili od opšte važnosti za franjevački red, rimokatoličku crkvu i život podanika Habsburške monarhije.

Na osnovu podataka iz Mihaljevićeve hronike može da se rekonstruiše prošlost franjevačkog reda u Somboru od vremena odlaska Turaka (1687) do završetka izgradnje samostana (1749), kada je boravište franjevačkog bratstva još imalo status rezidencije, a detaljno može da se prati od kada je dotadašnja rezidencija dobila status samostana (1750), pa sve do njegovog ukidanja (1786). Mihaljevićevi zapisi sadrže osnovne podatke o izgradnji stare franjevačke crkve, podignute između 1717. i 1719. g. na mestu današnje crkve Sv. Trojstva. Opisan je i početak izgradnje franjevačkog samostanskog zdanja (današnji Župni dvor) 1743. godine, a zapisana je i malo poznata činjenica da je ulični trakt ovog zdanja podignut skoro tri decenije kasnije.

Naveden je i spisak prvih čelnika tek proglašenog samostana 1750. godine.

Posebno su brojni Mihaljevićevi zapisi o izgradnji crkve Sv. Trojstva i njenom spoljnom i unutrašnjem uređenju, koje je trajalo nešto više od tri decenije. Zapisi hronike opširno opisuju svečanost polaganja kamena temeljca za ovu crkvu 1752. godine, navode ugovore o gradnji sa Magistratom, pišu o zidanju kripte i popločavanju crkvenog poda 1762, a iste godine beleže i svečanost posvećenja završene unutrašnjosti, zatim postavljanje krova 1765, kupovinu olovnih ploča za pokrivanje krova i tornja 1768, postavljanje krsta na prednjem delu crkve i podizanje oltara sv. Franje 1769, malterisanje unutrašnjosti crkve i postavljanje prozora 1770, dovršetak novog kora, te postavljanje ograde, oratorija i orgulja na koru 1771, postavljanje manjeg zvona 1772. i većeg 1775. godine, ograđivanje crkvene bašte zidom 1776, gipsane radove na pobočnim oltarima 1778, sređivanje vrta i nastanak bunara 1779, postavljanje statue Blažene Djeve na glavni oltar 1781, postavljanje propovedaonice 1782, oslikavanje i pozlatu oltara i kora 1783, postavljanje velike slike Sv. Trojstva iznad glavnog oltara 1784, kao i popravke oštećenja nastalih najčešće zbog nevremena ili nestručnosti majstora. Rukopis beleži i oce gvardijane najzaslužnije za izgradnju samostana i crkve. Detaljno su opisane i cehovske zastave koje su se nalazile pri crkvi Sv. Trojstva.

Hronika piše i o imovini somborskog franjevačkog samostana (opisuje rit na Klisi 1749, beleži premeravanje imanja na Klisi 1765, dodelu zemljišta za podizanje samostanskog mlina 1772, kao i dodelu bašte pored crkve kao zamenu za staru samostansku baštu koja se nalazila „izvan šanca", te izgradnju mlina 1776. godine), a beleži i značajnije samostanske kupovine (poput pšenice 1771), krađu crkvenih relikvija (1770), izbore sindika (apostolskog pravozastupnika, inače civila, koji je vodio računa o poslovima samostana) i njegovog zamenika, a na kraju hronike je i detaljan pregled utrošenih dobrovoljnih priloga vernika između 1768. i 1785. godine.

Redovni su zapisi o najvažnijim trenucima vezanim za rad i duhovni život franjevačkog bratstva i samostana, pa se u hronici često ponavljaju opisi najvažnijih crkvenih svečanosti i većih

Crkva Svetog Trojstva u Somboru i nekadašnji franjevački samostan
(crtež iz prve polovine XIX stoleća)

praznika, sa podacima o služiteljima mise, procesijama i broju vernika koji su dobijali sakramente (zabeleške se najčešće odnose na praznik Sv. Trojstva, zaštitnika crkve, zatim na praznik sv. Franje Serafskog, zaštitnika reda, pa na proslave praznika Marije Porciunkule, uskršnjih praznika, praznika sv. Antuna Padovanskog, sv. Ivana Nepomuka, Marije Snežne, sv. Roka, sv. tela Kristovog, markovdanske procesije u poljima radi posvećenja useva i druge, a zabeležene su i vanredne pobožnosti poput jubileja pape Klementa XIV 1770, univerzalnog jubileja crkve 1776, trodnevne molitve zbog pobede Austrije nad bavarskim kraljem 1778, molitve za prizivanje kiše 1779, mise – rekvijema za preminulu caricu i kraljicu Mariju Tereziju 1780, mise za cara i kralja Josipa II 1782. godine, blagosiljanja Gradske kuće i sedišta Komorske uprave, kao i domova vernika itd.).

Opisane su, kraće ili opširnije, i skupštine franjevačke provincije Bosne Srebrne, odnosno (od 1757) Sv. Ivana Kapistrana, sa poimeničnim podacima o izabranom rukovodstvu provincije i rukovodstvu somborskog franjevačkog samostana (za sve

godine od 1754. do 1785, osim za 1762. i 1768, kada provincijalna skupština nije bila održana). Dragoceni su zapisi iz poslednjih godina hronike, koji poimenično beleže dužnosti svakog fratra franjevačkog samostana u Somboru.

Zapisane su i sve značajnije posete verskih i civilnih poglavara i uglednika samostanu, pa se zna da su gosti samostana u raznim prilikama bili kaločki nadbiskupi Gabrijel Patačić 1743. godine, Nikola Čaki 1750, Franja Klobušicki 1756. i Jožef Baćanji 1761, 1763, 1765. i 1773. godine, a zabeležene su i posete ostalih crkvenih velikodostojnika, poput bečkog nadbiskupa Migazija de Vala 1763, pomoćnog biskupa kaločkog Karla Franca Palme 1784, vackog biskupa Sedrahaljija 1784, pa franjevačkih provincijala, generalnih vikara, provincijalnih komesara i nadzornika, pravoslavnog vladike bačkog Josifa Šakabente 1785. godine, kao i grofa Adama Baćanjija, upravnika državne blagajne 1763, sremskog župana Franje Balaše 1778. g. i bačkog župana Andrije Hadika 1781. godine.

Mihaljević revnosno beleži i tzv. „mlade“ mise ili primicije (prve mise) koje su održane u crkvi Sv. Trojstva, sa imenima prvomisnika (Jeronim Štekl 1763, Matija Lanošević 1766, Josip Bošnjak 1766, Andrija Vuković 1772, Nikola Firanj 1778, Nikola Tomašić 1781) i sa imenima njihovih pokrovitelja.

U hronici su zapisani i početak filozofskog tečaja u somborskom franjevačkom samostanu 1766. godine, osnivanje filozofskog učilišta pri samostanu 1769. godine, preseljenje bogoslovije iz budimskog u somborski samostan 1777. g. i prelazak profesora petrovaradinske bogoslovije u somborsku 1783. godine, skupove bogoslova i javne teološke ispite 1778, ponovni ispiti, po kraljevskoj naredbi, za sve franjevce koji su bili sveštenici 1782, kao i javne teološke rasprave koje su somborski bogoslovi priređivali 1783. godine. Navode se i sporazumi sa somborskim magistratom kojima se ugovara broj nastavnika u rimokatoličkoj osnovnoj i gradskoj Latinskoj gramatikalnoj školi, u kojima su svi nastavnici bili iz somborskog franjevačkog bratstva.

Mihaljević opširno beleži i ključne trenutke za samostan, poput oduzimanja somborske parohije franjevačkom bratstvu i njenu predaju svetovnom sveštenstvu (1781), te dolaske kraljevskog izaslanika Johana Bahoa i njegove postupke koji su

prethodili poseti cara Josipa II Somboru i ukidanju samostana 1786. godine.

Jednako su bitni i podaci iz ove hronike koji se odnose na grad Sombor. Pojedini delovi Mihaljevićeve hronike, posebno oni uvodni, po svom značaju za zavičajnu istoriju Sombora mogu ravnopravno da se mere sa putopisnim zapisom turskog putopisca Evlije Čelebija iz 1665. godine. Podaci o položaju i izgledu starog somborskog utvrđenja, o prvim hrišćanskim crkvama kako rimokatoličkim, tako i pravoslavnim, o nekadašnjim lokacijama turskih džamija i turskom kupatilu, te o epidemiji kuge 1738/39. godine, zapisani su, besumnje, na osnovu ličnih svedočenja očevidaca ili na osnovu još „svežeg" istorijskog pamćenja tadašnjih stanovnika Sombora. Besumnje, najvredniji je, i istorijski jedinstven, izuzetno opsežan opis elibertacionih svečanosti, odnosno instalacije Sombora u slobodan i kraljevski grad, u aprilu 1749. godine (zapisan je celokupan protokol, kao i svi najvažniji govori i sva događanja od ceremonije unošenja povelje u grad, do svečanog ispraćaja kraljevskog komesara, koji je proglasio Sombor za slobodan i kraljevski grad).

Mihaljević beleži i svečano postavljanje kamena temeljca za Gradsku kuću (1749), obeležavanje teritorije grada kamenim međašima (1749), postavljanje gradskih vešala i gubilišta na prigradskoj pustari Karakorija (1749), kao i brojna izvršenja smrtnih kazni (1749, 1767, 1771, 1776, 1777, 1778, 1778. i 1781), postavljanje kamena temeljca za zdanje Komorske administracije, tzv. Grašalkovićeve palate (1751), podizanje kapele Sv. Ivana Nepomuka (1751), početak gradnje pravoslavne crkve Sv. Đorđa (1759), podizanje kalvarije (1764-1767), izgradnju Krušperove kuće – današnje zgrade Istorijskog arhiva (1771), podizanje spomenika Sv. Trojstvu na trgu pored crkve (1774), zidanje kapele Snežne Gospe na Čičovima (1780/81) i polaganje kamena-temeljca za podizanje školskog zdanja na mestu današnje gimnazije (1781).

Navedeni su podaci o restauracijama gradskog Magistrata, sa imenima izabranih sudija (gradonačelnika) za godine 1749, 1751, 1753, 1761, 1763, 1765, 1767, 1771, 1773, 1778. i 1780 (reizbor je obavljan svake druge godine), a zapisan je i protokol koji je primenjivan prilikom izbora i polaganja zakletve gradskog

sudije (1753). Povremeno su navedene i važnije odluke Magistrata koje se tiču rimokatoličke parohije i školstva u gradu (1752, 1763, 1768, 1771, 1778, 1782. i 1785). Zabeležena su pojedinačna carska imenovanja u administraciji Komorske uprave za Bačku čije je sedište bilo u Somboru (1775), zatim zasedanja skupštine Bačke županije pre nego što je Sombor postao njeno sedište (1778. i 1784), kao i posete uglednika i velikodostojnika kraljevske administracije. Zapisana je i prva amaterska pozorišna predstava u gradu 1779. godine, te šaljive deklamacije priređene za građane u samostanu 1781. godine.

Mihaljević beleži i znatnije prirodne nepogode (nevreme kada je grom udario u crkveni toranj 1771. g. i oluju koja je srušila skele oko tornja iste godine, kao i grȁd koji je te godine potukao njive i vinograde, pa sušu iz 1779. i 1780. godine, sneg koji je pao 1. maja 1782, dva velika nevremena u junu i julu 1783. g. kada je bio razvaljen deo crkvenog krova i naneta šteta žeteocima na njivama, a zapisana je i najezda skakavaca na atar salaškog naselja Gradine 1782. godine). Mihaljević često beleži požare u gradu i navodi štetu koja je nastala (1766, 1770, 1771, 1778, 1779, 1782. i 1786), kao i podmetanja požara na senu senatora Martina i Nikole Parčetića (1772).

Podaci iz Mihaljevićeve hronike beleže i dešavanja u bližoj i daljoj okolini Sombora, tako da piše o postavljanju kamena temeljca za crkvu u Nemeš Militiču (1752), o preuzimanju parohije od franjevaca u Baču (1766), smrti župnika u Beregu (1778), Gakovu (1782), Kupusini (1782) i Bezdanu (1784), svečanom proglašavanju Subotice za slobodan i kraljevski grad (1779), izgradnji magacina u Baračkoj (1782), nevremenu u Krnjaji koje je zapalilo parohijski dom (1783) i požaru u Nemeš Militiču (1785), o doseljavanju Nemaca (1785) i raspuštanju franjevačkih samostana u Petrovaradinu i Osijeku (1786).

U hronici se često navode i podaci od opšteg značaja za franjevački red i rimokatoličku crkvu, pa je tako zabeleženo osnivanje franjevačke provincije Sv. Ivana Kapistrana (1757), navedene su bule pape Klementa XIII o franjevačkom redu (1767) i pape Klementa XIV o ukidanju Družbe Isusove, odnosno jezuitskog reda (1773), pomenuta je naredba cara Josipa II kojom je franjevačkom redu zabranjeno primanje uputstava od generalnog

ministra iz Rima (1781), zabeležena je poseta pape Pija VI caru Josipu II u Beču (1782), a zabeležene su i kraljevske naredbe o ukidanju nekih monaških redova (1784) i zabrani posvećivanja domova vernika (1786).

Mihaljević beleži i podatke od opšteg značaja za podanike Habsburške monarhije, pa piše o zemljotresu u Komaromu, Đeru, Budimu, Pešti i Kaloči (1763), o neplodnim godinama, suši, gladi i oskudici (1769, 1779. i 1780), o smrti carice Marije Terezije (1780) ili imenovanju Johana Bahoa za župana četiri županije (1785).

Rukopis hronike franjevačkog samostana u Somboru, koji je sastavio Bona Mihaljević, sadrži pouzdane i autentične istorijske podatke, posebno one zapisane između 1749. i 1786. godine, koji su dokazivi uporednim arhivskim izvornicima iz fonda somborskog Magistrata ili fonda Bačko-bodroške županije, ali su, za razliku od obično šturih i službenih beleški arhivske građe, zapisi ove hronike često opširni i bogati detaljima. Mihaljevićeva hronika je istorijska slika čitavog procesa promena koje je Sombor doživeo tokom XVIII stoleća, na putu od vojničkog šanca do slobodnog i kraljevskog grada i središta županije jer beleži njegov administrativni, duhovni, prosvetni i demografski uzlet. Ovo vreme, prelomljeno kroz prizmu rukopisa Bone Mihaljevića, iskrsava danas pred čitaocima i otkriva nam dragocenu stranu mikroistorije ovog područja, koje je, vremenom, izraslo u jedno od najznačajnijih gradskih središta za južnoslovensko stanovništvo rimokatoličke i pravoslavne veroispovesti u nekadašnjoj južnoj Ugarskoj. Stoga, hronika Bone Mihaljevića spada u red nezaobilaznih istorijskih izvora u svakom proučavanju somborske prošlosti tokom, za razvoj grada, prelomnog XVIII stoleća.

U Somboru, septembra 2012. g. *Milan Stepanović*

IZVOD HRONIKE ČASNOG SAMOSTANA SLOBODNOG I KRALJEVSKOG GRADA SOMBORA

ČASNIH OTACA REDA MALE BRAĆE NEKADA PROVINCIJE BOSNE SREBRNE SV. KRIŽA, SADA SV. IVANA KAPISTRANA, OD GODINE GOSPODNJE 1717. DO GODINE 1787, SOMBORCIMA SASTAVLJENE O PROŠLOSTI OVOG GRADA*

* Sva objašnjenja u uglastim zagradama i fusnotama sačinio je priređivač knjige.

O položaju starog utvrđenja Sombor

Sombor beše vojničko utvrđenje u kome se nalazilo dva šanca. Jedan veći, koji i sada postoji, i jedan manji, koji je ranije poravnjen, a koji je opkoljavao mesto gde je sada dom županijske uprave i samostan časnih otaca franjevaca.[1] Oba šanca su bila okružena hrastovim koljem – što narod zove palisade – pod kapetanom Đurom Markovićem, plemićem, i njegovim naslednikom gospodinom Jovanom Brankovićem, pravoslavne vere, takođe plemićem[2]. U središtu manjeg šanca nalazio se toranj ili Dom (obeju dostojanstava) pokriven šindrom, koji su sagradili Turci,[3] u čijoj se blizini nalazio bunar vrlo zdrave vode, što su Turci ostavili. Sada se to mesto nalazi na sredini ulice pred našom crkvom, malo okrenut prema kući g. Stefana Čoke, beležnika ovog grada. Gore navedeno vojničko utvrđenje potpadalo je pod segedinsku komandu.

1 Veliki odbramben šanac, koji je bio širok šest, a dubok tri metra, iskopan je posle turskog poraza kod Beča 1683. godine, a protezao se duž skoro celog današnjeg Venca, u kome se i nalazila nekadašnja turska varoš (o njegovom prokopavanju svedoči 1748. g. u izjavi pred županijskim vlastima nekadašnji stanovnik Sombora Jovan Piplica, star 77 godina, koji navodi da je kao dečak u Somboru, pod Turcima, kopao taj šanac). U drugoj polovini XVIII i tokom XIX veka šancem je tekla voda. Njegovo delimično zatrpavanje počelo je u drugoj polovini XIX stoleća, a završeno je tek između dva svetska rata.

2 Kapetan Đorđe Đuro Marković (povremeno beležen i sa patronimom Dujmović) bio je sin prvog somborskog kapetana Dominika Duje Markovića, koji je 1687. g. bio jedan od predvodnika Bunjevaca u seobi u Bačku i koji je 1691. g. poginuo predvodeći somborski odred protiv Turaka u Bitki kod Slankamena. Đuro Marković je na položaj somborskog kapetana došao odmah nakon očeve smrti i somborske graničare predvodio je četvrt veka, sve do smrti 1717. godine. Markovića je na položaju kapetana, u leto 1717. godine, nasledio grof Jovan Janko Branković od Lipe, rođak i zakonit naslednik nesuđenog „despota" Ilirika grofa Đorđa Brankovića. Jovan Branković se na mestu somborskog kapetana nalazio sve do smrti, krajem oktobra 1734. godine, a njega je na kapetanskom položaju nasledio Marko Marković, unuk Duje Markovića i sinovac kapetana Đure Markovića.

3 Pomenuti dom i toranj označeni su na svim skicama ili vedutama Sombora u drugoj polovini XVII stoleća: na Otendorfovoj putopisnoj mapi iz 1667. godine, na mapi opsade Osijeka iz 1687. godine, kao i na sve tri vedute Sombora (jednoj L. F. fon Rozenfelda i dve F. N. De Spara), sačinjene tokom 1697/98. godine.

O starim crkvama ovog grada

Za vreme turske vladavine postojala je crkvica posvećena sv. Franji, dosta malena i bez tornja. Nakon proterivanja Turaka, časni oci franjevci malog reda iz Bosne, koji su vodili sve župe po Kaločkoj nadbiskupiji, nabavili su jedno zvono i obesili ga na visoku hrastovu gredu koja je služila kao toranj. Pomenuta crkvica nalazila se na mestu gde je nekad bila bašta otaca franjevaca, a sada je prazno zemljište u vlasništvu udove Ane Krušper, blizu župničkog stana izvan šanca.[4] U toj crkvici navedeni oci su vršili bogosluženje, propovedali, delili sakramente[5] i održavali hrišćanski narod u katoličkoj veri, sa strahom i drhtanjem izlažući opasnosti svoje živote.

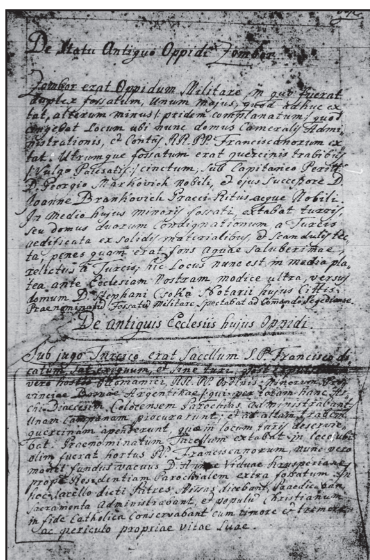
Ali, pošto je pod vladavinom mađarskog kralja Leopolda domovina naša bila oslobođena od Turaka,[6] posle Rakocijeve bune gorenavedeni oci počeli su najzad godine 1717. novu crkvu graditi na mestu gde je sada samostan, od starih turskih ruševina, uz pomoć somborskog hrišćanskog sveta, te su istu srećno dovršili 1719. godine. Ovaj sveti hram imao je u dužini 12 hvati, u širini oko četiri hvata i krasile su ga dve drvene kule, sa dva mala zvona.[7] U blizini te crkve nalazio se turski toranj pokriven opekama od polukružnih savijenih duguljastih crepova [ćeramidom, prim. prir.], sa tri sobe i kuhinjom, koje su navedeni oci uzeli da koriste za sebe. Njihov predstojnik bio je Luka Đurčević iz Velike, ujedno i upravitelj ove župe.

4 Ovaj prostor nalazio se u nekadašnjoj Kaluđerskoj ulici (sad Kneza Miloša), tako nazvanoj upravo prema nekadašnjem staništu somborskih franjevaca. Ana Krušper bila je udovica pl. Pavla Krušpera, upravnika Komorske administracije, čije je sedište bilo u Somboru (u Grašalkovićevoj palati).

5 Rimokatolička crkva je na zasedanjima Tridentskog sabora (1545-1563) potvrdila vekovnu hrišćansku tradiciju da postoji sedam sakramenata (svetih tajni) hrišćanske vere, odnosno Novog zaveta: *krst* (krštenje), *potvrda* (miropomazanje ili krizmanje), *euharistija* (pričešće), *pokora* (pokajanje), *bolesničko pomazanje*, *sveti red* (sveštenstvo) i ženidba (brak). Podela sakramenata znači obavljanje svih svešteničkih dužnosti prema vernicima, vezanih za svete tajne (krštenje, ispoved, pričešćivanje, krizmanje, venčavanje i pomazanje bolesnih).

6 Mihaljević misli na cara Leopolda I, koji je, osim titule cara Svetog rimskog carstva, nosio i titulu ugarskog kralja.

7 Hvat je mera za dužinu koja iznosi 190 centimetara ili šest stopa.

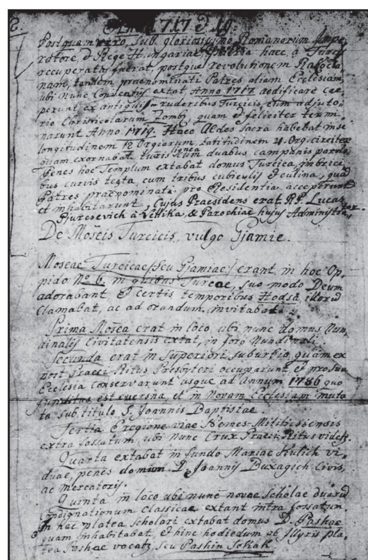

De Statu Antiquo Oppidi Zombor.

Zombor erat Oppidum Militare, in quo fuerat
duplex fossatum, Unum majus, quod adhuc ex
tat, alterum minus /: pridem complanatum :/ quod
cingebat Locum ubi nunc domus Cameralis Admi-
nistrationis, et Contra RR. PP. Franciscanorum ex
tat. Utrumque fossatum erat querceinis trabibus
/: Vulgo Palesatis :/ cinctum, sub Capitaneo Perill.
D. Georgio Markovich Nobili, et ejus Successore D.
Joanne Brankovich Graeci Ritus aeque Nobili.
In Medio hujus minoris fossati, extabat turris,
seu domus duarum Condignationum a Turcis
aedificata ex solidis materialibus, et scandulis tec-
ta, penes quam erat fons aquae saluberrimae,
relictus a Turcis; hic Locus nunc est in media pla-
tea ante Ecclesiam Nostram modice ultra, versus
domum D. Stephani Csoka Notarii hujus Cittis.
Praenominatum Fossatum Militare spectabat ad Comando Segediense.

De antiquis Ecclesiis hujus Oppidi.

Sub jugo Turcico erat Sacellum S. P. Francisco di-
catum, sat exiguum, et sine turri, post [illegible]
vero hostis Ottomanici, RR. PP. Ordinis Minorum, Pro-
vinciae Bosnae Argentinae /: qui per totam hanc Ar-
chi-Dioecesim Colocensem Parochias administrabant :/
Unam Campanam procurarunt, et ad altam trabem
querceinam appenderunt, quae in locum turris deservie-
bat. Praenominatum Sacellum extabat in loco ubi
olim fuerat hortus PP. Franciscanorum, nunc vero
manet fundus vacuus D. Annae Viduae [illegible]
prope Residentiam Parochialem extra fossatum. In
hoc Sacello dicti Patres Missas dicebant, Praedicabant,
Sacramenta administrabant, et populum Christianum
in fide Catholica conservabant cum timore et tremore
ac periculo propriae vitae suae.

2. [illegible] 1717 et 19.

Postquam vero, sub gloriosissimo Romanorum Impe-
ratore et Rege Hungariae, [illegible] haec a Turcis
recuperata fuerat, postque revolutionem Rakocia-
nam, tandem praenominati Patres aliam Ecclesiam,
ubi nunc Conventus extat, Anno 1717 aedificare cae-
perunt, ex antiquis ruderibus Turcicis, cum adjuto-
rio Christicolarum Zombi, quam et feliciter termi-
narunt Anno 1719. Haec Aedes Sacra habebat in se
longitudinem 12 Orgiarum, latitudinem 4. Org. circiter
quam exornabat turris lignea cum duabus campanis parvis.
Penes hoc Templum extabat domus Turcica, imbrici-
bus curvis tecta, cum tribus cubiculis et culina, quam
Patres praenominati pro Residentia acceperunt
et inhabitarunt, Cujus Praesidens erat R. P. Lucas
Gjurcsevich a Vettika, & Parochiae hujus Administrator.

De Moseis Turcicis, vulgo Gjamie.

Moseae Turcicae /: seu Gjamiae :/ erant in hoc Op-
pido No 6. in quibus Turcae, suo modo Deum
adorabant et certis temporibus Hodsa illorum
clamabat, ac ad orandum invitabat.
Prima Mosea erat in loco ubi nunc domus Nun-
dinalis Civitatensis extat, in foro Nundinali.
Secunda erat in Superiori suburbio quam ex
post Graeci Ritus Presbyteri occuparunt et pro sua
Ecclesia conservarunt usque ad Annum 1786 quo
funditus est eversa, et in Novam Ecclesiam muta-
ta sub titulo S. Joannis Baptistae.
Tertia e regione viae Nemes-Militicsiensis
extra fossatum, ubi nunc Crux Graeci Ritus videtur.
Quarta extabat in fundo Mariae Kulich vi-
duae, penes domum D. Joannis Buzagich Civis,
ac Mercatoris.
Quinta in loco ubi nunc novae Scholae duarum
Condignationum classicae extant intra fossatum.
In hac platea Scholari extabat domus D. Pashae
quam inhabitabat, et hinc hodiedum ab Illyris pla-
tea Pashae vocatur, seu Pashin Sokak.

Prve stranice rukopisa Mihaljevićeve hronike

O turskim mošejama koje narod zove džamijama

Turskih mošeja ili džamija bilo je u ovom gradu šest.[8] U njima su se Turci na svoj način Bogu molili i u određeno vreme njihov hodža vikanjem ih je zvao na molitvu.

Prva džamija bila je na mestu gde je sada zgrada nedeljne pijace na pijačnom trgu.[9]

Druga je bila u gornjem predgrađu, koju su posle pravoslavni sveštenici zauzeli i držali je kao svoju crkvu sve do 1787. godine, kada je iz temelja pregrađena i preinačena pod imenom Sv. Jovana Krstitelja.[10]

8 Prema zapisu putopisca Evlije Čelebija, u Somboru je 1665. g. bilo 14 džamija, od kojih se *u pet džamija obavlja služba petkom, a ostalo su mahalski mesdžidi* (manje bogomolje bez minareta i minbera, odnosno ozidane imamove govornice). Na mapi austrijske opsade Osijeka (iz juna 1687. g.) na obzorju se, preko Dunava, vide obrisi Sombora, sa četiri visoka džamijska minareta.

9 Reč je o prostoru između današnjeg zdanja Županije i Karmelićanske crkve, na kome se u XVIII stoleću nalazilo somborsko vašarište i stočna pijaca.

10 Posle odlaska Turaka, pravoslavni vernici i sveštenici su navedenu džamiju pretvorili u crkvu Sv. Jovana Preteče (predanje koje je zapisao Nikola Vukićević kaže da je na ovom mestu još pre dolaska Turaka bila crkva *koju su*

Treća je bila kod Nemešmilitičkog puta, izvan šanca, gde se sada vidi pravoslavni krst.[11]

Četvrta se nalazila na zemljištu udove Marije Kulić, pored kuće Jovana Buzadžića, građanina i trgovca.[12]

Peta na mestu gde su sad nove klasične škole obe vere, unutar šanca. U ovoj školskoj ulici se nalazila i kuća gospodina paše, u kojoj je on stanovao, te od tada se, do danas, u slovenskom življu ova ulica naziva pašinim imenom ili „Pašin sokak".[13]

Šesta se nalazila izvan šanca, na mestu gde je nekad bio vrt otaca franjevaca.[14]

O turskom kupatilu

Ovo kupatilo je bilo okruglog oblika, sa četiri odvojene prostorije čiji se ostaci nalaze još na zemljištu g. Stefana Petrocija,

---

Turci u džamiju pretvorili). Ova džamija (pretvorena u crkvu) ucrtana je na vedutama Sombora napravljenim s kraja XVII stoleća. Stara crkva je porušena do temelja u avgustu 1786. godine (dakle, ne 1787, kako piše Mihaljević), a već u septembru iste godine osvećen je temelj nove crkve. Njena izgradnja trajala je četiri godine, a nova crkva, sagrađena u baroknom stilu sa elementima rokokoa, svečano je osvećena u decembru 1790. godine.

11 Bilo je pogrešnih pretpostavki (Slatković) da je ovde reč o džamiji izvan grada, na putu za Nemeš Militič (Svetozar Miletić), kod tzv. „Markovog križa", ali Mihaljević jasno navodi da se tu vidi „pravoslavni krst", pa je, besumnje, reč o krstu postavljenom na malom (kasnije Vidovdanskom) trgu, na početku današnje Konjovićeve ulice, koja se i tada, kao i danas, nastavljala putem ka Miletiću, a koja je zaista bila „izvan šanca", odnosno na domak severoistočnog ugla nekadašnjeg šanca. Džamija je ucrtana na vedutama Sombora iz 1697/98. godine.

12 Kuća Jovana Buzadžića nalazila se u glavnoj ulici, na mestu gde je kasnije podignuta tzv. „Singerova palata", Somborcima savremenog doba poznatija kao „Stara robna kuća". Četvrta džamija koju navodi Bona Mihaljević nalazila se u neposrednoj blizini ovog zdanja.

13 Peta džamija se nalazila na mestu nekadašnje Latinske gramatikalne škole, na čijim temeljima je između 1884. i 1886. g. podignuta današnja zgrada Gimnazije. Pašin sokak je ovim imenom nazivan sve do posle Prvog svetskog rata, kada je ulica ponela ime Dositeja Obradovića, kako se i danas zove.

14 Mada ova Mihaljevićeva tvrdnja o šestoj džamiji (koju ne pominje Evlija Čelebi) deluje veoma upitno, mesto ove džamije, ukoliko je zaista postojala, moglo bi da bude između Apatinskog i Sonćanskog puta, možda u ulici Kneza Miloša.

Minareti somborskih džamija na austrijskoj vojnoj mapi iz 1687. g.

Kameni umivaonik iz turskog kupatila, sačuvan u franjevačkom samostanu

županijskog staratelja. Od tog kupatila čuva se jedan izvajan kamen na imanju časnih otaca franjevaca, kod bunara.[15]

O kapelici Sv. Križa na groblju

Kapela Sv. Križa na groblju bila je dosta malena, ipak sagrađena od dobrog materijala u vreme kada je Sombor imao status vojničkog mesta, a podignuta je o trošku gospodina Matije Mandića, plemića, godine 1725. O novijoj kapeli vidi beleške kod godine 1781.[16]

---

15 Pavle Velenrajter navodi da se kupatilo nalazilo na mestu gimnastičke sale somborske Gimnazije (danas u ulici Laze Kostića), a opisano zdanje turskog kupatila ucrtano je i na vedutama iz 1697/98. godine. U hodniku nekadašnjeg franjevačkog samostana (danas Župnog dvora) uzidan je kameni umivaonik, koji je u XVIII veku prenesen iz nekadašnjeg turskog kupatila i koji je sačuvan do danas kao jedan od retkih materijalnih spomenika turskog doba u Somboru.

16 Mandićeva kapela srušena je tridesetih godina XIX veka i na njenom mestu sazidana je nova, koja i danas postoji.

O crkvama pravoslavnog obreda

U ovom gradu ljudi pravoslavne vere imali su jednu jedinu malu crkvu bez tornja,[17] a zatim su tursku džamiju zauzeli za svoju drugu crkvu, što smo već ranije pomenuli. Ali pošto nijedna crkva nije imala zvona, sa zvukom udaranja o dasku zvali su narod svoj u crkvu i stoga je njihov crkvenjak, koji je u ono vreme rukovao daskom, bio do kraja svog života, po ilirskoj reči „daska“, prozvan „daskalo“.[18]

Stanovnici ovog grada su veoma bogati, i jedna trećina njih živi u rimokatoličkoj veri dok ostali pripadaju pravoslavnom obredu.

O nesreći zemljotresa, rata i kuge 1737-1739.

Kad je udes zemljotresa, koji je izazvao najveći strah u narodu, prošao, sledio je rat sa Turcima, te dok je narod hrišćanski ovako molio Boga: „Oh, Gospodine Bože naš, otvori nam vrata za pobedom i zatvori tursku portu…“, došla je druga nesreća, možda kao kazna za grehove, jer kraljevine Ugarske ključ, glavni grad Srbije, Zemun ili Beograd, ovu sigurnu, jaku i opremljenu tvrđavu zauzeo je otomanski neprijatelj na veliku žalost cele apostolske kraljevine. I pre nego što je ta žalost prošla, evo, došla je i treća nesreća na ovu izmučenu domovinu, naime zarazna kuga koja je naš grad Sombor na sledeći način zarazila: Došao je ovamo neki grčki trgovac u jednu gostionicu, koji je već ranije kugom zaražen bio, a koji je prve noći kada je stigao zarazio gostioničara sa celom njegovom porodicom, koji su svi, sledećeg jutra, nađeni u besvesnom stanju. Zbog tog nečuvenog slučaja skupili su se mnogi susedi ovde, te su i oni postali zaraženi i zarazili su skoro celu varoš.[19] Nakon toga bio je zabranjen dodir među

17 Ovde je reč o najstarijoj crkvici somborskih pravoslavaca, koja je još u tursko vreme postojala na mestu kasnije crkve Sv. velikomučenika Georgija ili Svetođurđevske crkve.

18 Ovaj crkvenjak ili njegov potomak (*Petar Daskalo*) zapisan je u popisu Somboraca koji su u leto 1748. g. bili oštećeni u najezdi skakavaca, a zabeleženo je da je zemljišni posed imao na prigradskoj pustari Karakorija, severno od grada. Kako je „Daskalo“, očito, predstavljalo samo porodični nadimak, a ne i prezime, u matičnim knjigama dve somborske pravoslavne crkve nije bilo zabeleženo.

19 Kuga je u Somboru i okolini, kao i u mnogim drugim naseljima Bačke, Banata i Srema, počela da hara 1738. godine, a polovinom 1739. g. u

ljudima, da bi se bekstvom mogli spasiti. O tom žalosnom i jadnom stanju grada niko ne bi mogao bez suza ispričati sve nedaće, plač i jad. Dovoljno je toliko reći da je kuga duže potrajala ni bi ostao ni jedan čovek koji bi mrtve sahranio. To dokazuju četiri zarazna groblja na četiri strane ovog grada jer jedno ne bi bilo dovoljno.[20]

U to opasno vreme u ovoj župi, kao i u drugim župama u Bačkoj županiji, administrirali su oci iz reda sv. Franje, koji su, sa najvećom opasnosti po sopstvene živote, delili sakramente. Iz navedenog reda bilo je ovde četiri sveštenika od kojih je otac Dominik Sombori, predstojnik [gvardijan, prim. prir.], revnosno deleći sakramente, bio zaražen, te je umro 20. januara 1739. g. i sahranjen je u masovnom grobu sa drugim zaraženim, izvan groblja, iza stare kapelice. U novom groblju ovo mesto se nalazi u sredini, iza kapele. U to žalosno i tegobno vreme Njegova Ekselencija baron Gabrijel Herman Patačić iz Zajezde, nadbiskup kaločki i veliki župan plemenite županije Bačke, poslao je vanredna pastirska pisma svim upraviteljima parohija [župa, prim. prir.] u kojima je sebe i zemljoradničke kmetove oferirao [žrtvovao, prineo, prim. prir.] u mise i molitve njihove, i svima je očinskom i apostolskom ljubavi stavio na srce staranje o dušama i o čuvanju sveštenika koji poslužuju zaražene bolesnike.[21]

O postavljanju kamena temeljca za somborski samostan

Za vreme gvardijanata časnog oca Marka od Lipe, sadašnjeg nastojnika provincije poreklom iz iste rezidencije, počeli su naši oci da grade nove temelje za samostan, a prvi kamen postavio je

gradu se nalazio kontumac za sve koji su bili pod sumnjom da su zaraženi ili su bili rekonvalescenti. Krajem 1739. g. ovdašnji kapetan Marko Marković izveštava Beč da u Somboru ima kuge, ali izvan šanca. Još je i 1740. g. bilo nekoliko pojedinačnih slučajeva.

20 Ovu Mihaljevićevu tvrdnju ne treba mešati sa nastankom četiri somborska groblja (Veliko i Malo pravoslavno, te Veliko i Malo katoličko groblje), koja su postojala znatno pre pojave epidemije kuge iz 1738/39. godine. Ovde je reč o zasebnim masovnim grobnicama, koje su se nalazile izvan grobalja (tzv. „kužnim grobljima“), u kojima su sahranjivani stanovnici podlegli zarazi. Očito, pored svakog od četiri somborska groblja postojala su i ta „kužna“ ili zarazna groblja.

21 Prevod prvog dela ove rečenice nije potpuno jasan.

Nadbiskup kaločki Gabrijel Patačić

Njegova Ekselencija gospodin Gabrijel Patačić, nadbiskup kaločki i veliki župan Bačke,[22] godine gospodnje 1743. Svečani latinski govor održao je časni otac Franja Ivanović, glavni lektor[23] teologije na bogosloviji u Osijeku, a njega je slušao spomenuti nadbiskup, zajedno sa vojnim i županijskim službenicima i sa opštim odobravanjem.

[1749]

Povlašćeno utvrđenje Sombor proizvodi se u slobodan i kraljevski grad, a proglašava se godine gospodnje 1749.

Ovo povlašćeno utvrđenje Sombor, počev od okrutnih turskih ratova, od vremena, naime, rimskog imperatora i kralja Ugarske pod kojim je naša otadžbina srećno oslobođena,[24] beše vojni šanac, koji je potpadao pod Segedinsku komandu, kako je

22 Grof Gabrijel Herman Patačić od Zajedze bio je nadbiskup kaločki i veliki župan Bačke županije od 1733. do 1745. godine.

23 Lektor je predavač ili profesor na tečajevima filozofije ili studijama bogoslovije pri franjevačkim samostanima.

24 Reč je o caru Leopoldu I.

gore bilo rečeno. Posle, pak, za vreme Požunskog sabora i krunisanja Marije Terezije za kraljicu Ugarske podvrgnuto je Dvoru.[25] Stanovnici, dakle, i naseljenici, posle tolikih slavnih pobeda, posle tolikih junačkih i ratničkih podviga, ratujući ne samo izvan provincija, sa različitim narodima, nego vodeći i unutrašnje borbe o svom trošku za svoja ognjišta, braneći opšta dobra zajednice, pritisnuti ovim podvrgavanjem Dvoru, a odlikovani za toliko usluga austrijskom Domu i Kruni kraljevine Ugarske, počeli su sebi i ovom gradu tražiti oslobođenje u Beču. Oslobođenje je za ciglo tri godine postignuto pošto je gospodin Martin Parčetić[26] mnogo radio protiv brojnih neprijatelja i uspešno posredovao kod cara Franje, imperatora rimskog,[27] a zatim su zahtevi srećno

25 Na Požunskom saboru 1741. godine, pod pritiskom ugarskog plemstva, Marija Terezija je pristala na razvojačenje Potiske, Podunavske i Pomoriške vojne granice, ali je, zbog učešća graničara u Ratu za austrijsko nasleđe, ovo rešenje privremeno bilo odloženo. U jesen 1745. g. somborskim graničarima je saopštena odluka o razvojačenju, a oni su dobili mogućnost ili da se kao graničari presele u sremska naselja na novoj Podunavskoj vojnoj granici (od Petrovaradina do Zemuna), ili da postanu „paori“ (komorski podložnici), odnosno stanovnici komorskog mesta Sombor koje treba da bude uključeno pod upravu Bačke županije i Komorske uprave. Somborci nisu želeli da prihvate ni jedno od dva ponuđena rešenja, pa su na protestnom zboru, održanom na Svetođurđevskom trgu 18. novembra 1745. godine, uputili zahtev Dvoru da poništi odluku o razvojačenju zbog koje je, kako navode graničari, *nastalo opšte naše očajanje*. Ujedno su odredili izaslanstvo koje je upućeno u Beč na pregovore sa Dvorom i već u prvoj predstavci, koju su izaslanici podneli carici Mariji Tereziji, predloženo je da Sombor, uz novčanu nadoknadu carskoj blagajni, dobije status slobodnog i kraljevskog grada, pravdajući to svojim velikim ratnim zaslugama u prethodnim ratovima.

26 Martin Parčetić, nekadašnji graničarski oficir, bio je jedan od članova somborske deputacije u Beču, koji je, nakon sticanja statusa slobodnog i kraljevskog grada, izabran za prvog sudiju ili gradonačelnika Sombora. Pregovori somborskih izaslanika sa dvorom bili su dugotrajni, često mučni i zamršeni zbog žestokog otpora županijskih i komorskih vlasti, koje su sve vreme pokušavale da unesu zabunu, neslogu i razdor među Somborce po verskoj osnovi, istovremeno delujući na dvoru protiv njihove namere veštim spletkama i insinuacijama.

27 Franc I, suprug carice Marije Terezije, nosio je od 1745. do 1765. g. titulu cara Svetog rimskog carstva. Mada sa zvučnom titulom, on je tokom vladavine imao samo nominalnu ulogu, a suštinsku vlast, kao stvarni vladar

Stranice Mihaljevićeve hronike koje pišu o događajima iz 1743. i 1749. g.

prihvaćeni od strane Marije Terezije, imperatorke i kraljice Ugarske, sa svim pravima, ovlašćenjima i dozvolama, slično drugim slobodnim i kraljevskim gradovima, pa su ove privilegije donete brodskim putem u Sombor, 1749. godine.

Dana 27. marta 1749. g. Gospodin Nikola Parčetić, sudac ovog grada,[28] do tada podložan Dvoru, a u ono vreme, kada je vladala velika nesuglasica među ljudima oko pribavljanja privilegija, on se pokazao kao najmudriji, bio je poznavalac jezika, pun zasluga i vrlina, on je, dakle, sa oko četrdeset konjanika i sa sveštenstvom obe veroispovesti, izašao svečano ispred grada da dočeka Privilegiju, koje su zatim nosili po gradu, te su na dva mesta, a treći put kod Gradske kuće, sa pucanjem iz merzera[29]

habsburških zemalja, imala je njegova supruga, koja je, po naslednom pravu, nosila titule nadvojvotkinje Austrije, kraljice Ugarske, Češke, Hrvatske itd.

28 Nikola Parčetić, imućni somborski stočni veletrgovac, bio je predsednik dotadašnje komorske opštine (status koji je Sombor imao nakon razvojačenja, od 1. novembra 1745. g. do elibertacije).

29 Merzer je artiljerijsko oruđe veoma kratke cevi. U austrijskoj vojsci, polovinom XVIII stoleća, korišćeni su merzeri kalibra 10, 30, 60 i 100 funti (odnosno 162, 234, 298 i 343 mm).

radosno taj događaj objavili i potom su Privilegiju na svečan način pohranili u Gradskoj kući.[30]

Dana 22. aprila 1749. g. Njegova Ekselencija Johan Stefan Koler, savetnik dvorski uzvišene Ugarske komore, od Njenog Veličanstva kraljice određeni kraljevski komesar-izaslanik za grad ovaj somborski, od strane celog grada bio je svečano dočekan, te su pred njega izašli stanovnici kako pešaci, tako i konjanici, sa sveštenstvom obe veroispovesti. Pozdravili su ga sa tri plotuna iz pušaka, pa je sa službenom pratnjom odveden u grad i smešten je na najpočasniji način, kao gost u rezidenciji časnih otaca franjevaca, gde je imao dvostruke straže u gornjem i donjem hodniku za sve vreme svog boravka. U trpezariji navedenih otaca održavao je sve sednice i sve drugo što je pripadalo instalaciji [svečanom uvođenju Sombora u red slobodnih i kraljevskih gradova, prim. prir.].

Dana 23. aprila 1749. g. U rano jutro održano je savetovanje kako da se sutradan obavi svečanost instalacije. Rimokatolici su se postarali da se sve u slozi i srećno izvrši i da se otpeva svečano bogosluženje koje je služio časni otac Jeronim Lipovčević iz Požege, generalni lektor bogoslovije iz Budimskog samostana, dodavši posle mise litaniju – responzorije sv. Antuna Padovanskog, sa trima molitvama.[31]

Dana 24. aprila 1749. g. U osam časova krenuli su građani svečano, sa trubama i dobošima, a među njima u sredini je koračao gospodin Nikola Parčetić noseći Privilegiju, a okolo njega ugledni građani, najzad naoružani vojnici i ovdašnji stanovnici, idući polagano ka rezidenciji izaslanika i unoseći Povelju. Za sve vreme ove instalacije bilo je podignuto jedno prestolje u crkvi, a jedno, nakićeno, u navedenoj trpezariji za kraljevskog izaslanika. Nakon toga otišlo se u redu u staru crkvu, prateći kraljevskog

30 Privilegija je, zapravo, caričinom rukom potpisana Povelja slobodnog i kraljevskog grada Sombora, sa velikim carskim pečatom, ukoričena i smeštena u metalnu kutiju, koja je bila doneta u posebnom gvozdenom sanduku (Povelja, pečat i metalna kutija danas se nalaze u Istorijskom arhivu, a sanduk se čuva u Gradskom muzeju).

31 Responzorija u katoličkoj liturgiji predstavlja naizmenično pevanje (ili recitovanje) liturgijskih tekstova između soliste (sveštenika) i zbora (vernika).

Gvozdeni kovčeg u kome je Povelja doneta u Sombor
i metalna kutija u kojoj je čuvana

izaslanika, a kad je on stigao do crkve, svečano je otpevana himna Duhu Svetome: „Veni Creator Spiritus" („Dođi, Duše Stvoritelju") itd. sa plotunom vojničkih topova i pušaka, a okolo su stojali ljudi katoličke i pravoslavne vere. Posle toga je Sveti zavet o Duhu Svetom otpevao časni otac Luka Čilić, generalni lektor bogoslovije iz samostana budimskog. Kada je to završeno, svi su se vratili u trpezariju da održe sastanak sa kraljevskim izaslanikom i da se pripreme za proglašenje Povelje.

Govor koji je nj. e. kraljevski izaslanik prilikom svečane instalacije održao Senatu i narodu somborskom

„Pošto je Njeno Veličanstvo, naša gospodarica, dosadašnji vojni šanac somborski i komorsko mesto od 1745, a na osnovu zakonskog člana 18 iz 1741, milostivo uzdiglo na stepen slobodnog i kraljevskog grada, a privilegovanu diplomu ovom gradu blagonaklono odobrilo, shodno tome, po Pravilniku slobodnih i kraljevskih gradova, za njegovu instauraciju [ustanovljenje, zasnivanje, prim. prir.], za njegovo uređenje, ustanovljenje magistrata i ostalih službeničkih mesta, rešilo je da u spomenuti grad delegira i pošalje svog savetnika u svojstvu komesara, o čemu su od carskog Dvora poslata akreditivna pisma ovom gradu i predlažem da gospodin beležnik ista pročita, da to svi jasno razumeju i zadrže u sećanju".

Pečat carice Marije Terezije kojim je overena Povelja

Tada su pročitana akreditivna pisma, a kraljevski izaslanik je nastavio:

„Ni najmanje ne sumnjam u to da je narod shvatio šta je Njeno Veličanstvo ovim pismom htelo i želelo, te da je meni poverilo da u svojstvu kraljevskog komesara obavim svečani čin instalacije. Ali, pre nego što bih to otpočeo, potrebno je da građani i stanovnici ovog grada, koji do sada Njenom Veličanstvu i ovom gradu nikakvim građanskim dužnostima, poštovanjem i vernošću nisu bili zaduženi, polože zakletvu na vernost Njenom Veličanstvu i ovom gradu, po uzoru na ostale slobodne i kraljevske gradove".

Tada su svi položili zakletvu.

Tekst zakletve građana:

„Ja X. X. zaklinjem se Bogom živim, svetim i nerazdeljivim Trojstvom, Ocem, Sinom i Duhom Svetim, Presvetom Devom Bogorodicom Marijom, svim svecima i izabranima božjim da ja Njenom carsko-kraljevskom Veličanstvu, pravedno krunisanoj ugarskoj kraljici Mariji Tereziji, svetoj kraljevini Ugarske krune i slobodnom i kraljevskom gradu ovom somborskom, u svemu veran građanin hoću biti. Zatim da ću gospodinu birovu, kapetanu i celom Senatu, kao svojim poglavarima, ukazati dostojno poštovanje i pokornost, i svim snagama svojim nastojaću da doprinesem napretku ovog grada, a njegova prava i povlastice braniću stalno i ako što primetim na štetu ili uvredu ovoj Kraljevini, to ću objaviti birovu i Senatu. Osim toga, u vreme svih ratnih i građanskih nemira po dužnosti ću verno da se povežem sa gospodom komandantima tvrđava u Petrovaradinu i Osijeku

Prve stranice Povelje sa grbom slobodnog i kraljevskog grada Sombora
i sa titulom carice Marije Terezije

i izbegavaću da učestvujem u bilo kakvim zlim i opasnim prevarama i zaverama, te ću ih, prema tački devet kraljevske diplome, smesta odati, a u slučaju potrebe, za zaštitu građana, i oružjem se braniti. Najzad, tačno i verno ću održavati sve što se vernim podanicima nalaže u vezi sa unutrašnjim mirom i bezbednošću grada i u njegovu odbranu pritеći ću svim svojim sredstvima i silama, do zadnje kapi krvi. Tako mi Bog, Blažena Djevica Marija, svi sveci i izabranici božji pomogli“.

Posle položene zakletve, kraljevski izaslanik je nastavio svoj govor:

„Pozdravljam građane koji su položili zakletvu i podsećam ih kako je Njeno Veličanstvo primilo u red ostalih slobodnih i kraljevskih gradova ovaj pređašnji vojni šanac, a kasnije posed kraljevske komore Sombor, i kako ga je milostivo udostojilo u njihov red uvrstiti. Ova carsko-kraljevska milost opširnije je izražena u kraljevskoj Povelji kako bi se bolje i snažnije urezala u srca vernih građana, te kako bi je uslišeni građani, kao i njihovi potomci i naslednici, sa poštovanjem čuvali. Vi ćete iz kraljevske Povelje, koja će biti pročitana, te na ilirskom jeziku protumačena, razumeti da ova kraljevska milost nikada neće biti zaboravljena,

već će se uspomena na nju održavati sjedinjenim snagama i onim neumornim nastojanjima usluga vernih [podanika, prim. prir], koji proističu iz majčinske ljubavi [vladarke, pri. prir.], usled čega je ona običavala da nagrađuje korisne građane domovine".

Tada je na latinskom i ilirskom jeziku pročitana Povelja.

Zatim je komesar nastavio:

„Obraćam vam se sada, već slobodnim građanima ovog novooslobođenog grada naše domovine. Vi ste, besumnje, isto tako radosno i raspoloženo prihvatili ovu istinsku majčinsku milost i naklonost Njenog carsko-kraljevskog Veličanstva, kojom je ona na više načina pokazala koliko ceni i koliko su joj drage vaše vojničke usluge, kojima ste se vi kako rimokatolici, tako i Rascijani grčkog obreda, istakli u borbama kroz sedamdeset i više godina, o svom trošku i svojim oružjem, u različitim vremenima kako od unutrašnje opasnosti, tako i u ogorčenim borbama protiv Turaka, koliko god su vam to dopuštale vaše mogućnosti. Primereno ste se pokazali prema Ugarskoj kraljevini i precima Njenog Veličanstva, za vreme proteklih punih osam godina pod raznim okolnostima, mestima i vremenima, podnoseći velike žrtve i u njima ste do kraja istrajali, te ste time dokazali da ste odani građani svoje domovine. Sve ovo uzevši u obzir, Njeno Veličanstvo, u svojoj velikodušnosti, kako bi vas mudre i oprezne građane učinilo saučesnicima ove naročite milosti, a koju biste i vi i vaše potomstvo mogli koristiti, to je Njeno Veličanstvo priznalo vaše žrtve i primereno nagradilo u želji da bi se time i potomstvo oduševilo, podstaklo i odgajalo. Zato je Njeno Veličanstvo, svog ugleda i darežljivosti radi, snagom svoje kraljevske moći, na osnovu prethodno obrazloženih zasluga i na osnovu člana 17 Zakona iz 1687. godine, dragovoljno potvrdilo sva prava i povlastice, koja su u blagonaklonoj kraljevskoj Povelji opširnije i jasnije izražena, i Sombor je milostivo primilo u red slobodnih i kraljevskih gradova. Ja vam, stoga, dragi građani, srdačno čestitam i tome se istinski radujem, a ne manje radujem se i tome što sam ja poslat da kao kraljevski izaslanik izvršim svečanu instauraciju novog slobodnog i kraljevskog grada, od Njenog Veličanstva, te stoga vas, zaslužne građane novooslobođenog slobodnog i kraljevskog grada Sombora, kao takve uvodim i priznajem, a ovo, pak, pređašnje županijsko utvrđenje snagom navedene kraljevske

Povelje proglašavam da je milostivo rešeno da se uvrsti i pretvori u slobodan i kraljevski grad Sombor, te u hronostičnom distihu za uspomenu na mene, kao prorok, srdačno kličem: Živeo! I večito dugo u potomstvu cvetalo sa ovim povlasticama odlikovano građanstvo Sombora!“

Na to su počeli da sviraju trubama i dobošima, uz pucnjavu iz prangija i pušaka.

Zatim je kraljevski izaslanik nastavio:

„Nakon maločas od srca izraženih želja ja vam sad prijateljski skrećem pažnju na važnost dodele ove kraljevske Povelje. Budite čvrsti i jedinstveni jer su već stari mudraci učili da ljubav treba da vezuje ljude u zajednici i to ne samo u granicama uzajamnog poštovanja nego još više, da budu povezani u međusobnoj ljubavi i obavezama jednih prema drugima. Primite k srcu ove svete kraljevske reči. Držite se stare poslovice da se slogom jačaju male zajednice. Klonite se razdora i cepidlačenja jer svaka vlast koja je u sebi razjedinjena propada. Čuvajte svoju Povelju i svoju slobodu zajedničkim silama jednodušno, te ne dao Boga da ih usled rascepkanosti izgubite. Ja vas na to najozbiljnije opominjem i ako budete poslušni, obećavam da ću, u budućnosti, svaku vašu opravdanu želju i molbu potpomagati. Ovim završavam“.

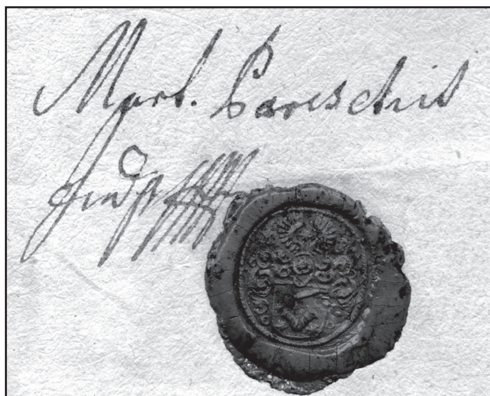
Po završetku govora nastala je pucnjava iz pušaka i topova, i zasvirala je muzika, što se ponovilo i pri izboru službenika Gradskog veća kako Unutrašnjeg, tako i Spoljašnjeg Senata,[32] te su svi položili zakletvu pred kraljevskim izaslanikom pre izbora, pa su tako za ovaj slobodan kraljevski grad izabrani:

Za prvog sudiju[33] [gradonačelnika, prim. prir.]: Ugl.[edni] g.[ospodin] Martin Parčetić, rimokatolik.

---

32 Glasanje je obavljeno pomoću belih i crnih zrna pasulja, a za svako mesto isticana su po tri kandidata, po već unapred dogovorenoj podeli dužnosti između rimokatolika i pravoslavnih građana. Svaki birač je dobijao po dva crna i jedno belo zrno, a kandidat koji je dobio najviše belih zrna bio je izabran. Izabrano je 13 članova Unutrašnjeg senata (sedam pravoslavaca i šest rimokatolika, a prema slovu Povelje mandat izabranih senatora Unutrašnjeg senata bio je doživotan), 25 članova Spoljašnjeg senata (12 pravoslavaca i 13 rimokatolika) i 60 članova Opštestva (30 pravoslavaca i 30 rimokatolika). (Antić, Đorđe: *Iz prošlosti Sombora*, Sombor, 1966, 7).

33 Prema dogovoru između rimokatolika i pravoslavaca, mesto prvog sudije (gradonačelnika, birova) pripalo je u prvoj podeli dužnosti

Potpis i pečat Martina Parčetića, prvog gradonačelnika Sombora

Za senatore[34] od rimokatolika: Ugl.[edna] g.[ospoda]: Nikola Parčetić, Josip Marković, Mihailo Bokerović, Martin Kekezović i Marko Bogišić, a od pravoslavnih: Ugl. g.: Jovan Živojnović, prvi kapetan grada i senator, Jovan Damjanović, Gaja Pavlović, Stepan Karalić, Avram Rašković, Atanasije Popović i Atanasije Stojšić.

Za blagajnika:[35] Ugl. g.: Vasilije Lalošević, pravoslavne vere.

Za gradskog komornika:[36] Ugl. g. Martin Zombori, rimokatoličke vere.

Za narodnog tribuna:[37] Ugl. g. Stanoje Radišić, zaslužni zastavnik ove milicije, pravoslavne vere

Za urbara:[38] Ugl. g. Josip Zontai, rimokatoličke vere.

Za beležnika:[39] Ugl. g. Andrija Ribenji, rimokatoličke vere.

---

rimokatolicima, pa je za sudiju, sa dvogodišnjim mandatom, između trojice kandidata (Martin Parčetić, Nikola Parčetić i Mihailo Bokerović), sa 43 glasa izabran Martin Parčetić. (Antić, Đorđe, *ibidem*, 7).

34 Reč je o članovima Unutrašnjeg senata.

35 Rukovodio je blagajnom državnog poreza.

36 Rukovodio je radom gradske blagajne.

37 Narodni tribun je predsedavao Opštestvom.

38 Gruntovničar

39 Beležnik ili notar bio je najvažniji položaj za funkcionisanje lokalne administracije, čiji je delokrug rada bio veoma širok i zahtevao je primerenu sposobnost, dobro obrazovanje i znanje nekoliko jezika (latinskog, nemačkog, mađarskog i „ilirskog“), pa je njegova godišnja plata bila viša i od plate prvog sudije (Antić, Đorđe: *ibidem*, 14)

Ova lista izabranih pročitana je i komesar je upitao da li su zadovoljni izborom.

Kad je to obavljeno, svi su otišli u crkvu. Sva zvona su zvonila, a njima u susret izašao je časni otac iz Pečuja, predstojnik i mesni paroh, sa blagoslovenom svetom vodom, ukrašen crvenim pojasom – stolom – i ogrtačem. Pred glavnim oltarom ih je čekao, u pratnji svog đakona i podđakona, obučen u crveno ruho pluvijale,[40] časni otac Luka Čilić, generalni lektor teologije iz Budima, u čije ruke[41] je novoizabrani sudija položio sledeću zakletvu (sledi tekst zakletve koju gospoda sudije u novoproglašenom slobodnom i kraljevskom gradu, kao i njihovi naslednici, treba da polože, a koji je načinila kraljevska izborna komisija 24. aprila 1749. godine, na osnovu tačke devet kraljevske Povelje, i tako je prilagođenu objavila):

„Ja N. N. zaklinjem se Bogom živim, svetim i nerazdeljivim Trojstvom, Ocem, Sinom i Duhom Svetim, Blaženom Djevom Marijom, svim svecima i izabranicima božjim, da ću Svetom carsko-kraljevskom Veličanstvu Mariji Tereziji, svetoj kruni Kraljevine Ugarske i ovom slobodnom i kraljevskom gradu Somboru, u svemu veran biti i sva prava i privilegije ću kao samog sebe čuvati i staraću se i da ih drugi održavaju. Tajne varoške i magistarske stolice neću nikom odati. Služiću svima koji se preda mnom parniče po svim poslovima, bez obzira na njihovu ličnost, molbom, darom, naklonošću, blagodejstvom, ljubavnim strahom, ugađanjem udaljenih i ostavljenih, kako po Bogu i njegovoj pravdi činiti poznam, sud i pravicu, po mogućstvu svojem hoću činiti. Udovice i sirote u pravednim njihovim stvarima hoću održati i braniti. Radi koristi gore pomenute varoši trudiću se sve uzvisiti, pa u bilo kojim ratovima i drugim javnim opasnostima i okolnostima, prema tački devet ovoj varoši milostivo izdate Povelje, nastojaću svim silama da njenim zahtevima udovoljim, tražeći da to isto učine i meni podređene osobe. Tako mi Bog pomogao i Blažena Djevica Marija, svi sveci i ovo sveto božje jevanđelje".

40 Ruho *pluvijale* je ogrtaču slična odežda rimokatoličkih sveštenika, koju nose na popodnevnim bogosluženjima i na drugim crkvenim svečanostima.

41 U smislu polaganja zakletve na bibliji i krstu, koje je u svojim rukama držao lektor Luka Čilić.

Nakon polaganja zakletve otpevana je ambrozijanska himna „Tebe Boga hvalimo“, uz muziku, pucnjavu iz topova i pušaka. Po završetku slavlja otpočela je molitva zahvalnosti u crkvi *Deus cuius misericordiae non est numerus* po rimskoj misali na ilirskom jeziku („Bože, Ti, čije je milosrđe beskrajno“), što je izgovorio časni otac Jeronim Lipovčević, generalni lektor bogoslovije u Budimu, a onda su se začule trube uz tri „Vivata“ muzičara. Prvo „Vivat“ za Mariju Tereziju, vladarku i kraljicu Ugarske. Drugi „Vivat“ za Njegovu Ekselenciju g. Stefana Kolera, kraljevskog izaslanika. Treći „Vivat“ za Magistrat novopodignutog slobodnog i kraljevskog grada Sombora. Pošto je skup završen sa mnogo veselja i radosti celokupnog građanstva, izašlo se iz crkve istim redom i Povelja je vraćena, istom svečanošću kojom je bila i doneta, u trpezariju samostana, a otuda su je građani preneli u Gradsku kuću.

Ovu svečanu instalaciju svojim prisustvom su uveličali: gospodin Johan Stefan Koler, kraljevski izaslanik, sa gospodinom Ignacom Ničijem, savetnikom uzvišene carsko-kraljevske ugarske Dvorske komore; Njegova Ekselencija Visarion Pavlović, episkop pravoslavni iz Novog Sada; prečasni gospodin Antun Knežević, kanonik[42] katedralne crkve u Kaloči; prečasni g. protoprezviter somborski pravoslavnog obreda Veselin Beljanski sa 15 prezvitera ili sveštenika istog obreda; časni oci Luka Čilić i Jeronim Lipovčević, glavni lektori bogoslovije u budimskom samostanu, koji su predstavljali kaluđersku provinciju „Bosnu Srebrnu“; časni otac Antonije, predsednik i upravitelj somborske župe; časni otac Antun Dežević iz Budima, zaslužni vojnički duhovnik somborske milicije; časni otac Pavle Tuškan, vikar; časni otac Filip Katić, propovednik na ilirskom jeziku; ugl. g. Petar Latinović, podžupan slavne Bačke županije, zastupljen sa ugl. g. Imrom Četejom, sudijom plemića; ugl. g. Marko Marković, glavni zapovednik straža Potiske granice; ugl. g. Franc Redl, savetnik i upravitelj komorskih poseda u Bačkoj i Sremu; ugl. g. N. Segendorf, kapetan čuvenog regimenta Palfijevske, sa više oficira istog puka, itd.

---

42 Kanonik je viši sveštenik, koji je dužnostima vezan uz kaptol (kaptol je zbor viših sveštenika ili kanonika, koji imaju zadatak da vrše svečane liturgijske činove u stolnoj crkvi, u biskupijskom sedištu).

Tog dana ručak je bio kasno, oko dva časa posle podne, a njemu su prisustvovala goreimenovana gospoda i drugi brojni gosti. Za vreme ručka svirala je muzika, pucalo se iz topova i pušaka. Goreimenovan gospodin izaslanik postarao se da se, u dva maha, prikupljaju prilozi za vreme ručavanja, te je za našu crkvu prikupljeno 50, a za pravoslavnu devet forinti. Za vreme instalacije po ulicama je vođen jedan ukrašen vo, koga su, potom, odrali, i sa rogovima i glavom, u celosti, natakli na kolac, te ispekli. Tako ispečen, na istom kocu, vo je odnet pred gospodina izaslanika i malo posle toga razdeljen građanima. U isto vreme, u četiri posebne kade, na glavnom trgu bilo je izloženo 28 urni sa vinom[43] što je narod, bez ikakve nezgode, srećno ispio.

„Poglavarstvo i ostali građani ovog slobodnog i kraljevskog grada i dični stanovnici![44] Pošto sam zadatak koji mi je bio poveren od Njenog carsko-kraljevskog Veličanstva završio, ne preostaje mi drugo nego da na vašu primljenu slavu postavim završnu krunu, onako kako se svi dobro početi poslovi običavaju krunisati. Vi, slavni građani ove domovine, trudili ste se slavno dok niste isposlovali tako obilne povlastice dobrotom i milošću carsko-kraljevskom, vojničkim vašim vrlinama i obilnim prolivanjem krvi vaše i vaših prethodnika, sa nepokolebljivom vernosti, što je Njeno carsko i kraljevsko Veličanstvo i priznalo i obilno potvrdilo. Vi ste svoju slavu uvećali toliko sve dok niste postigli one povlastice koje ste, jednodušno, već odavno priželjkivali. Stoga vam čestitam radosno, kao sudionik u vašem slavlju, jer onu slavu koju vam je Njeno carsko i kraljevsko Veličanstvo tako blagonaklono udelilo, ista ta naša najmilostivija gospođa meni je poverila da u delo sprovedem. Ja sam tom zahtevu udovoljio koliko sam mogao i smatram da sam izvršio instauraciju slavnog poglavarstva, spoljašnjih i unutrašnjih senatora i ostalih službenika prema njihovim kvalifikacijama, da sam sa vama radio za opšte dobro i da sam vaš grad, koliko je to bilo moguće i koliko je kratko vreme dozvolilo, doveo u red. Postarao sam se da pravila, već

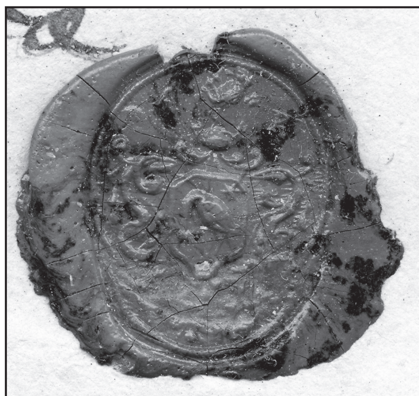
43 Jedna urna ili akov bila je mera zapremine od 54,3 litre, pa su građani Sombora tog dana „srećno" ispili oko 1500 litara vina.

44 Mada u rukopisu nije naznačeno, ovde je reč o još jednom, poslednjem zvaničnom obraćanju kraljevskog izaslanika grofa Johana Stefana Kolera građanima Sombora.

ranije pročitana, budu prevedena na ilirski jezik i narodu protumačena, da se budućnost vaša i celokupnog građanstva obezbedi. Trudite se, dakle, slavni građani naše domovine, i sami postavite krunu na svoju slavu, te vi, koji ste počeli slavno koračati u unapređenje svog grada, tako isto i dalje postupate i nikada se nemojte truditi na drugom, osim da budete slavni i srećni. To će vašu slavu i čast u kraljevini Ugarskoj učvrstiti i jedinstvo i slogu, koju sam vam malopre preporučio, dugotrajno sačuvati. Postupite, dakle, razborito i budite hrabri, da ne bi ono što ste sa toliko hrabrosti i muka svojih i svojih predaka stekli, na sramotu izgubili. Čuvajte svoje povlastice kao najređi dragi kamen, koji će vašem imenu dati blistav sjaj. Držite se mojih naređenja, koja sam vam u svojstvu kraljevskog izaslanika, po kraljevskom nalogu, dao, i njih se strogo pridržavajte. Starajte se za svoj zajam i za svoje dugove koje ste dužni vratiti kreditorima. Brinite se za to svakodnevno i čuvajte kao zenicu svog oka i imajte u vidu da dohotke od imanja ne u druge svrhe, nego prvenstveno u tu svrhu upotrebljavate. Treba da se starate da ne izazovete urlikanje onih lavova protiv sebe, koji žele da vašu slavu potiru. Ja ću i dalje posvetiti svoje skromne sposobnosti za vaše dobro, te vas sve ovde, građane ove domovine, pozdravljam i iz dubine svoje duše molim da mene, iako ću telesno biti odsutan, ali svojim duhom uvek među vama, ne prestanete voleti i primati u srca svoja. Inače, daj, Bože, da na vašoj započetoj slavi i kasnije budem mogao čestitati“.

Govor zahvalnosti koji je održao ugledni gospodin Andrija Ribenji, prvi beležnik ovog slobodnog i kraljevskog grada, godine 1749, dana 29. aprila

Pošto je naše dugogodišnje priželjkivanje najzad ispunjeno i razočarani građani su najzad stigli u očekivanu utešnu luku i prigrabili su spasonosnu dasku od brodolomstva, dasku koja je tri godine plovila među zatonima, stenama i burama, te uspela da mimoiđe Scilu i Haribdu pod vođstvom austrijske zvezde Marije Terezije. A mi smo ovu dasku, preko tebe gospodine izaslaniče, tri puta srećno ugrabili i to onda kada je naše izaslanstvo dobilo od Njenog carsko-kraljevskog Veličanstva izdatu Povelju, zatim kad je somborska milicija u to bila uvedena, postavljena i potvrđena,

Pečat (signet) Andrije Ribenjija, velikog beležnika

kao i kada je, najzad, izaslanik Njenog Veličanstva udostojio se da ovo stanje proglasi. Ali sve to još nije dovoljno za razvitak, nego će se to postići ako u gradski Magistrat uđu ljudi koji su vojnički najzaslužniji, koji su svojom imovinom doprineli da se Povelja dobije i koji će čuvati slogu među svim građanima na korist kraljevskog doma. Tebi se zahvaljujemo na trudu i tvoje ime ćemo u najslavnijoj uspomeni sačuvati u daleko potomstvo. Na kraju, želimo dug život i zdravlje Njenom carsko-kraljevskom Veličanstvu kojoj ćemo uvek zahvalni ostati, sa iskrenom odanosti".

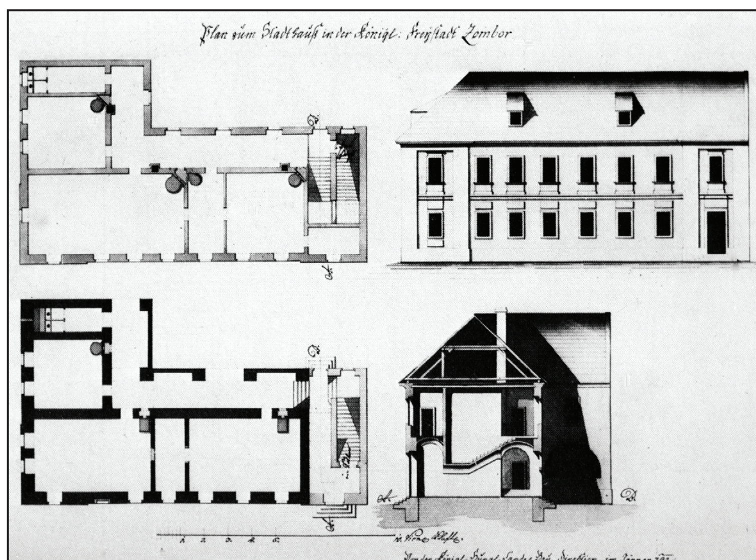
Dana 30. aprila 1749. g. ujutro u četiri časa kraljevski izaslanik je ušao u kola da otputuje u Požun [Bratislavu, prim. prir.], praćen konjanicima, mnogim građanima, članovima Magistrata, od paroha obe vere i od episkopa novosadskog pravoslavne vere Visariona Pavlovića[45] i protoprezvitera Veselina Beljanskog itd. Oproštaj je obeležen pucnjavom topova i pušaka, uz muziku, te je tako završena ova svečana instalacija dana 30. aprila 1749. godine.

O postavljanju kamena temeljca za Gradsku kuću slobodnog i kraljevskog grada Sombora godine 1749.

Prigodom praznika Svetog Stjepana, kralja ugarskog,[46] postavljen je kamen temeljac, od strane g. Franje Redla, upravnika

45 Zapravo episkopa bačkog.

46 Praznik posvećen sv. Ištvanu (Stjepanu, Stefanu), prvom hrišćanskom kralju Ugarske, obeležava se 20. avgusta.

Plan Gradske kuće u Somboru iz 1792. g.

komorskih dobara u Bačkoj i Sremu, za Gradsku kuću ovog slobodnog i kraljevskog grada.[47] Kamen je blagoslovio Mirko Budai, sadašnji upravnik ove franjevačke provincije, uz asistenciju jednog sveštenika ovog samostana i uz pucnjavu topova. Kada je obred završen, seli su gradski oci za sto sa gorepomenutim gospodinom Redlom i ostalim gostima i građanima koji su prisustvovali ovoj svečanosti. Za vreme ručka svirala je muzika i svi su bili vrlo veseli.

47 Somborski Magistrat je, svega mesec dana nakon svečanog proglašenja slobodnog i kraljevskog grada, kupio za 500 forinti, od Marije Branković, udovice nekadašnjeg somborskog kapetana grofa Jovana Janka Brankovića, njegov „kaštel“ *aki u sreda mesta sostojeća* (kaštel je od gradskog majstora bio „šacovan“, kako je zapisano u ugovoru sačinjenom na slavenoserbskom jeziku, na 388 forinti, ali je još 112 forinti dodato *radi voćnjaka i ograde*). Na mestu ranijeg kaštela Brankovića podignuta je (verovatnije dograđena) jednospratna Gradska kuća, čime su Somborci rešili pitanje smeštaja gradske uprave. (Kostić, Konstantin: *Prva varoška kuća u Somboru*, Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu, knj. I, sv. 1, 124-125). Ovo zdanje je, uz manje prepravke učinjene krajem XVIII veka, služilo sve do 1842. godine, kada je na njegovim temeljima podignuta današnja Gradska kuća.

Područje slobodnog i kraljevskog grada izdvaja se od županijskog, što je obeleženo kamenima međašima

Iste 1749. godine, 3. oktobra, Petar Latinović iz Boršoda, podžupan Bačke županije, izašao je u pratnji g. N. Z. Biska, beležnika komorskih dobara, i Franje Redla upravnika [komorskih dobara, prim. prir.], kao i g. Martina Parčetića i drugih senatora za razmeravanje granica, što su za nekoliko dana srećno završili, sa postavljanjem kamena-međaša.

O podizanju novih vešala na pustari Karakorija

Pod vođstvom g. Martina Parčetića, sudije ovog slobodnog i kraljevskog grada, 18. oktobra 1749. g. otišli su senatori, vesela grupa građana i zanatlija, uz pratnju svirke, da postave temelj nove zgrade na pustari zvanoj Karakorija,[48] gde su redom završili sve ceremonije, te ostavivši na ovom mestu straže, vratili su se u grad u devet časova uveče. Prvi krivac uhvaćen je u oskrnavljenju deteta, a drugi u krađi, a obojica su pravoslavne vere bili. Smrtna kazna bila im je izrečena 20. oktobra, a 22. oktobra bili su izvedeni na mesto izvršenja kazne. Tamo je prvom glava bila odrubljena, a telo bačeno na lomaču, drugi pak bio je obešen na novopodignutim vešalima, na mestu koje se na ilirskom jeziku zove Karakorija, po imenu gorenavedene pustare.

O ritu rimokatoličke crkve na pustari Gradina, drugačije Klisa

Gradski magistrat dao je 24 jutra zemlje za kosidbu ocima ovog samostana, kao upraviteljima ove parohije, dana 10. decembra 1749. godine. Za sećanje na ovo navedeni oci su, na brežuljku ove livade, podigli drveni krst, čiji se ostaci nalaze i danas (1787) u zemlji.[49]

---

48 Pustara Karakorija nalazila se na severnoj međi grada (ispod današnjeg salaškog naselja Nenadić, prema železničkoj pruzi).

49 Navedeni podatak, očito, govori o tome da je Bona Mihaljević rukopis hronike sređivao 1787. godine.

Grašalkovićeva palata u Somboru – sedište Komorske administracije

[1750]

Godine 1750. somborsko sedište [rezidencija, prim. prir.] franjevaca provincije „Bosna Srebrna" preinačeno je u samostan, čiji je prvi gvardijan postao časni otac Antun Dežević iz Budima, zaslužni kapelan milicije somborskog šanca. Vikar je postao otac Filip Katić iz Pečuja, a ilirski propovednik otac Jeronim Klaić iz mesta Baća, blizu Kaloče. U to vreme povećao se broj sveštenika i kaluđera u novostvorenom samostanu, a njegov prvi propovednik na nemačkom jeziku postao je otac Ambrozije iz Beograda.[50]

Dana 1. juna 1750. g. samostan je bio počašćen dolaskom nadbiskupa Nikole Čakija,[51] koji je naš samostan posetio sa grofovima i baronima, a boravio je kod nas dva dana i dve noći. U to vreme krizmao je 269 duša u staroj crkvi.

50 Mihaljević najverovatnije misli na Stolni Beograd (mađ. Sekešfehervar), staru prestonicu ugarskih vladara i administrativno središte Fejerske županije, koji se nalazio u središnjem delu Ugarske.

51 Grof Nikola Čaki od Kerestsega bio je nadbiskup kaločki i veliki župan Bačke županije od 1747. do 1751. godine.

O postavljanju kamena temeljca za zgradu županijske administracije 24. jula 1750. g.[52]

Ovde je prvi kamen blagoslovio i postavio časni otac Antun Dežević iz Budima, tadašnji gvardijan somborskog samostana i upravitelj ovdašnje župe, uz asistenciju otaca Blaža Abramovića i Alekse Rafaija, propovednika. Uz kamen je položen ulomak svetog jerusalimskog krsta, sa raznim drugim relikvijama, zatim dva srebrnjaka i jedan zlatnik iz Kermečbanja, u

52 Ovaj podnaslov Bone Mihaljevića uneo je svojevremeno nedoumicu među istraživačima zavičajne prošlosti Sombora o tome da li se naveden podatak odnosi na polaganje kamena-temeljca za neizgrađenu županijsku zgradu, koja je trebalo da bude podignuta na placu kasnije Krušperove kuće (današnjeg Istorijskog arhiva), preko puta franjevačkog samostana, ili je reč o polaganju kamena-temeljca za buduće sedište Komorske administracije (sadašnju Grašalkovićevu palatu). Nedoumicu rešava (i Mihaljevićev podnaslov ispravlja) dokument iz arhiva Bačko-bodroške županije, koji sadrži preporuku carice Marije Terezije iz 1753. godine (dakle, tri godine nakon polaganja ovog kamena-temeljca) da se zbog siromaštva odustane od zidanja županijske zgrade koju je županija nameravala da podigne u Baji, a kada budu bolja vremena, carica preporučuje da se zgrada podigne u Somboru. Nakon caričinog pisma, Bačka županija je, zaista, kupila plac u Somboru, ali na njoj nije podignuta zgrada zbog protivljenja tadašnjeg velikog župana da Sombor postane županijsko sedište. Iz arhivskih izvora se, dakle, jasno vidi da kamen-temeljac 1750. g. nije mogao da bude položen za županijsku zgradu tri godine pre no što je kupljen plac za njenu gradnju i da se zapis o polaganju kamena-temeljca, nesumnjivo, odnosi na zgradu Komorske administracije, odnosno na Grašalkovićevu palatu. Uostalom, polaganju kamena-temeljca nije 1750. g. prisustvovao nijedan županijski velikodostojnik, već samo predstavnici Komorske uprave i gradski prvaci, što bi, da je polagan temeljac za buduću zgradu županije, bilo, sigurno, nezamislivo. Zdanje Komorske administracije, koje se nalazilo preko puta Gradske kuće, završeno je najkasnije do 1761. godine, kada je komorski administrator, odnosno upravnik komorskih dobara, Franc Redl primio u njoj (*ad domum*) novoimenovanog župana Bačke županije kaločkog nadbiskupa Jožefa Baćanija. Uskoro je upravnik kraljevskih komorskih dobara postao grof Antun Grašalković, visoki carski činovnik i vlastelin susedne Baje, te su po njemu Somborci prozvali i zgradu u kojoj je stolovao i koju je on, verovatno, potpuno dovršio. Kako je Komorska uprava sa sedištem u Somboru imala isključivu nadležnost na teritoriji Bačke županije, Bona Mihaljević je, očito, smatrao da su komorski posedi zapravo županijski, što je dovelo do kasnijih nedoumica.

prisustvu g. Franje Redla, komorskog upravnika, Pavla Gardocija, komorskog nadzornika, te g. Martina Parčetića, tadašnjeg sudije slobodnog i kraljevskog grada, mnogih činovnika i građana.

[1751]

O početku „Kvadragesimalnih" zasedanja 6. marta 1751. g.

U tri časa posle podne izložen je presveti oltarski sakrament, potom je otpevan psalm „Smiluj mi se, Bože" (Miserere meie Deus), a nakon toga počelo je zasedanje „Kvadragesimalis"[53] na ilirskom jeziku. Posle toga otpevana je lauretanska litanija Blažene Djevice Marije, sa uobičajenim trima molitvama. Na kraju je dat blagoslov sa sakramentom, što je činjeno svakog petka, sve vreme trajanja perioda zvanog „Kvadragesima".

Dana 25. marta, na praznik Blagovesti, zaveden je isti onaj redosled bogosluženja, molitve pevanja psalama i horskog pevanja, kao što je zaveden već po pravilu u ostalim crkvama.

Ove godine je završio svoju službu provincijalatsku slavno u svom matičnom samostanu časni otac Petar Radna, a na njegovo mesto izabran je časni otac Josip Janković iz Vukovara, lektor bogoslovije i sadašnji glavni naredbodavac celog reda serafskog.[54]

O izboru domaćeg sudije 4. juna 1751. g.

Rano ujutro su se sakupili svi članovi Unutrašnjeg i Spoljašnjeg senata, sa izabranim građanima u crkvi, gde je otpevana himna „Dođi, Duše Sveti", pa kada je to završeno, svi su se vraćali onim redom kojim su bili došli, u Gradsku kuću.

53 Četrdesetodnevni korizmeni period pred Uskrs.

54 Zbog svoje plamene ljubavi prema Bogu, sv. Franju su nazvali *serafskim* ili *serafinskim* svetiteljem, zbog čega se i ceo franjevački red često naziva serafskim redom (od grčke reči *σεραφείμ* u značenju *užareni*, *plamteći*, *gorući*).

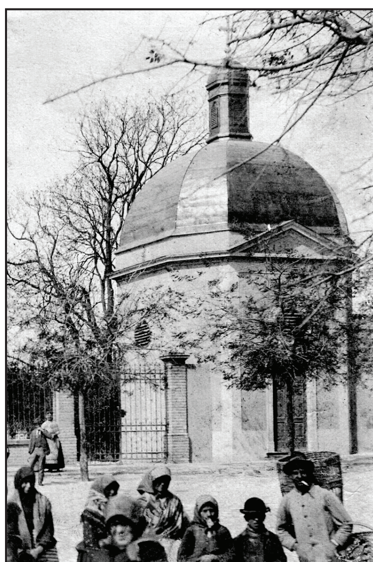
Pečat Jovana Damjanovića, drugog gradonačelnika Sombora

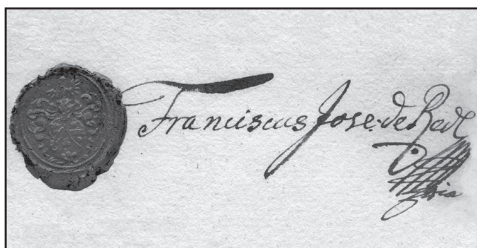
Posle podne oko dva časa, pošto je novi birov bio izabran,[55] ušlo se u našu crkvu gde je na ilirskom jeziku održao propoved otac Antun Knežević, gvardijan samostana i upravitelj ove parohije, pa kada je to završeno, novoizabrani sudija g. Jovan Damjanović, pravoslavne vere, položio je zakletvu na ilirskom jeziku, pred glavnim žrtvenikom. Nakon toga otpevana je ambrozijanska himna „Tebe Boga Hvalimo“. Zatim je ponovo održana propoved i dat je blagoslov sa mirotvornim krstom i onda su svi u redu otpratili novog sudiju do njegove kuće.

Oko te 1751. g. podignuta je kapela Svetog Ivana Nepomuka, na zemljištu županijskom [zapravo zemljištu Komorske uprave, prim. prir.] u blizini samostana ovog trudom komorskog administratora g. Franje Redla.[56]

55 Reč je o prvoj restauraciji (reizboru) Magistrata slobodnog i kraljevskog grada Sombora.

56 Kao posledica carske naredbe od 1729. g. da se u svim zemljama austrijske krune raširi kult sv. Ivana Nepomuka, zaštitnika od poplava i zaštitnika svete tajne ispovedi, nastala je 1751. g. kapela rokoko stila posvećena ovom svetitelju, sagrađena pored tzv. Pašine kule, preko puta tadašnje rimokatoličke crkvice Sv. Trojstva. Predanje, ali i njen oblik i položaj, navodili su na pretpostavku da je osnova kapele nastala od nekadašnje turske bogomolje koja je postojala kraj Pašine kule. Ktitor kapele bio je upravnik kraljevskih komorskih dobara u Somboru Franc Jozef Redl, baron od Rathauzena (koji je bio veliki protivnik somborske elibertacije, ali je kasnije, nakon što je Sombor izborio i otkupio status slobodnog i kraljevskog grada, bio zaštitnik Somboraca u sukobu sa poveriocima

Kapela Sv. Ivana Nepomuka i pečat i potpis njenog ktitora Franca Jozefa Redla

[1752]

Izvod iz protokola Statuta slavnog Magistrata slobodnog i kraljevskog grada Sombora dana 6. juna 1752. g.

Sedmo. Na molbu zanatlija radi toga što se oni nisu zavetovali da neće raditi četvrtkom od Uskrsa do žetve, nakon što je zatraženo mišljenje mesnog župnika o ovoj stvari, određeno je: Da od sad pa ubuduće zanatlije mogu slobodno da rade četvrtkom uz uslov da u četvrtak, koji sledi odmah iza Uskrsa, odnosno u uskršnjoj sedmici, preko mesnog župnika daju da se odsluži svečana pevana misa pred izloženim svetim tajnama. Ostale poljske poslove kao što su kopanje, oranje i sejanje neće biti slobodno obavljati nipošto sve do osmine blagdana Presvetog tela Isusova

elibertacionog zajma, posebno sa grofom Baćanjijem). Do vrha krsta kapela je visoka 12 metara (zid kapele je visok šest metara, koliko su visoki zasvođen krov i uzan toranj sa krstom). Prvobitan ulaz je zazidan, a nalazio se na južnoj strani, ispod ovalnog prozora. Krov je, od nastanka kapele do Prvog svetskog rata, bio pokriven bakarnim limom, koji je u vreme rata skinut za vojne potrebe, a kapela je iznova pokrivena pocinkovanim limom.

zaključno, prema zavetu predaka. Kad pristupi pomenuti dan, opština katoličkog obreda isplatiće uobičajenu taksu za služenje svečane mise uz blagoslov sa presvetim i time će svetkovanje četvrtka biti završeno. Ovo neka bude zavedeno u crkveni protokol i neka se objavi narodu. Dana i godine kao gore potpisao i istavio Andrija Ribenji, Juratus Red. gradski beležnik. /M. P./[57]

O postavljanju prvog kamena nove crkve Svetog Trojstva u Somboru, sa sledećim natpisom:

„Godine 1752, 24 juna stavljen je ugaoni kamen u temelje građevine posvećene Večnom Tvorcu čitavog svemira, Vladaocu i Sucu istoga, Trojednom Bogu, Mogućem, Mudrom i Dobrom, Bezdnu pravde i mudrosti, Ocu milosrđa, i uzidan u crkvu Presvetog Trojstva slavnog slobodnog i kraljevskog grada Sombora po časnim ocima franjevcima, redovnicima svete i prastare provincije Bosne Srebrne, pod naslovom potpunog franjevačkog siromaštva, a pomoću svagdanjih priloga pobožnih dobročinitelja. Za vladavine pape Benedikta XIV u katoličkoj crkvi, pod carskim žezlom Franje I, rimskog cara, pod caricom Marijom Terezijom, kraljicom Ugarske, Češke, Hrvatske, Slavonije itd., za nadbiskupovanja u Kaloči Franje L. Klobišickog koga je pri postavljanju kamena zastupao prepoštovani Josip Kiš, kanonik i generalni vikar pomenute nadbiskupske crkve. Za vreme prve središnje Kapitularne skupštine održane pod vođstvom mnogopoštovanog oca Josipa Jankovića iz Vukovara, sadašnjeg provincijalnog ministra i generalnog naredbodavca čitavog reda, dana 24. juna 1752. godine.[58] Za vreme predsednikovanja u Visokoj komori preuzvišenog g. Antuna Grašalkovića, a komorskog administratora ovde u Somboru živećeg časnog g. Franje Redla, presvetlog gospodina Marka Markovića, pukovnika slavnog Kordona na Tisi, presvetlog g. Josipa Gajdocija, generalnog nadzornika, sudije i senatora, presvetle gospode Avrama Raškovića, Martina Parčetića i

57 Odluke se odnose na rimokatolički živalj Sombora.

58 Istog dana u Somboru je održana prva Međukapitularna skupština provincije Bosne Srebrne, na kojoj su imenovani i gvardijani franjevačkih samostana na teritoriji provincije.

ostalih, te otaca sakupljenih u Sv. Duhu, kako je upisano u knjigu provincije".

Ovo svečano postavljanje kamena temeljca u prisustvu prepoštovanog g. Josipa Kiša, generalnog vikara, te sadašnje provincije ministra, sa čitavim poštovanim definitorijumom[59] i čitavog Magistrata slobodnog i kraljevskog grada, sa građanima, uzveličao je panegerikom časni otac Hijacint Kampion iz Budima, lektor filozofije iz vukovarskog samostana.

Govor Senatu i narodu slobodnog i kraljevskog grada Sombora na mestu temelja građevine

„Veseli me Vaša prisutnost i toliki broj inteligencije koji slušate moj govor sa ovog uzvišenog mesta, tako da mi se čini da pobiram ne plodove jednog običnog govora, već plodove velikih napora. Jer dok svi vi ćutite, ja moram da proslavim ovaj čin ovde gde me slušaju ljudi, inteligentni i kritičari, kadri da u detalje i temeljito prosude smisao mog govora. Nije bilo tako teško govoriti nekoć, kada je cvetala Rimska republika, kao što je danas na ovom mestu, gde vidim važne ljude crkvenog i političkog staleža, i to mnoge, koji su se proslavili umećem govora u svojim strukama. Gle, slušaoci, kako me veseli vaša blagodarnost u dobročinjenju. U prisustvu preuzvišenog, presvetlog i prepoštovanog gospodina Franje L. B. pl. Klobušickog, poglavara i velikog župana ove slavne Bačke županije, ovde zastupljenog, kao i učenih otaca svete provincije Bosne Srebrne, sakupljenih na skupštini, te slavnih ljudi ovog grada koji su došli da prilozima pomognu, a prisustvom proslave ovaj čin, govornik, videći njihova vesela lica i radosno raspoloženje, oseća se osokoljenim i prezadovoljnim. Pa uistinu: ko da ne bude veseo i da radosno ne odobrava gledajući polaganje kamena temeljca posvećenog Presvetom Trojstvu? Ko između vas, Senata i naroda somborskog, da ne bude uzbuđen što ste doživeli srećni čas da temelj crkve vaše bude postavljen uz nadbiskupski blagoslov, a novosagrađen samostan bude počašćen prisustvom prezaslužnog provincijalnog ministra i Skupštinom generalnog definitorijuma čitavog serafskog

59 Definitorijum je uprava franjevačke provincije, na čijem se čelu nalazio ministar ili provincijal.

reda? Nedavno ste iskazali svoju veliku sreću i veselje kada vas je naša posvećena kraljica Marija Terezija obdarila kraljevskom slobodom. danas treba da pokažete još veće veselje jer vam je jedan te isti dan doneo dvostruku radost – blagoslov vaše crkve koju je preuzvišeni, presvetli i prepoštovani nadbiskup preko svog generalnog vikara i kanonika, prepoštovanog g. Josipa Kiša apostolskom vlašću obdario svetom slobodom; zatim čast gradu vašem što su se u njemu sakupili pr. ministar provincije sa pr. definitorijumom i ostalim časnim ocima, smatrajući naš grad podesnim za veliku skupštinu reda. Radi toga smatram se i ja srećnim što, evo, mogu da obavim ujedno tri zadatka: da uveličam postavljenje kamena-temeljca za crkvu Presvetog Trojstva, da pohvalim brigu i zauzimanje provincije otaca koji me ovde slušaju i da potaknem Senat i narod somborski na nastojanje i pomoć da se ova crkva podigne. Slušajte me!

Kada se obazremo na ovaj slavni grad Marijinog Ugarskog kraljevstva – Sombor, poklonićemo se divnoj i presvetoj providnosti koja je ovom gradu dala da uvek bude presrećan. Između toliko drugih uresa Svemogući je Bog ovom gradu dao toliko znamenitih muževa, slavnih na maču i u ratu kako nam je dobro poznato. Misleći na ovo, lako ćemo se dosetiti odakle potiče ova sreća jer tvrdim da ste vi gorljivi u pobožnosti prema Bogu i u promicanju božje slave i časti, a to dokazuje i današnji vaš radosni skup na ovoj svečanosti, kao da pri postavljanju prvog kamena želite da ispunite želje svih svojih sugrađana. Nego, recite, ko vam je pružio toliku sreću? To je privola za isto preuzvišenog poglavara katoličke crkve, koji se odazvao vašoj želji i želji otaca provincije, pa što nije mogao lično da obavi, obavlja preko prepoštovanog generalnog vikara, svog kanonika, da na taj način bude blagosloven temelj ove somborske crkve. Među vama je, dakle, muž poštovani građanin obdaren velikom ovom časti, te možete da se radujete što vam je pružena blagodat da vas svojom brigom ovako odlikuje širokogrudni nadpastir vaš. Imaš nadbiskupa, časni somborske samostane, koji je doneo temeljac kamen ovoj tvojoj crkvi i podigao ga u spomen, „da trajnoga daje u slavu Bogu“, kako je to rekao mudri Teodoret. Punim pravom treba da ovaj dan radosno proslavi, a tu slavu umnožava i sjajna Skupština otaca, koji su uložili toliko brige i nastojanja da bi se ovo mesto

nazvalo kućom božjom. Mudrosti svih otaca pripisujem zaslugu što je glas ove slave danas na daleko i široko odjeknuo, da se ne bi posumnjalo da želim ovu slavu u svoju počast da iskoristim. Ne bi priličilo da prećutim, da prećutim vašu mudru brigu, oci, ovde sakupljeni u Duhu Svetome, koja se ispoljava pri upravljanju tako prostrane provincije u kojoj tako pravedno udešavate sve stvari, da nas moraju svi poštovati i voleti. Vi ste, naime, oni, koji ste mudro doskočili ovoj već trošnoj kući božjoj, time što ste doveli do toga da se, evo, postavlja prvi kamen nove kuće božje i da se, evo, ovako svečano blagosilja, te da mu se spremi temelj na kom će isti biti uzidan. Ali da se ova kuća božja podigne treba da se pridruži i blagodarnost Senata i naroda somborskog, u koju niko ne sumnja. Nadaleko je, naime, poznato koliko su verom i pobožnošću prema Bogu, kolikom ljubavi prema serafskom redovništvu zadahnuti ovi somborski građani. Radi toga moram da odbacim svaku, i najmanju sumnju, da vi nećete na ovaj prvi kamen nadozidati ostalo kamenje, sve dok se građevina ne završi do potpune crkve. To će vam doneti obilje plodova u kućama i na njivama, u vinogradima i na pašnjacima. Ako je, naime, prema kazivanju 59. glave Knjige postanka *blagoslovio Gospodin kuću egipatsku radi Josipa, te umnožio čitavu imovinu i u kućama i u poljima*, koliko li neće radije blagosloviti Gospodin kuće vaše i polja vaša za to, što ste blagodarnom desnicom priskočili da bude podignut i posvećen hram Presvetom Trojstvu. Hajde, dakle, blagodarni Senatu, i vredni građani, pokažite svoju ljubav prema Bogu, podignite ovu crkvu i nemojte dozvoliti da se ovaj pothvat izjalovi, pa pritecite u pomoć ovom vašem franjevačkom redu, da vas Bog obilno blagoslovi i da ovaj patricinium od serafskog reda patrijarha budete mogli zadržati. Završavam".

O postavljanju prvog kamena za crkvu Blažene Djevice Marije na imanju Nemeš Militič

„Dana 16, meseca jula, za vreme kada je ključeve Svetog Petra držao veliki papa Benedikt XIV.

Za vreme slavne vladavine premoćne kraljice Marije Terezije u Ugarskoj.

Za vreme nadbiskupovanja barona Klobušickog od Zetenjija u Kaloči i njegovog velikog županstva u Bačkoj županiji.

Za vreme kada je Josip Kiš vikar iste Kaločke nadbiskupije bio kantor i kanonik iste crkve.

U prisustvu velikih plemića Ištvana Miškolcija iz Roglatice, Šandora Nađa i Emerika Stepanovića, namesnika Gergelja Dože, te prvaka mesnih plemića Antuna Alage, Gergelja Odrija, Đerđa Tara i Antuna Bajčija.

Sa dozvolom nadbiskupa kamen je postavio časni otac Emerik Budai, gvardijan samostana slobodnog i kraljevskog grada Sombora, reda franjevaca provincije Bosne Srebrne i upravitelj somborske župe, za crkvu plemićkog poseda pripojenog Bačkoj županiji, a nastanjenog od plemića doseljenih iz raznih županije kraljevine, zvanog Nemeš Militič, o trošku istih plemića, u čast Blažene Djevice Marije, Majke Božje.“[60]

[1753]

Godine Gospodnje 1753. Red restauracije uveden od kraljevsko-dvorskog izaslanika, da se toga [slobodan i kraljevski grad Sombor, prim. prir.] pridržava.

Pre izbora novog sudije treba da se ide u rimokatoličku crkvu i da se tamo sasluša priziv Duha Svetoga, a kada to bude završeno, pošto je sudija izabran, on treba da položi zakletvu u istoj crkvi. Članovi oba senata i odabrani građani zajednice, sa župnikom, treba da ga otprate na trg pred crkvom, gde sudija treba da bude postavljen na presto, sa blagoslovenom vodom, a za vreme povorke treba sva zvona da zvone. Sudija zatim treba

60 Naselje Nemeš Militič (današnji Svetozar Miletić) nastalo je na severnom delu nekadašnje somborske vojničke pustare Miličić (otuda i prvobitno ime naselja – Plemeniti Miličić, odnosno Nemeš Militič). Nakon elibertacije 1749. godine, južni deo nekadašnje pustare pripojen je teritoriji slobodnog i kraljevskog grada Sombora (i tu je, na svega dva kilometra od Nemeš Militiča, nastalo somborsko salaško naselje Miličić, danas Milčić), a severni deo pustare postao je komorsko dobro, prošireno područjem nekadašnje susedne somborske vojničke pustare Đurđin. Još od 1748. g. ovde su počele da se doseljavaju siromašne bunjevačke i mađarske plemićke porodice koje su i osnovale naselje (Alaga, Horvat, Ivanić, Ivanković, Kaić, Knezi, Mandić, Marković, Odri, Piuković, Radič, Vidaković, Vujević).

Pečati (signeti) Nikole Parčetića i Avrama Raškovića

da bude odveden do najniže stepenice posebnog oltara gde će pred župnikom položiti zakletvu propisanu od Magistrata. Kada to bude završeno svečano će biti otpevana ambrozijanska himna.

U Somboru, 24. aprila godine 1753. g. Potpisane i izdate od mene, Andrije Ribenjija, redovnog zakletog gradskog beležnika, svojeručno. Te 1753. godine potvrđen je za gvardijana i upravitelja ove župe časni otac Emerik Budai, bivši definitor. Za vikara je izabran Laurencije Hajoš. Za ilirskog propovednika potvrđen je Bartolomej Knežević, a za nemačkog Aleks Rafai.

Iste godine izabran je za birova g. Nikola Parčetić, rimokatoličke vere, a za kapetana Avram Rašković, pravoslavne vere.

[1754]

Dana 24. juna 1754. g. Ove godine slavno je dokončao svoju provincijalsku službu časni otac Josip Janković iz Vukovara, slavni lektor bogoslovije, bivši nadzornik ove provincije Bosne Srebrne od Sv. Križa, kao i provincije sv. Vladislava kralja u Hrvatskoj, sv. Spasitelja u Dalmaciji, glavni nadzornik provincije Bezgrešnog začeća u Bugarskoj, koji na rimskim skupštinama godine 1750. beše izabran za naredbodavca celog serafskog reda. Taj veoma učen i razborit čovek, dana i godine kako je navedeno, uzvisio je svoj sremski zavičaj, a najviše grad Vukovar ostacima sv. Bone, Kristovog martira [mučenika, prim. prir.], koje je doneo iz Rima, sa najvećim ushićenjem svega hrišćanskog sveta iz Slavonije,

Srema i Bačke, koji su se skupili za prenos rečenog sveca. Svečanosti prenošenja trajahu osam dana, sa različitim osvetljavanjem grada u večernjim časovima, sa muzikom i pucnjavom topova, dok su u jutarnje vreme održavani sastanci, sa muzikom i pevanjem crkvenih pesama za veću slavu božju i da se time da veća počast sv. Boni, koji od današnjeg dana počiva u crkvi sv. Filipa i Jakoba, na pobočnom oltaru sv. Josipa, verenika Blažene Djeve Marije, obasipan pohvalama od Boga.

Istog dana i godine izabran je za ministra ove provincije časni otac Antun Bačić i zaređen je u sedištu provincijalnom u Vukovaru. Za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana izabran je časni otac Ferdinand Lipljanić iz Požege, za vikara otac Laurencije Hajoš, za ilirskog propovednika otac Blaž Abramović, a za nemačkog propovednika otac Petar Moker.

[1755]

Godine gospodnje 1755. Potvrđen je za gvardijana ovog samostana časni otac Ferdinand Lipljanić iz Požege, za vreme provinicijalata časnog oca Antuna Bačića, za vreme prve Srednje glavne skupštine. Za vikara je izabran Petar Komaričić, a potvrđeni su Blaž Abramović za ilirskog propovednika i Petar Moker za nemačkog propovednika.

[1756]

Dana 28. maja 1756. g. gospodnje došao je u Sombor Njegova Ekselencija g. Franja Klobušicki,[61] nadbiskup iz Kaloče, da obavi kanonsku vizitaciju, i sa svojom pratnjom posetio je naš samostan. U to vreme krizmao je 1229 duša i prilikom svog odlaska ostavio je obilan prilog za izgradnju crkve.

Za vreme druge Srednje glavne skupštine, za provincijalata časnog oca Antuna Bačića, za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana izabran je časni otac Petar Komaričić, za vikara otac Vinćencije Siničić Bolešić, za ilirskog propovednika Pavle iz Đakova, a za nemačkog propovednika otac Ferdinand Has.

61 Baron Franja Ksaver Klobušicki od Zetenjia bio je nadbiskup kaločki i veliki župan Bačke županije od 1751. do 1760. godine.

Plemićki grb kaločkog nadbiskupa Franje Ksavera Klobušickog

[1757]

Godine gospodnje 1757. provincija Bosne Srebrne smanjena je u kustodiju pošto su braća redovnici u Slavoniji, Mađarskoj, Sremu i Banatu dobili titulu provincije Sv. Ivana Kapistrana po dekretu pape Benedikta XIV, u vreme generalnog ministra celog reda sv. Franje časnog oca Klementa iz Panorme [Palerma, prim. prir.], koji je za provincijalnog ministra ove novostvorene provincije imenovao primarijusa časnog oca Filipa Penića, glavnog lektora teologije iz Vukovara.[62]

62 Iz provincije Bosna Srebrna prvo se 1735. g. izdvojila Dalmacija, koja je, sa 11 franjevačkih samostana, proglašena za zasebnu provinciju Presvetog Otkupitelja, pa su u provinciji Bosna Srebrna ostala tri franjevačka samostana u Bosni i 19 u Prekosavlju (Slavonija i južna Ugarska), što zbog odnosa snaga, uticaja na odluke i mogućnosti kretanja nije odgovaralo bosanskim franjevcima, koji su prvo 1740, a potom i 1756. g. tražili da se odvoje od ostatka provincije. Kada je 1757. g. do podele konačno došlo, bosanski franjevački samostani su, mada matični za sve druge franjevačke samostane u Slavoniji i južnoj Ugarskoj, kao znatno malobrojniji u poređenju sa prekosavskim, dobili niži rang kustodije, dok su prekosavski franjevci zadržali rang provincije. Nakon žalbe bosanskih franjevaca, papa Klement XIII je već naredne 1758. g. delimično opozvao

Sledi saglasnost i odobrenje provincije.

„U ime Božije. Amen.

Godine utelovljenja gospodnjeg 1757. trećeg praznika iza jedanaestog dana Duhova, koji spade na dan 16. meseca avgusta, mi dole potpisani redovnici manjeg reda sv. Franje, provincije koja se sad zove po sv. Ivanu Kapistranu, u prisustvu svih časnih otaca i bivših naredbodavaca, sakupljeni u ovom samostanu sv. Antuna Padovanskog, zakonito sjedinjeni i ovde prisustvujući na prvoj nekaptolskoj sednici, u zastupništvu provincijalnih skupova, izjavljujemo i svedočimo u Gospodu da se naredbi generalnog ministra oca Klementa iz Panorme, povodom odvajanja ove provincije od kustodije Sv. Križa Bosne Srebrne, za protekle tri godine nismo suprotstavili niti ćemo se ubuduće suprotstaviti. Za potvrdu toga svojim potpisom potvrđujemo i većim pečatom provincije svedočimo. U mestu, godini meseca kao gore navedeno: Adalbert Pišof, Jovan Berkić, Mihailo Garzia, Jeronim iz Požege, lektor, Ivan Lučić, lektor, Filip Radić, lektor, bivši provincijal iz Baje otac Petar, otac Antun Bačić, prethodni provincijal, otac Jeronim Bačić, sadašnji naredbodavac, otac Josip Blagoje, sadašnji definitor[63] otac Lovro Dogić, sadašnji definitor, Andrija Šterner, sadašnji definitor, otac Emerik iz Pečuja, sadašnji kustos [zamenik prvinicjala, prim. prir.] i otac Filip Penić, sadašnji ministar provincije."

Istog dana i godina, na kaptolskoj sednici održanoj u samostanu Sv. Antuna u mestu Našicama, izabran je za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana Petar Komaričić, za vikara Josip Vukadinović, za ilirskog propovednika Pavle iz Đakova, a za nemačkog Dionisije Rajs.

raniji dekret svog prethodnika Benedikta XIV i ponovo uspostavio provinciju Bosnu Srebrnu kojoj je, kao matičnoj, dao i prednost u poređenju sa novom prekosavskom provincijom Sv. Ivana Kapistrana (Bukinac, Beato: ibidem, 74/75; http://www.bosnasrebrena.ba/v2010/povijest-provincije/franjevci-u-bosni-za-turske-vladavine/od-pocetka-beckog-rata-do-konacne-podjele-provincije-bosne-srebrene-1683-1757.html, 08.06.2012).

63 Naredbodavac, odredilac, član Definitorijuma, odnosno uprave franjevačke provincije.

[1758]

Godine 1758. Za vreme provincijalata oca Filipa Penića, za vreme kongregacije sv. Antuna Padovanskog u Baji, potvrđen je za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana Petar Komaričić, za vikara Mihailo Lazarević, za ilirskog propovednika Bernard Zombori,[64] a za nemačkog Pacifik Majersfeld.

[1759]

Godine gospodnje 1759. za vreme provincijalata oca Filipa Penića i za vreme skupštine u manastiru Blažene Djeve Marije, održane u Đakovu, za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana izabran je časni otac [Marko, prim. prir.] Zličar, za vikara Aleksander iz Osijeka, za nedeljnog propovednika na ilirskom jeziku Bernard Zombori, za ilirskog propovednika na ostale praznike otac Jakob Stipanović, a za nemačkog propovednika Pacifik Majersfeld.

Iste godine otpočela je i gradnja pravoslavne crkve i godine 1761. je završena, dok je toranj, koji je stojao kraj stare crkve, bio podignut još 1744. godine.[65] Ovu nesređenu građevinu vrlo

---

64 Bernardin Zombori (Sombor, 1714 – Ilok, 1790), franjevački homiletičar (učitelj crkvenog besedništva i propovednik) stupio je u provinciju Bosnu Srebrnu još 1731. godine. Od 1736. g. započeo je službu u Budimu i Tabanu, kasnije u Baji i Somboru, a posle je službovao i u Osijeku, Vukovaru, Iloku, Slavonskom Brodu, Petrovaradinu, Baču, Aljmašu, Sotinu, Monoštoru i Santovu. Prezime mu je, verovatno, nastalo po zavičajnosti (mestu rođenja), ali mora se ostaviti i mogućnost da je pripadao staroj i imućnoj bunjevačkoj porodici Somborlić, iz koje je, svojevremeno, potekao i predstojnik tadašnje franjevačke rezidencije u Somboru Dominik, koji je preminuo od kuge početkom 1739. godine. Činjenica da je otac Bernard Zombori bio ilirski propovednik jasno ukazuje da mu je to bio i maternji jezik, a prezime porodice Somborlić kasnije je pisano mađarizovanim oblikom Zombori (na sličan način mađarizovanim oblikom pisano je i prezime stare i ugledne somborske srpske porodice Feldvari, koja je čvrsto ostala u pravoslavlju).

65 Temelji za pravoslavnu crkvu Sv. velikomučenika Georgija u Somboru osvećeni su 22. maja 1759. g. (po julijanskom kalendaru), a prva liturgija u novosagrađenoj crkvi služena je dve i po godine kasnije, na praznik Vavedenja Presvete Bogorodice, 21. novembra 1761. godine (po julijanskom kalendaru). Punih trideset godina nakon izgradnje nove crkve

Skica tek podignute Svetođurđevske crkve u Somboru (iz 1763),
sa tornjem podignutim 1744. g.

čudno je gledao i biskup [episkop bački, prim. prir.] ove veroispovesti Visarion Pavlović, zbog toga što je toranj podignut pre nego što su otpočeli da zidaju novu crkvu, pa je Somborcima rekao: „Drugi ljudi prvo podižu kuću, pa tek onda dimnjak, a vi ste najpre podigli dimnjak, pa onda kuću. Vi ste, pak, pre podigli dimnjak nego kuću“.

[1760]

Godine gospodnje 1760. Izvod iz originalnog akta Njegove Ekselencije nadbiskupa o produženju roka uskršnjeg ispovedanja. Pošto stanovnici mnogih mesta u ovoj dijecezi [biskupiji, prim. prir.] imaju pustare [salaše, prim. prir.] udaljene od svojih mesta prebivališta, a u pustarama na svojim ekonomijama imaju i služinčad, i dok su dušebrižnici [sveštenici, prim. prir.] u naseljenim mestima preopterećeni svojim dužnostima, pa nemaju dovoljno vremena da bi mogli mirne savesti da im udovolje, a da

pored nje je stojao stari toranj, podignut 1744. godine, a sadašnji crkveni toranj sazidan je u leto 1791. godine (Stepanović, Milan: *Svetođurđevska crkva u Somboru*, Sombor, 2011, 32/33, 47).

se duše ne bi dovele u opasnost i da se postara o spasenju svih, Njegova Ekselencija nadbiskup dao je da se oglasi da je rok za obavljanje uskršnjeg ispovedanja produžen u svim parohijama [župama, prim. prir.] ove dijeceze do praznika Uzašašća Gospodnjeg [Kristovo ili Spasovo, prim. prir.].

Sporazum, odnosno ugovor, sklopljen je između Magistrata slobodnog i kraljevskog grada Sombora, s jedne, i Rimokatoličke crkvene opštine istog grada i otaca provincije Sv. Ivana Kapistrana, s druge strane.

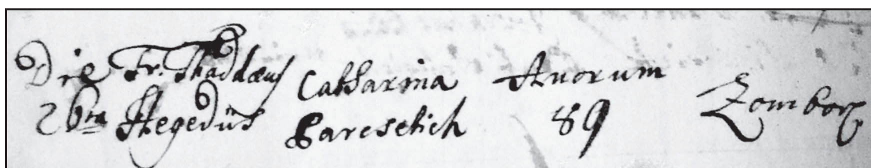
Obraćanje Magistrata somborskog za nastavak izgradnje crkve Svetog Trojstva otaca manjeg reda [franjevaca, prim. prir.] dato je dana 14. aprila 1760. godine (vidi u hronici provincije na stranama 316 i 320).

Iste godine, 26. jula, održana je provincijalna skupština u manastiru Sv. Filipa i Jakoba u Vukovaru u Sremu, gde je izabran za provincijalnog ministra časni otac Josip Blagoje, za naredbodavce (definitore) časni oci Jakob Matijević, Franja iz Vukovara, generalni lektor Emerik iz Budima i Luka Čilić, proslavljen lektor. Za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana potvrđen je Marko Zličar, a za vikara Aleks Rafai, za nedeljnog ilirskog propovednika Marko Gužvić, za propovednika u dane praznične Bonaventura [Nikolašević, prim. prir.] iz Černika, a za nemačkog propovednika Kiril Fridlajn.

[1761]

Dana 28. aprila 1761. g. završio je svoju sudijsku službu [službu prvog sudije grada, odnosno gradonačelnika, prim. prir.] gospodin Andrija Ribenji, na mesto koga je izabran Nikola Feldvari, pravoslavne vere, koji je, istog dana, položio zakletvu u našoj crkvi Sv. Trojstva, u ruke gvardijana Marka Zličara, ujedno i upravitelja parohije.

Dana 26. jula na skupštini u Temišvaru, u samostanu Sv. Ivana Nepomuka, za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana izabran je Tadej Hegeduš, za vikara Marko Gužvić, za ilirske propovednike Matija Lalić i Franja Josić, a za nemačkog propovednika Kiril Fridlajn.

Svojeručni zapis gvardijana fra Tadeja Hegeduša
u matičnoj knjizi umrlih crkve Svetog Trojstva iz 1768. g.

Dana 10. decembra iste godine gospodin Jožef Baćanji,[66] nadbiskup kaločki, svečano je ustoličen za velikog župana Bačke županije.

Dana 18. decembra Njegova Ekselencija nadbiskup kaločki Jožef Baćanji prvi put je posetio Sombor. Njemu je u susret izašlo sto konjanika i uz pratnju muzike dopraćen je do kuće gospodina Franje Redla,[67] gde je priređen ručak, posle čega je pregledao našu siromašnu staru crkvu i samostansku zgradu. Iz samostana je pravo otišao u pravoslavne crkve i pregledao je i njih. Istovremeno, Njegova Ekselencija nadbiskup je za gradnju nove crkve priložio 20 zlatnika. gospodin Petar Latinović 12 zlatnika, a druga gospoda davahu po četiri, pet ili šest zlatnika. Dana 19. decembra nadbiskup je rano ujutro, uz pratnju naših vojnika, otputovao za Novi Sad. Prilikom odlaska iz kola je bacao poklone i novac narodu, koji ih je prikupljao. Po naređenju Njegove Ekselencije dana 6. juna zavedena je kongregacija nemačkih veroučitelja, koju vodi časni otac Petar Vit, apostolski misionar Družbe Isusuove [jezuita, prim. prir.].

Godine gospodnje 1761. „Ja ozdol pod piszan mojom dobrom voljom u Ime szlobodne elemosinac a naposztenje szvetoga Trojsztva OO.PP. nassim Franceskanom kupi zuono od jedne cente i funti 13 brez szvako dalje zaprike, i to zvono poklanjam OO.PP. Franceskanom, i to prid gospodarom Gergom Lukityem i Antonom Lukityem sto potvrdjujem mojim podpiszom iy krixem. Jakob Bokerovich. Svidocsim Gergo Lukich; Svidocsim

66 Grof Jožef Baćanji bio je nadbiskup kaločki i veliki župan Bačke županije od 1760. do 1775. godine.

67 Kuća administratora Komorske uprave Franje Redla je, zapravo, današnja Grašalkovićeva palata u Somboru, u kojoj se decenijama nalazilo sedište Uprave.

Nadbiskup kaločki Jožef Baćanji

Antun Lukich. Preda mnom, ocem Markom Zlicsar, gvardijanom manastira i upravitelja somborske parohije, godine Gospodnje 1761, maja 12".[68] Ovo zvono je četvrto, koje za malu misu svaki dan zvoni.

[1762]

Godine gospodnje 1762, dana 30. maja zavedena je, po nalogu nadbiskupa Jožefa Baćanjija, kongregacija ilirskih veroučitelja, koju vodi Petar Lipovčević, misionar Družbe Isusove.

Te godine je pod svetištem crkve zidana kripta u koju je, kao prvi, položen starac Marko Bogišić.[69]

Ove godine su nabavljeni četvorougle kamene ploče iz Pešte kojima su naredne godine bili popločani svetište i srednji deo crkve.

Bogu Ocu i Sinu i Duhu Svetom neka bude hvala, slava i čast. Osvanuo je najviše priželjkivani dan – dan, kažem, najviše

68 Izvorni zapis na „ilirskom" jeziku, prilikom predaje crkvenog zvona koje je ovdašnjim franjevcima darovao imućni somborski Bunjevac i gradski senator Jakov Bokerović.

69 Nekadašnji „barjaktar" somborskih graničara (najviši podoficirski čin), kasnije imućni građanin i senator slobodnog i kraljevskog grada Sombora, koji je preminuo 29. avgusta 1762. g. u 63. godini života.

očekivan i najsrećniji, kada je 4. juna 1762. godine, za vreme večernje molitve, u sedam časova, gvardijan samostana malog reda provincije Sv. Ivana Kapistrana i upravitelj somborske parohije Tadej Hegeduš, blagonaklonom dozvolom Njegove Ekselencije nadbiskupa, blagoslovio središnji deo crkve, nakon čega je krenula svečana povorka [procesija, prim. prir.] svih vernika, sa bakljadom, koja je obišla Gradsku kuću. Povorka je završena podelom blagoslova sa sakramentom.

Sledećeg dana, 5. juna, na praznik Svetog Trojstva, prvu misu je otpevao Antun Bajalić, paroh iz Čatalje. Ilirsku propoved održao je Matija Lalić, praznični propovednik ovog samostana. Na nemačkom je propovedao Leopold Kalinger iz bajskog samostana.

[1763]

Godine gospodnje 1763, dana 6. marta, grof Adam Baćanji od Nemetujvara, komornik i unutrašnji savetnik, kao i upravnik državne blagajne kraljevine Ugarske, posetio je naš samostan i tu je ostao, sa svojim sinom, do 26. marta, a za izgradnju crkve darovao je 100 forinti.[70]

70 Somborci su grofu Adamu Baćanjiju, koji je otkupio somborske elibertacione dugove od barona Teofila de Palme, dugovali 61.000 forinti, a kako novac nije bio pravovremeno vraćen, županijska komisija donela je odluku da bude izvršena prisilna naplata duga prihodima sa pustara Bilić, Rančevo, Nenadić, Karakorija, Šivolja, Mali Miličić, Runjan, Bukovac i Petoševo. Kako ni ova odluka županijske komisije nije ishodovala naplatom somborskih dugova, županijske vlasti su naredile zaplenu svih navedenih somborskih pustara u korist poverioca. Somborci ovu naredbu nisu ispoštovali, pa su nastavili da koriste pustare koje su im dodeljene Privilegijalnim pismom carice Marije Terezije, ne hajući previše za opomene i sudske zabrane. Zbog toga su županijski izaslanici novembra 1753. g. posetili Sombor i u Gradskoj kući strogo opomenuli somborskog gradonačelnika (prvog sudiju) i senatore i proširili zabranu i na somborske gradske prvake i na njihovo korišćenje pustara Gradine, Čičova, Ivanovog Sela (Lenije) i Šaponja. Grof Baćanji je, zbog neuspelih pokušaja naplate potraživanja, smestio u Sombor svog inspektora i pandure kako bi osigurali ubiranje uobičajenih vlastelinskih davanja (desetine od zemljišnih prinosa i priploda jaganjaca), sve dok mu Sombor isplati dugove. Ovim merama grofa Adama Baćanjija pokriven je samo deo godišnjih kamata, pa je on protiv Sombora pokrenuo dugotrajnu i iscrpljujuću parnicu koja je trajala punih 12 godina, kad su Somborci, uz pomoć novih pozajmica, konačno 1764. g. isplatili sve dugove. Odlazak njegovih pandura iz grada proslavljen je kao dan drugog oslobođenja Sombora.

Dana 4. juna došao je u kanonsku vizitaciju grof Jožef Baćanji [kaločki nadbiskup, prim. prir.], te je istog dana posetio našu crkvu.

Dana 5. juna Njegova Ekselencija [nadbiskup, prim. prir.] krizmao je i podelio svete potvrde [mazanje mirisnim ulje, miropomazanje, prim. prir.] za pet hiljada osoba.

Istog dana prilikom kanonske vizitacije posetio je parohije u Kupusini i Kuli.

Dana šestog, istog meseca, izvršio je kanonsku vizitaciju u parohijama u Veprovcu, Monoštoru i Nemeš Militiču.

Dana sedmog bio je u Čonoplji i Somboru.

Dana osmog otputovao je za Bač.

Dana 28. juna iste godine, oko pet časova izjutra, osetio se jak zemljotres u raznim mestima. Naročito pak u Komaromu[71] kojeg je skoro potpuno razrušio i ostavio nenastanjivim. Potres se osetio i u Đeru, Budimu, Pešti i Kaloči. Zbog toga je Njegova Ekselencija nadbiskup pobožno naredio da se u svakoj crkvi održi povorka sa sakramentom, te na kraju tog dana da se otpeva votivna misa[72] i da se održi propoved narodu. Najzad, da se pred izloženim sakramentima obavljaju molitve u trajanju od 40 časova. Ova pobožnost u Somboru je počela 20. avgusta.

Dana 6. septembra kardinal grof Migazi de Val, nadbiskup bečki, i administrator Vacke biskupije i naš nadbiskup Jožef Baćanji počastili su naš grad svojim prisustvom. Njih su pratili gradski vojnici i redovni konjanici, sa prvacima grada, te su u isto vreme posetili i naš samostan i crkvu.

Godine 1763, dana 24. aprila, za birova [velikog sudiju, gradonačelnika, prim. prir.] izabran je ugledni gospodin Nikola Parčetić.

Na traženje somborskog Magistrata prvi veroučitelj za škole određen je među članovima provincije Sv. Ivana Kapistrana [franjevcima, prim. prir.].

Dana 9. novembra primljen je za učitelja Gramatikalne škole otac Didakus Hajniček.

Iste godine, 8. septembra, prvu misu održao je student bogoslovije Jeronim Štekl. Za njegovog duhovnog roditelja primio se gospodin Antun Menesković. Propoved na nemačkom jeziku

71 Komarom ili Mali Komoran je grad na Dunavu, u severnoj Mađarskoj.

72 Zavetna misa.

održao je Kiril Fridlajn, na ilirskom Antun Adudić i na mađarskom Franja Gal, župnik iz Čonoplje.

Na skupštini u Mohaču, u samostanu Sv. kralja Stjepana [Ištvana] za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana izabran je otac Nikola Babajić, za vikara Antun Josić, za ilirske propovednike Antun Adudić i Franja Josić, a za nemačkog propovednika Kiril Fridlajn.

[1764]

Godine 1764, uglednom gospodinu Ištvanu Nađu dato je odobrenje nadbiskupa za podizanje kalvarije, pod sledećim uslovima:

„Podržavam molbu Vašeg gospodstva za podizanje kalvarije. Dok časni otac gvardijan somborskog samostana ne pronađe pogodne mesto za nju i za stacije, tako da se kalvarija sagradi od kamena i Vaše gospodstvo ili grad da vodi stalnu brigu o čuvanju statua i stacija u dovoljnoj meri. U Baji, 6. aprila 1764. godine, Vašem gospodstvu uvek spreman za usluge, grof Jožef Baćanji“.[73]

Izvod iz protokola slobodnog i kraljevskog grada Sombora, danas 7. aprila 1764. godine, sa sednice koja je održana u vezi sa potporom i to:

„Gospodin prvi sudija Nikola Parčetić i časni otac Nikola Babajić, gvardijan mesnog franjevačkog samostana i župnik ovdašnje parohije, pred Magistratom grada izneli su da je g. Ištvan Nađ, stanovnik somborski, podneo molbu Njegovoj Ekselenciji nadbiskupu kaločkom, sa željom da od solidnog materijala podigne pored grada, kod bezdanske ćuprije, na uspomenu i poštovanje Spasitelja, jednu kalvariju sa stacijama i kapelicom ispod kalvarije. Njegova Ekselencija je ovo prihvatio, ali je postavio uslov da gradski Magistrat da jemstvo, da će u onom slučaju kada navedeni gospodin u budućnosti troškove popravki neće snositi ili neće biti u stanju da snosi, brigu i nadzor o kalvariji preuzeti gradski Magistrat. Ukoliko, pak, gospodin Nađ izjavi da

73 Kalvarija, sa baroknom kapelom, podignuta je između 1764. i 1767. g. sa desne strane Bezdanskog puta (kasnije se, u drugoj polovini XX stoleća, ovde nalazila fabrika drvenarije „Sloga“). Proštenje na somborskoj kalvariji proslavljano je 3. maja, na praznik Našašća Sv. Križa. Kada je na groblju Sv. Roka (Velikom katoličkom groblju) dovršena nova kalvarija (danas župna crkva Sv. Križa) stara kalvarija i kapela su 1924. g. porušene.

će troškove popravki snositi do kraja svog života, onda je odlučeno, u slavu Božiju i za duhovno okrepljenje vernika, ovaj Magistrat preuzme nadzor i čuvanje kalvarije nakon smrti darodavca i osnivača, i da o tome izda rešenje koje će važiti za večita vremena. Tom rešenju treba dodati da se troškovi popravki neće vršiti od strane Senata iz zajedničke blagajne opštine, nego jedino iz kase rimokatolika, radi umirivanja vernika pravoslavnog obreda. Potpisan kao gore. Izdato od strane moje, Stefana Čoke, zakletog javnog beležnika ovog grada".

Dana 17. maja 1764. u samostanu Sv. Antuna u Baji održana je glavna skupština provincije, na kojoj je za provincijalnog ministra izabran časni otac Josip Blagoje, za kustosa Jakob Špaciren, za naredbodavce (definitore) časni otac Hijacint Kampion i Alojzije Nemeti, glavni lektori, zatim Jeronim Lipovčević, proslavljen lektor i časni otac Bonaventura iz Baje. Za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana izabran je Blaž Abramović iz Gradiške, za ilirskog propovednika Franja Josić, a za nemačkog propovednika Antun Luster. Za profesora humanitarnih nauka izabran je otac Kajetan Husar.

[1765]

U noći 7. marta 1765. g. stigao je u kanonsku vizitaciju časni otac provincijal Josip Blagoje, koji je, osim ostalog, naredio da se služi starinskim načinom u obrednom pevanju, to jest da se jevanđelje otpeva na ilirskom jeziku, što je na ovom mestu dugo bilo zanemareno zbog nehata nekih pretpostavljenih. Gospodin provincijal naredio je još da se čitanje svetog nauka obavlja u osam časova, sa uobičajenim pevanjem. Nakon završenog pregleda otac provincijal je otputovao za Bač. [74]

Dana 21. aprila Njegova Ekselencija nadbiskup, vraćajući se iz Bača, ručao je ovde [u Somboru, prim. prir.] kod uglednog gospodina komorskog administratora. Po završetku ručka

74 Prepisivač rukopisa hronike fra Bone Mihaljevića i njen prevodilac na mađarski otac Ferdinand Kajzer zapisao je pored ovog pasusa sledeću svoju napomenu: *Pevanje jevanđelja na ilirskom jeziku nije bilo dozvoljeno ni od strane Svete Stolice, niti od strane Vlade, pa stoga niti nakon naredbe provincijala nije bivala pevana*.

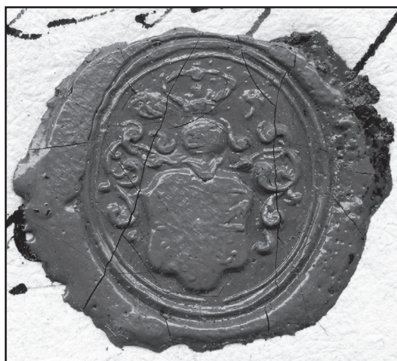
ispitivao je školsku decu iz veronauke u crkvi i pošto je podelio nagrade, otputovao je za Baju.

Dana 13. juna Njegova Ekselencija gospodin nadbiskup kaločki Jožef Baćanji, dolazeći iz Bača, ručao je kod gospodina administratora, a po završetku ručka odmah je otišao. Ručku je prisustvovao i gospodin savetnik Antun Gutman i jedan kanonik iz Pečuja po imenu Emerik Kristović, sa jednim ocem dominikancem.

Dana 11. jula za birova ovog slobodnog i kraljevskog grada izabran je Vasilije Damjanović,[75] pravoslavne vere, a za gradskog kapetana gospodin Josip Marković,[76] rimokatolik.

75 Vasilije Damjanović (1735-1792) bio je sin vicekapetana, veletrgovca, kneza, a kasnije senatora i drugog somborskog gradonačelnika Jovana Damjanovića. Ostao je zapisan kao pisac prve srpske aritmetike, koju je pod nazivom „Novaja serbskaja aritmetika“ štampao u Veneciji 1767. g. na narodnom jeziku. Četiri puta je bio na dužnosti gradonačelnika slobodnog i kraljevskog grada Sombora, a gajio je ambiciju i nadu da će postati ugarski vicepalatin i uticajan politički zastupnik među Slovenima Austrijskog carstva. Zbog takvih težnji je 1775. g. u Beču prešao u rimokatoličku veru, a porodicu je naredne godine preveo u unijate. Austrijski car Josip II dodelio mu je 1783. g. plemićku titulu. Kao jedan od retkih konvertita među somborskim Srbima u XVIII veku, ostao je prezren i ignorisan među sunarodnicima. Mada je imao plemićku titulu, nije učestvovao na crkveno-narodnom saboru 1790. g. u Temišvaru gde je srpsko plemstvo austrijskog carstva bilo zastupljeno kao poseban stalež. Veliki imetak, koji je stekao nasledstvom i trgovinom, izgubio je i rasprodao u poznim godinama nesmotrenim špekulacijama i davanjima velikih miraza za svoje kćeri. Više stotina jutara zemlje, koja se nalazila u atarima somborskih pustara Ivanovo Selo (danas Lenija) i Preradović (danas Radojevići) otkupila su 1777. g. od Damjanovića bogata braća Lazar, Jovan i Trifun Bikar, tek preseljeni iz Pivnica u Sombor. Posrbljen somborski Grk Georgije Makarijanos ml. (među Somborcima prozvan Madžar Janoš) kupio je od Damjanovića njegovu porodičnu kuću koja se nalazila preko puta somborske Svetođurđevske crkve, na istom onom mestu gde će novi vlasnik podići 1804. g. poznatu somborsku bidermajersku palatu „In foro“, koja je srušena 1969. godine.

76 Somborski senator Josip Marković je, kako sâm piše u predlogu jednog svog projekta poslatog Ugarskoj kraljevskoj komori, rođen i vaspitan u Somboru, a poticao je iz poznate bunjevačke oficirske porodice, čija se jedna grana odselila u Slavoniju. Josip Marković je neko vreme bio podžupan u Slavonskoj Požegi. U Sombor se vratio u vreme elibertacije, a za somborskog gradonačelnika izabran je 1767. godine. Njegovim zalaganjem zasađene su žirom slavonskog hrasta Bukovačka šuma (na preko

Pečati (signeti) Vasilija Damjanovića i Josipa Markovića,
senatora i somborskih gradonačelnika

Dana 22. jula održana je godišnja skupština u Petrovaradinu, u samostanu Sv. Franje. Na njoj je za gvardijana [somborskog samostana, prim. prir.] bio izabran časni otac Lovro Staklenčić, za vikara Filip Čakarić, za ilirske propovednike oci Bernard Zombori i Nikola Đurčević, a za nemačkog propovednika Antun Luster. Za profesora je izabran Filip iz Cernika.

Dana 29. novembra otac gvardijan ovog samostana, koji je, ujedno, i upravitelj parohije, pozvan je u Kaloču, sa drugim upraviteljima parohije, u sveti sinod.

Brežuljak na pustari Gradina, pod imenom Klisa, sav pripada rimokatoličkoj crkvi prema premeravanju koje je ove godine izvršio Magistrat, a najviše iz tog razloga što se na njemu nalazi rimokatolička kapela. Sledstveno tome, ceo brežuljak ne pripada livadi pravoslavnog obreda nego rimokatoličkoj crkvi, iako su, tu i tamo, središnji deo brežuljka pokosili ljudi pravoslavnog obreda.

Dana 28. decembra u 11 časova svratio je u naš samostan gospodin generalni vikar Jožef Kiš, sa dvojicom kapelana, i pošto su ovde ručali, otišli su u Bač da preuzmu parohiju od redovnika franjevaca. To je učinjeno u prisustvu ove dvojice kapelana Stjepana Ranića i Vasilija Ikotića dana 1. januara 1766. godine.

950 jutara) i šuma u Šikari (na preko 150 jutara). Ugarskoj komori predložio je regulisanje toka Mostonge, a podržao je i predlog braće Kiš o prokopavanju kanala koji bi spajao Dunav i Tisu. Podigao je 1780/81. godine, o svom trošku, zavetnu kapelu Snežne Gospe kraj Mostonge u Čičovima.

[1766]

Dana 2. januara 1766. g. časni otac vikar Jožef Kiš, pošto je primio parohiju od franjevaca i pošto je predao kapelanima crkve, vratio se iz Bača sa dvojicom fratara iz škola crkvenih, te su nakon ručka otputovali u Baju.

Dana 18. februara oko devet časova pre podne nastao je požar na trgu, usled najžešćeg vetra, oko kuće gospodina Antuna Meneskovića i zapalio je ukupno 11 kuća. Naročito je pak uništeno celo pokućstvo navedenog gospodina Meneskovića.

Dana 1. juna otac Matija Lanošević iz budimskog samostana održao je svoju prvu misu u ovoj svetoj kući Svetog Trojstva. Njegov patron bio je gospodin Karolj Kereškenji, županijski beležnik, koji je sve goste, čitava dva dana, gospodski ugostio.

Dana 27. jula časni gospodin Josip Bošnjak, sin Đurađa Bošnjaka, građanina somborskog i pitomac kaločke bogoslovije Sv. Karla Beremejskog, prvu svoju žrtvu [misu, prim. prir.] prikazao je svemogućem Gospodinu Bogu u crkvi Svetog Trojstva. Ručak je priredio i ostale troškove snosio gospodin Nikola Parčetić, istaknuti sudija [gradonačelnik, prim. prir.].[77]

Dana 29. septembra časni otac gospodin Antun Bajalić dobio je u ovom samostanu čin ešpereša [dekana, prim. prir.].

Dana 10. oktobra otpočeo je filozofski tečaj u ovom samostanu, pod predsedništvom provincijalnog vikara Jeronima Lipovčevića, sa sucima Ivanom Lukićem, lektorom, Antunom Papuslićem, lektorom, te Alojzijem Nemetijem i Hajacintom Kampionom, glavnim lektorima bogoslovije, i sa ocem Emerikom iz Pečuja, nekadašnjim kustosom i šestogodišnjim lektorom bogoslovije.[78]

---

77 Josipov otac Đurađ Bošnjak, beležen i sa nadimkom Vranješ (inače rodonačelnik najbrojnije grane somborskih Bošnjaka sa porodičnim nadimkom „Vranješ“), bio je imućni stočni trgovac i zemljoposednik, senator iz reda Bunjevaca, a neko vreme i „kasa perceptor“, odnosno gradski blagajnik. Rodbinski je bio povezan sa gradonačelnikom i senatorom Nikolom Parčetićem (za koga se udala Đurađeva sestra Ana), koji je, besumnje, otuda i bio pokrovitelj prve ili mlade mise Josipa Bošnjaka, bratanca svoje supruge.

78 Filozofski tečaj u somborskim franjevačkom samostanu završili su te godine, osim ostalih, i franjevci Đuro Martinović (1739-1797),

Dana 23. oktobra održana je ovde, u Somboru, skupština otaca [franjevačke provincije Sv. Ivana Kapistrana, prim. prir.], pod predsedništvom provincijalnog vikara Jeronima Lipovčevića, te je na njoj za gvardijana ovog samostana potvrđen otac Lovro Staklenčić, za vikara je izabran Vinćencije Siničić, za ilirske propovednike Nikola Đurčević i Roka Skenderović, za nemačkog propovednika Engelbert Fakler, a za nastavnika Gramatikalne škole Joahim Gaži.

U Baču je pak za gvardijana bio izabran otac Jeronim Klaić, za vikara Kajetan Gubišić iz Bača, a za ilirske propovednike Lovro Perisanović i Bona Mihaljević.[79]

Ove godine je Njegova Ekselencija nadbiskup kaločki Jožef Baćanji poklonio za izgradnju krova ove crkve Sv. Trojstva 500 forinti, koje je predao ocu Lovri Staklenčiću u Kaloči. Krov je bio postavljen iste godine od strane jednog stolarskog majstora peštanskog.

[1767]

Godine gospodnje 1767, aprila 14. ugledni gospodin Ištvan Nađ uspeo je da dovrši brežuljak kalvarije sa kapelom i tog istog dana časni otac Antun Bajalić, dekan ovog okruga, blagoslovio je kalvariju i sa svojim asistentima, đakonom Tadejom Hegedušom i podđakonom Joahimom Gažijem, otpevao je svetu službu. Svečani ručak ovog dana dao je gorepomenut gospodin Ištvan Nađ. Osim toga, na blagosiljanje ove kapele otišlo se rano izjutra, u povorci koju je iz ove crkve [Presvetog Trojstva, prim. prir.] predvodio goreimenovan gospodin dekan.

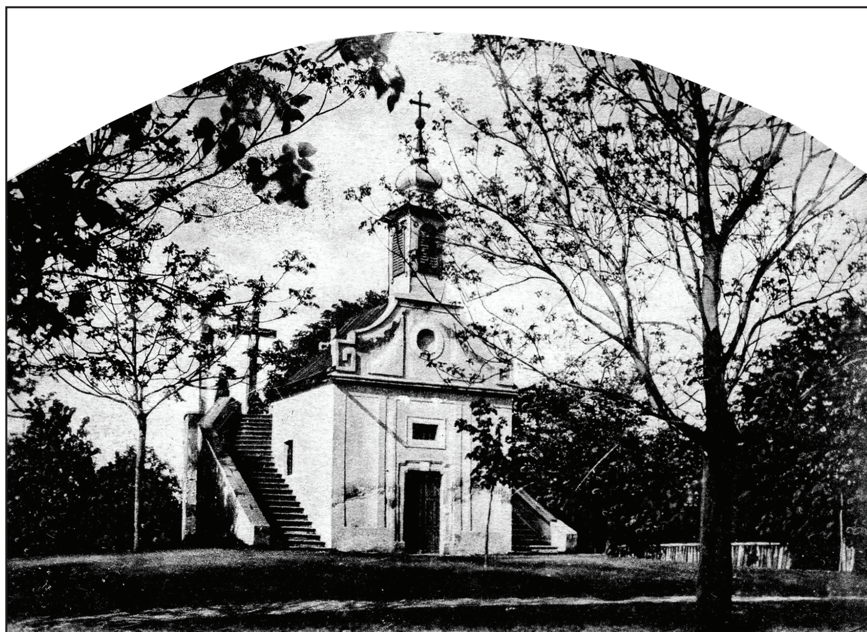
Dana 17. aprila, na koji je pao Veliki petak, vođena je godišnja povorka u dva časa posle podne, na breg kalvarije sa križnim putem, koji je odslužio nedeljni propovednik Nikola Đurčević.

Dana 30. aprila obavljen je izbor novog birova u Gradskoj kući, te je za sudiju ovog slobodnog i kraljevskog grada jednoglasno

---

kasnije filozofski pisac i profesor filozofije u Našicama, Filip Medarić (1741-1789), filozofski i teološki pisac i Mijo Pitinčević (1740-1794), filozofski pisac i predavač na filozofskim učilištima u Budimu, Feldvaru i Osijeku.

79 Na ovom mestu Bona Mihaljević prvi put u hronici navodi podatak vezan za svoj život i poziv.

Somborska kalvarija (postojala je između 1767. i 1924. godine),
na fotografiji iz 1901. g.

izabran gospodin Josip Marković, a za kapetana Lalošević [Vasilije, prim. prir.], pravoslavac. Sudija je pak rimokatolik, za čije su uprave sagrađene veće kasarne (ili stanovi za miliciju).

Dana 3. maja, na koji datum je praznik pronalaženja svetog križa, službu je držao u kapeli kalvarije časni otac Antun Bajalić, dekan i paroh u Čatalji. Istog dana, prema starom običaju, vođena je i povorka ka groblju.

Dana 11. maja došao je u naš samostan, u kanonsku vizitaciju, časni otac Đovani de Kalavacione, komesar i generalni nadzornik ove provincije, lektor, savetnik i član nove mantuanske provincije Srca Isusova i Marijina, sa sekretarom i podsekretarom, koji je, po završetku kanonske vizitacije, sledećeg dana otputovao u Bač, sa mesnim gvardijanom, ocem Emerikom iz Pečuja, bivšim kustosom i šestogodišnjim lektorom bogoslovije.

Dana 10. avgusta provincijalna skupština je održana u Našicama u Slavoniji i na njoj je za ministra provincije izabran otac Emerik iz Pečuja, nekadašnji kustos i šestogodišnji lektor

bogoslovije.[80] Za kustosa je izabran Ivan Berkić iz Vukovara, a za definitore Ivan Velikanović, generalni lektor, Đorđe iz Gradiške, šestogodišnji lektor, zatim Ludovik Sejdl i Blaž Abramović. Za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana imenovan je Tadej Hegeduš, za vikara Vinćencije Siničić, za ilirske propovednike Nikola Đurčević i Roka Skenderović, za nemačkog propovednika Ignacije Hubert, a za nastavnike Joahim Gaži i Tadej Kovač.

Dana 30. septembra stigao je u kanonsku vizitaciju u Sombor časni otac Gabrijel Glozer, prepozit crkve Sv. Pavla iz Bača, kaločki kantor i nadbiskupski kanonik, koji je na praznik sv. Franje otpevao službu i ručao u samostanu.

80 Otac Emerik iz Pečuja (*Emericus a Quinqueeclesiis*), bio je, zapravo, Emerik (Mirko) Zomborlić (Pečuj, oko 1710 – Sombor, 1773), poreklom iz stare i uticajne, već pominjane somborske bunjevačke porodice Somborlić. Predavao je filozofiju na filozofskom učilištu u Slavonskom Brodu (1738-1741) i Budimu (1745-1749), a zatim i teologiju u Petrovaradinu (1749-1755), gde je stekao naslov šestogodišnjeg profesora teologije (lektora). Bio je prvi kustos (zamenik provincijala) novoosnovane franjevačke provincije Sv. Ivana Kapistrana (1757-1760), a šest godina je bio i učitelj u novicijatu. Nakon što je na skupštini 1767. g. jednoglasno izabran za provincijala, ovom izboru se usprotivio bečki dvor, pa ga nije odobrila ni Vrhovna uprava franjevačkog reda, koja je, početkom januara 1768. godine, imenovala novu upravu provincije Sv. Ivana Kapistrana u kojoj je otac Emerik ostao definitor. Bio je jedan od najuzornijih redovnika, a još 1747. g. objavljena je u Budimu njegova knjiga „Conclusiones ex universa Philosophia“. Umro je u Somboru 14. aprila 1773. godine. Kako beleži Bona Mihaljević u nastavku ove hronike, kada je u januaru 1782. godine, devet godina nakon sahrane oca Emerika, po kraljevskoj naredbi preuređena kripta ispod crkve Presvetog Trojstva i kada su ekshumirana tela svih do tada sahranjenih vernika i franjevaca u kripti (koja su ponovo sahranjena u zajedničku zazidanu grobnicu na severnoj strani crkve), telo oca Emerika je pronađeno neraspadnuto i neukočeno, „kao da spava“. Otac Emerik je bio poznat kao revnosni poštovalac Blažene Djeve Marije i svaki dan je molio Mali marijanski oficij i krunicu, a prema zapisu Bone Mihaljevića, Djeva Marija se ocu Emeriku javila nakon izbora za provincijala franjevačke provincije Sv. Ivana Kapistrana 1767. godine i objavila mu da neće do kraja dovršiti svoju provincijalatsku službu, već da će na njegovo mesto biti postavljen drugi. Istog dana otac Emerik je ovu objavu saopštio svojoj braći u samostanu, a nepune pola godine kasnije objava se obistinila.

Istog dana je određeno mesto na jednom brežuljku uz Sonćanski put za podizanje kapelice Blažene Djeve Marije Snežne,[81] a [nadbiskupski kanonik, prim. prir.] dana 5. oktobra otputovao je u Monoštor.

Istog meseca septembra nabavljeno je i drugo zvono, od najviše 620 funti,[82] i isplatili su ga dobročinitelji.

Dana 12. oktobra u kriptu je sahranjena Martina, gospođa gospodina Josipa Markovića.

Dana 2. novembra određeno je da se ubuduće ilirska propoved ne održava na grbolju, zbog malog broja naroda usled nedeljne pijace, nego da se održava u crkvi Svetog Trojstva, u osam časova ujutro.

Dana 10. novembra obešen je Stefan Martinović iz Sivca, pravoslavne vere, koji je pod vešalima prešao na katoličku veru, a pokrstio ga je otac Roka Skenderović.

Ove godine je ovamo iz Kaloče preneta papinska bula Klementa XIII o bratstvu otaca reda sv. Franje sa privilegijama opraštanja, već potpisana od generalnog vikara Jožefa Kiša i snabdevena punomoćju da bude objavljena narodu. Ova bula se čuva u arhivu istog [somborskog, prim. prir.] samostana.

[1768]

Dana 25. februara 1768. g. franjevački laički brat ovog samostana i crkvenjak otputovao je u Grčku, a dato mu je 600 forinti za kupovinu gvozdenih ploča, ključa i drugih potrepština za pokrivanje tornja.

Dana 23. maja 1768. g. građani Sombora doneli su iz Apatina sve drvo za potrebe tornja.

Dana 4. juna pozlaćen je krst, sa kupolom, što je uradio jedan apatinski slikar, koji je isplaćen sa četiri zlatnika.

Dana 6. juna počeo je stolar, uz pomoć ovdašnjih građana, da donosi grede za kupolu tornja.

---

81 Kapelica će na ovom mestu (sa desne strane puta ka Sonti, pored salaškog naselja Čičovi) biti podignuta tek 14 godina kasnije, kao zadužbina somborskog senatora i gradonačelnika Josipa Joze Markovića.

82 Funta (bečka) je predstavljala meru za masu (1 funta = 0,56kg). Navedeno zvono težilo je blizu 350 kilograma.

Izgled crkve Sv. Trojstva po završetku izgradnje tornja
(sa prvobitnom kupolom), na fotografiji iz 1872. g.

Dana 13. septembra Fr. Ludvig Šarf, limar, ispunio je celu kupolu tornja sa 19 posudica belog gvozdenog lima, a toranj je obložen i prefarban belom bojom.

Dana 9. novembra oci nastavnici iz starih škola prešli su u jednu zgradu opštine, određenu od Magistrata za školsku namenu, a stare škole su ostale pored crkve za opštu upotrebu.

Ove godine nije bilo skupštine, nego su nastojnici ovog samostana, kao i propovednici i profesori, ostali isti kao i prethodne godine.

[1769]

Dana 17. januara 1769. godine, na zahtev dekana Antuna Bajalića, poslat je u Gakovo otac Stjepan Marelić, za administratora župe.[83]

Dana 18. marta došao je iz Baje za nastavnika male škole Bonaventura Đurić, na čije mesto je prešao Tadej Kovač.

Dana 10. maja, uveče u šest časova, postavljen je krst na prednji deo crkve.

Dana 11. juna Antun Menesković, senator ovog slobodnog i kraljevskog grada, izabran je za apostolskog sindika,[84] nakon smrti Ištvana Nađa, čija su zaostala pisma pročitana u našoj trpezariji, u prisustvu svih otaca fratara i predstavnika Magistrata.

Dana 24. juna, na skupštini provincije u samostanu Sv. Antuna u Našicama, osnovano je u somborskom samostanu filozofsko učilište, za čijeg lektora je izabran otac Isak Majh.

Dana 9. jula gospodin Đerđ Šimonji, beležnik ovog slobodnog i kraljevskog grada, primljen je za zamenika sindika.

Dana 2. avgusta na praznik sv. Marije Porciunkule[85] misu je služio časni otac Antun Bajalić, kanonik kaločki i

---

83 Administrator je privremeni upravitelj neke parohije (župe), koji je postavljen na upražnjeno mesto župnika (obično nakon njegove smrti), a župom je upravljao do imenovanja novog župnika.

84 Apostolski sindik (poverenik ili pravozastupnik) je laik koji u ime i po ovlašćenju Svete Stolice brine o civilnim crkvenim poslovima i administraciji, a posebno vodi računa o novčanim prilozima za franjevačke samostane i njihove potrebe.

85 Praznik vezan za crkvicu Gospe od anđela, koja se nalazila na pola časa hoda, jugozapadno od Asiza, a koju je sv. Franja Asiški, utemeljitelj

Pečat (signet) Antuna Meneskovića, apostolskog sindika

dekan severnobačkog okruga, paroh župe u Čatalji. Tog dana se ispovedilo i pričestilo 2549 duša okupljenih iz okolnih mesta – Gakova, Kruševlja, Nemeš Militiča, Čonoplje, Krnjaje [danas Kljajićeva, prim. prir.], Doroslova, Sentivana [Prigrevice, prim. prir.], Apatina, Berega [Bačkog Brega, prim. prir.], Santova i iz ovog našeg Sombora. Istog dana ručku su prisustvovali Gabrijel Slinski, kraljevski komesar ovog grada, i Pavle Krušper, županijski administrator, sa deset susednih župnika, pomoćnika i domaćih redovnika.

Dana 31. avgusta prednji deo crkve je obložen malterom i okrečen, što je završeno u istom danu.

Dana 16. septembra otac Antun Bajalić, dekan ovog okruga, došao je u Sombor da poseti parohiju, te je ostao četiri dana, a 17. septembra otpevao je misu sa svojim pomoćnicima pred oltarom sv. Franje Serafskog. Najzad, pošto je parohiju pregledao, otišao je u Doroslovo.

franjevačkog reda, obnovio svojim rukama, zbog čega se i zove Porciunkula (u prevodu mali deo, delić koji je sv. Franja pridržao za upotrebu na zemlji). Ova crkvica predstavlja kolevku franjevačkog reda, a sv. Franja je u njoj i preminuo 1226. godine. Kasnije (tokom XVI i XVII veka), iznad crkvice je sagrađena velika bazilika. Na dan ovog praznika rimokatolički vernici mogu da dobiju potpuni oprost koji je nazvan „Porciunkula“, ukoliko dođu u crkvu, izmole Oče naš i Kredo (Verovanje ili Vjeruju), ispovede se i pričeste (ovaj oprost može da se dobije samo jednom).

Ove godine oltar sv. Franje bio je podignut, uređen, naslikan i pozlaćen, a za tu svrhu bratstvo ovog sv. Franje izdvojilo je 539 forinti i 88 denara.[86] Tu sumu je svojim prilogom za sto forinti uvećao Antun Menesković, senator ovog slobodnog i kraljevskog grada i sindik gorepomenutog bratstva, što je završeno tokom meseca septembra.

Za vreme prve skupštine u samostanu Sv. Trojstva u Slavonskom Brodu potvrđen je za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana otac Tadej Hegeduš, za vikara Vinćencije Siničić, za ilirske propovednike potvrđeni su Marko Filipović i Bernard Levković iz Bosne, za nemačke Teofan Gajger i Tadeus Stingl, a za nastavnike humanitarnih nauka Joahim Gaži i Stjepan Janičić iz Novog Sada.

Dana 4. oktobra, na praznik sv. Franje Serafskog, službu je otpevao otac Antun Bajalić. Propovedi su držali domaći propovednici.

Ova je godina bila veoma neplodna, a najviše u senu i slami.

[1770]

Godine 1770, dana 8. januara, na trgu kod glavne ulice, oko osam časova izjutra izbio je požar, i u najvećem vetru je izgorela cela kuća Čuvardićevih, svojina šestorice braće.

Dana 12. februara Antun Menesković, apostolski sindik, sklopio je ugovor sa zidarskim majstorom Franjom Fridrihom za malterisanje unutrašnjosti crkve, za 550 forinti, a u tu sumu uračunate su i plate zidara i radnika.

Dana 11. marta otpočelo je obeležavanje jubileja pape Klementa XIV u ovom mestu, a za tu priliku, osim ostalog, predviđena je i poseta crkvi Svetog Trojstva, kapelici na groblju, kapelici Sv. Ivana Nepomuka i kapelici na kalvariji.

Pre tog jubileja, dok je ovde boravio provincijalni ministar, na traženje gospodina župnika Stefana Jagodića iz Santova i Martina Tirana iz Nemeš Militiča, određeni su kapelani [pomoćnici, prim. prir.] pripadajući ovom samostanu, za Santovo otac Mihael

86 Denar je bio sitan srebrni ili bakarni ugarski novac, koji je vredeo pola krajcera ili 120-ti deo jedne forinte, odnosno konvencionalnog guldena (do 1811. g.), a kasnije (do 1857. g.) vredeo je 3/5 krajcare ili stoti deo konvencionalnog guldena.

Lazarević, a za Nemeš Militič, privremeno, dok drugi ne bude došao, otac Bartolomej Relić.

Dana 2. jula, oko šest časova uveče, grom je udario u toranj ove crkve, ispod čije je kupole, na severnoj strani, izbio nekoliko opeka, prednju stranu crkve prema trgu i na koru nad kapijom oštetio, kao i srednji deo kapije, a na oltaru sv. Franje, oko ikone, sagoreo je zlato, u blizini sakristije[87] jedan prenosiv krst sasekao i ostavio je za sobom čudne tragove, sa znatnim oštećenjem crkve.

Dana 27. jula jedan peštanski staklar postavio je četiri veća prozora na crkvu i dva manja prozora ispod kora. Za sama stakla plaćeno mu je 80 forinti, za okvire prozora 35, a za ostale gvozdene delove 165 forinti.

Dana 20. avgusta održana je u Osijeku druga glavna kongregacija, na kojoj je za gvardijana [somborskog samostana, prim. prir.] izabran Tadej Hegeduš, za vikara Vinćencije Siničić, za ilirske propovednike Marko Filipović i Hugolin Kovačević, a za nemačke Anton Šinkl i Tadeus Stingl. Za nastavnike su izabrani Filip Sabo i Stjepan Janičić.

Dana 4. oktobra, na praznik našeg oca svetog Franje, misu je služio otac Ignjacije Pafan, viceđakon pečujske dijeceze i župnik iz Paka.

Dana 28. decembra, na praznik Nevine dečice, jedan beskarakteran katolički čovek ukrao je iz ove crkve neke zlatne ukrasne visuljke od fratara, koji su opasani gajtanom, a te visuljke je nakon nekoliko dana vratio putem svog ispovednika, a samom ispovedniku položio je dve forinte za ispaštanje svog greha.

[1771]

Dana 22. februara 1771. g. obešena je naredbom Magistrata jedna Mađarica Katarina Kovač, stara 34 godine, iz županije Tolna, koja je bila osuđena na smrt, a njoj je kao dušebrižnik dodeljen otac Filip Sabo, nastavnik male škole. Obešena su još i dva muškarca, Šimon Štefan iz Dorožme, star 23 godine, kome je

87 U rimokatoličkim crkvama sakristija je soba pored oltara (crkvena riznica) u kojoj se sveštenici oblače za službu i u kojoj se čuvaju odežde i crkveno obredno posuđe.

dodeljen otac nemački propovednik Anton Šinkl, i Ladislav Bujdošo, kome je dodeljen otac Stjepan Janičić.

Dana 4. marta, dva brata mađarske narodnosti, Jožef Aranjoš, star 34 godine, i Ferenc Silađi, star 27 godina, iz Segedina, izvedena su iz županijskog zatvora i obešena, a duhovnu utehu su im pružili oci Filip Sabo i Stjepan Janičić, nastavnici.

Dana 27. aprila jednoglasno je izabran za sudiju ovog grada gospodin Nikola Parčetić, koji je istog dana položio zakletvu u crkvi Svetog Trojstva, na uobičajen način, u ruke oca Marka Filipovića, nedeljnog propovednika.

Dana 22. maja jedan limar iz Osijeka sklopio je ugovor sa g. apostolskim pravozastupnikom ovog samostana [sindikom, prim. prir.], radi skidanja lima sa tornja, koji je pre tri godine bio nepravilno postavljen, kao i radi ponovnog prekrivanja, za šta je ugovoren iznos od 225 forinti, sa stanom i hranom.

Dana 31. maja apostolski pravozastupnik sklopio je i ugovor sa zidarskim majstorom Francom Fridrihom, radi podizanja skela do tornja limarima, kao i za popravak svih nedostataka na tornju, za šta je ugovoren iznos od 150 forinti. Drvo za radove obezbediće samostan, a ključeve i daske zidari.

Dana 1. juna gorepomenut limar počeo je sa skidanjem starog i postavljanjem novog lima.

Dana 12. juna došao je iz Budima stolar Engel Tišler, sa dvema oratorijama i ogradama-rešetkama za kor, koje, ipak, nisu bile u jednom komadu, a koje je sledećih dana postavio ali nikakvu nagradu za to nije primio, pošto nije sve postavio.

Dana 4. jula, oko pola osam uveče, pao je leden grȁd i potukao vinograde i njive. Najviše su stradale njive u pustari Gradina, kao i vinogradi pokraj Mostonge.

Dana 6. avgusta održana je u Našicama u Slavoniji glavna skupština pod predsedništvom dvojice komesara, časnog oca Antonija Simanarića, generala ovog reda, i časnog oca Ivana Paksija, biskupa zagrebačkog i kraljevskog zastupnika. Na skupštini je za provincijalnog ministra izabran Ivan Velikanović, proslavljen lektor i sadašnji naredbodavac u Baji, za kustosa Ladislav Spaić, generalni lektor u Budimu, za definitore [naredbodavce, prim. prir.] su određeni Bartolomej Knežević, glavni propovednik provincije, Leopold Kalinger, generalni propovednik, Lovro

Bračuljević, lektor bogoslovije, i Emanuel Goldšiner, sekretar provincije. Za sekretara je izabran otac Blažo Tadijanović, a za pisara otac Filip Čevizević. Na istoj skupštini izabran je za gvardijana [somborskog samostana, prim. prir.] otac Antonije Fenić, za vikara Vinćencije Siničić, za ilirske propovednike izabrani su Josip Parović i Herubin Pomerančić, za nemačkog propovednika Anastas Šindler, a za mađarskog Filip Sabo. Za nastavnike su izabrani Filip Sabo za malu školu i Bona Merkl za Gramatikalnu školu.

Dana 24. avgusta oluja sa gradom, oko četiri časa posle podne, zbacila je sa tornja skele i podove koji su bili postavljeni za limare, a zatim je porazbijala mnoštvo crepova delom na krovu crkve, a delom na krovu samostana i počinila je oko 30 forinti štete.

Dana 6. septembra limar je na tornju završio svoj posao i pokrio je ceo toranj iznova, a za taj posao pravozastupnik mu je platio 225 forinti. Za nove limene ploče plaćene su 173 forinte, za eksere, olovo i zin (kositer) 52 forinte i 25 denara kada je limar boravio ovde, a u Osijeku mu je plaćeno još deset forinti. Ukupni izdaci iznosili su 460 forinti i 25 denara.

Dana 3. oktobra, pre sednice o postupku u slučaju izbijanja epidemije kuge, Magistrat slobodnog i kraljevskog grada Sombora predao je molbu našem Nastojništvu u kojoj je traženo da časno Nastojništvo, kao prvo, imenuje jednog mađarskog propovednika, koji bi, naizmence sa nemačkim propovednikom, propovedao na mađarskom jeziku, a, kao drugo, da postave oca Tadeja Hegeduša za upravnika parohije. Časno Nastojništvo je udovoljilo ovim traženjima i za mađarskog propovednika odredilo Filipa Saboa, nastavnika male škole, koji je svoju prvu propoved održao na praznik sv. Jelisavete, 19. novembra.

Gospodin Pavle Krušper, komorski administrator, počeo je 3. oktobra da gradi svoju kuću na placu preko puta samostana, a plac je za 300 forinti kupio od Bačke županije, koja je tu htela da sagradi županijsku zgradu.[88]

88 Reč je o zdanju u kome se danas nalazi somborski Istorijski arhiv, sagrađenom preko puta crkve Sv. Trojstva i tadašnjeg franjevačkog samostana, u neposrednoj blizini nekadašnje obnovljene Pašine kule, nedaleko od Grašalkovićeve palate u kojoj je bilo sedište komorske administracije (između ove dve građevine, osim kapele Sv. Ivana Nepomuka, nije bilo drugih građevina).

Dana 3. novembra budimski stolar Engel Tišler doneo je ostatke ograde kora za dve oratorije, po ugovoru, i smesta ih postavio, te ga je pravozastupnik u celosti isplatio sa 316 forinti.

Dana 20. novembra izrađivač orgulja budimski g. Jozef N. dovezao je orgulje vodenim putem [Dunavom, prim prir.] sve do Bezdana, odakle su dovezene u samostan, gde ih je počeo postavljati [u crkvi Svetog Trojstva, prim. prir.] 21. ovog meseca.[89]

Dana 5. decembra, oko jedan čas posle podne, ponovo je izbio požar u kući gospodina Antonija Meneskovića i uništio celu zgradu, sa susednom kućom jednog čoveka pravoslavne vere.

Dana 18. decembra izrađivač orgulja g. Jozef iz Budima, pošto je postavio i naštimovao nove orgulje, mada ne potpuno savršeno, otputovao je zbog bolesti za Budim da se izleči. O rečenim orguljama vidi dalje, sledeće godine u mesecu aprilu.

Dana 20. decembra, na virgiliji sv. Tome apostola, iz oratorija pokraj većeg oltara sa samostanske strane, gde se inače kor održava, prešlo se na nov kor koji je u crkvi bio dovršen, gde je prvi put ovog dana održana sveta služba.

Dana 21. decembra, na praznik sv. Tome, u 10 časova zasvirale su nove orgulje, mada ne savršeno. I tako je, najzad, otpočet rad sa novim orguljama.

Po dozvoli kraljevskog dvora naš samostan je svojevremeno kupio na trogodišnji kredit 24 požunska merova žita[90] i isto toliko hvati drva. Ova trogodišnja otplata je sada produžena.

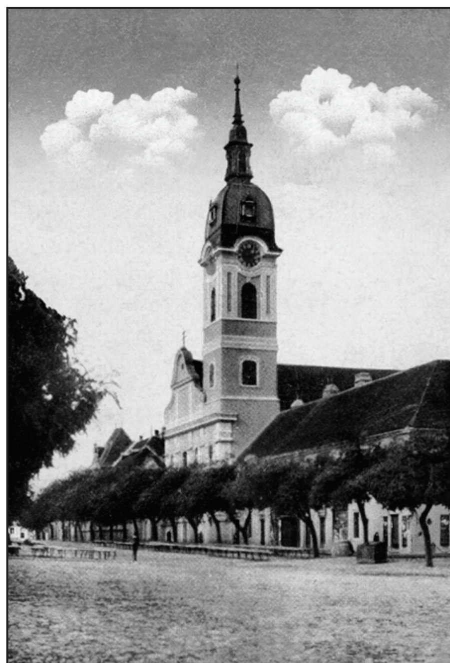
[1772]

Godina 1772. Ova crkva Sv. Trojstva [braće, prim. prir.] manjeg reda [provincije, prim. prir.] Bosne Srebrne po Svetom Križu nekada nazvane, a sada Sv. Ivana Kapistrana, počela je da se

---

89 Ove orgulje u crkvi Svetog Trojstva zamenjene su 106 godina kasnije (1877) novim, koje je načinila poznata orguljaška radionica „Angster“, a pola veka kasnije (1927) firma „Mauraher“obnovila je ove orgulje, mehanički sistem je zamenila pneumatskim i ugradila je devet novih registara, ali izgled kućišta nije bio promenjen (Mandić, Đorđe, *Vojvođanske orgulje*, Novi Sad, 2005, 66).

90 Požunski merov predstavljao je meru za 51,2 kg. (odnosno 62,5 litra) zrna pšenice ili drugih žitarica, tako da je samostan kupio oko 1.230 kg žitarica u zrnu.

Crkva Sv. Trojstva i nekadašnji franjevački samostan (početak XX veka)

gradi od godine gospodnje 1752, a građena je sve do nedavno minule 1771. godine, brigom i mukom nekoliko mesnih gvardijana – Marka Zličara, Blaža Abramovića iz Erčina, Lovra Staklenčića, a najviše Tadeja Hegeduša, nekada gvardijana i paroha ove župe, a sadašnjeg definitora provincije (rođenog u Dunafeldvaru 16. jula 1722), koji je ovu crkvu dovršio, uz ovlašćenje biskupovo blagoslovio, toranj podigao i sagradio novi trakt [stranu samostana, prim. prir.] prema ulici, a, osim toga, nabavio i drugo, veće, zvono, dva oltara (sv. Josipu i sv. Ani), orgulje sa dvema oratorijama i ogradama za kor, i sve to sredstvima od sakupljenih priloga za crkvu. Ovom pobožnom čoveku Senat i rimokatolički narod somborski ostaće mnogo dužni, ako ne drugačije, onda zato što ga je Božje proviđenje ovde postavilo, inače bi ta crkva ostala nedovršena i bez tornja.

Dana 23. februara cenjeni Magistrat, sa gospodinom apostolskim pravozastupnikom, razdelio je građanima rimokatoličke vere veću baštu, izvan šanca, koja je bila kupljena za 15 forinti, a nama je ostavljen manji deo samo za izgradnju mlina.

Dana 24. februara, na pustari Pačir, neki zlovoljni ljudi zapalili su gospodinu senatoru Martinu Parčetiću 150 baglji sena.[91]

Dana 3. marta, poslednjeg dana poklada, četiri kamare sena gospodina Nikole Parčetića, sadašnjeg gradskog sudije, izgorele su na pustari Gradina. Usled požara koji je nastao gospodin sudija je imao 2.000 forinti štete, a do požara je došlo zbog mržnje i srdžbe onih koji su, pre nekoliko dana, pred Gradskom kućom bili išibani zbog svojih prestupa. Iste noći su i u gradu, jednom siromašnom čoveku, zapaljene i izgorele dve baglje sena.

Dana 14. aprila Tadeja Hegeduša, istaknutog gvardijana, nadbiskup je pismeno potvrdio za upravitelja somborske parohije.

Dana 21. aprila izrađivač orgulja gospodin Jozef, pošto je u Budimu ozdravio, ponovo je doputovao radi postavljanja orgulja, što prošle godine, zbog bolesti, nije mogao potpuno da završi. Ovih dana je završio svoj posao, a za orgulje je apostolski pravozastupnik isplatio majstoru 450 forinti. Na molbu Tadeja Hegeduša, otac Augustin Stepić, koji je 25 godina administrator u Senti i agregat provincije, dao je još 50 forinti za pozlatu orgulja, što je gospodin pravozastupnik potpisao, te je tako ukupno isplaćeno 500 forinti.

Dana 20. maja zastavu zelene boja ćurčijskog ceha, koja na jednoj strani nosi sliku Majke Božije, a na drugoj sv. apostola Bartolomeja, danas je blagoslovio otac Antonije Fenić, gvardijan ovdašnji, a nakon procesije zastava je postavljena u crkvi. Na traženje ceha misu je tim povodom odslužio gvardijan. Zastava je koštala 700 forinti.

Iste godine je nastojnik obućarskog ceha nabavio zastavu crvene boje, koja je na jednoj strani imala sliku Svetog Trojstva koje kruniše Majku Božiju, a na drugoj sv. Ivana Krstitelja. Zastava je imala zlatne visuljke, a koštala je 900 forinti.

Treća zastava je bila najlepša i najskuplja, ljubičaste boje i srebrom vezena, sa zlatnim visuljcima, a za nju je papučarski ceh platio 1.000 forinti. Na jednoj strani zastave nalazila se Majka Božija, a na drugoj sv. Stjepan, kralj Mađarske.

91 Posle kosidbe trave, seno je slagano u baglje (naviljke ili male plastove) i gomilano je (denulo se) u velike stogove ili plastove, tzv. kamare, koje su bile širine do tri hvata ili blizu šest metara, a u jednu takvu kamaru slagano je i po 15 baglji sena.

Četvrta je bila crvena zastava Bratstva sv. Franje, koju je nosilo sedam ljudi, a koja je koštala 220 forinti. Na jednoj strani ona je imala sliku sv. Franje stigmatizovanog, a na drugoj svete Elizabete Ugarske. Slika sa ove zastave i sada se čuva na koru crkve, u ormaru, iznad kapije oratorija.[92]

Peta zastava je pripadala bratstvu nemačkih veroučitelja. Na jednoj strani imala je sliku Majke Božije, a na drugoj sv. Ivana Nepomuka. Koštala je 150 forinti, bila je ljubičasta, a u povorkama su je nosila tri čoveka.

Zastave označene kraljevskim dekretom pod carem Josipom II bile su 1781. g. zabranjene po celoj kraljevini Ugarskoj.[93] Stoga je za crkvenu upotrebu ostalo osam manjih zastava, od kojih su dve nošene pred povorkom. Jedna ima slike Svetog Trojstva i Majke Božije, a druga sv. Josipa i Antuna Padovanskog. Crkva je dala da se ove zastave izrade od običnog materijala. Još su ostale tri crvene i žute svilene zastave, bez ikakvih slika, koje je 1777. g. nabavilo bratstvo ilirskih veroučitelja, kao i tri bele i ljubičaste zastave koje je 1772. g. nabavilo bratstvo nemačkih veroučitelja.

Dana 23. maja, kod kapije samostana, u donjem hodniku, ponovo je postavljena statua „Mater Dolorosa" [Pieta ili Žalosna Gospa, prim. prir.] koja u naručju nosi mrtvog Isusa. Postavljena je zahvaljujući doborovoljnim prilozima, nastojanjem oca Eduarda Mindla, sadašnjeg sakristara i orguljaša, koji je nabavio i arulu [postolje, prim. prir.] za ovu statuu, koja se sad čuva u crkvi.

Dana 4. juna, ujutro, prošla je ovuda procesija za Mariju Đud, koju je predvodio Franjo Kovačević, praznični ilirski propovednik.

Dana 26. jula sakupilo se bratstvo somborskog samostana Sv. Trojstva na skupštini u Baču, gde je za gvardijana [somborskog, prim. prir.] samostana izabran Antonije Fenić, za vikara Vinćencije Siničić, za ilirske propovednike Blažo Ćurčić i Ilija Vujnović, za nemačkog propovednika Kapistran Rastler, za mađarskog Filip Sabo. Za nastavnike su izabrani Filip Sabo i Stjepan Janičić.

92 Oratorij predstavlja poseban prostor za molitvu.

93 I ovo objašnjenje Bone Mihaljevića ukazuje na to da je njegov rukopis (u ovom delu prepis hronike franjevačkog samostana, koja je vođena pre njegovog dolaska u Sombor) nastao znatno kasnije, verovatno tek po njegovom odlasku iz Sombora u Bač.

Dana 27. septembra održao je svoju prvu misu Andrija Vuković, somborski sin i član manjeg reda provincije sv. Ivana Kapistrana.

Dana 29. decembra postavljeno je na toranj manje zvono težine 72 funte, koje je nabavljeno iz priloga vernika, za 49 forinti.

[1773]

Dana 8. maja, u dva časa posle podne, kaločki nadbiskup grof Baćanji otpočeo je našoj crkvi sa krizmanjem i to je završilo u četiri časa, a za to vreme podelio je svete potvrde 401 osobi, nakon čega je otputovao za Bač.

Dana 26. maja izabran je za prvog sudiju grada gospodin Vasilije Lalošević, pravoslavne vere. On je istog dana položio zakletvu u ruke časnog oca Blaže Ćurčića, nedeljnog ilirskog propovednika, po uobičajenom obredu.

Dana 22. avgusta, na skupštini u Tolni, održanoj u samostanu Sv. Antuna, za gvardijana [somborskog samostana, prim. prir.] izabran je Josip Petrović, za vikara Jeronim Štekl, za ilirske propovednike imenovani su Blažo Ćurčić i Josip Ulić, za mađarskog Filip Sabo, a za nemačkog Anton Luster. Za nastavnike su imenovani Stjepan Janičić i Petar Novak.

Ove godine beše ukinuta Družba Isusova prema buli pape Klementa XIV, za vreme vladavine ugarske kraljice Marije Terezije.[94]

[1774]

Godine 1774. svečano je završio svoj provincijalat otac Ivan Velikanović, a svoj jubilej je proslavio u Iloku, u Sremu, u samostanu sv. Ivana Kapistrana. Tom prilikom je za provincijalnog ministra izabran gospodin Ladislav Spaić, za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana Josip Petrović, za vikara Jeronim Štekl, za ilirske propovednike Hijacint Mandikić i Josip Ulić, za nemačkog propovednika Franc Hofman, a za mađarskog Filip Sabo. Za nastavnike su imenovani Stjepan Janičić i Konkordije Zoana.

94 Papa Klement XIV (inače pripadnik franjevačlkog reda), pod pritiskom dinastije Burbona izdao je 1773. g. bulu „Dominicus ac Redemptor“, kojom je ukinuta Družba Isusova (odnosno crkveni red jezuita). Četiri decenije kasnije (1814) jezuitski red je ponovo uspostavljen bulom pape Pija VII.

Plemićki grb ktitora spomenika Sv. Trojstvu Pavla Krušpera od Varboa, na unutrašnjem zidu crkve Sv. Trojstva u Somboru

Dana 24. oktobra podignut je kameni spomenik Svetom Trojstvu na trgu, sa kipovima Svete Djeve Marije, te apostola Petra i Pavla, a o trošku dvorskog administratora Pavla Krušpera.[95] Spomenik su istog dana blagoslovili otac Antun Bajalić, kanonik i vicearhiđakon.[96] Po završetku posvećenja spomenika, održane

95 Spomenik Svetom Trojstvu postavljen je na trgu, sa zapadne strane Gradske kuće, u neposrednoj blizini istoimene crkve i franjevačkog samostana. Bilo je to klasično barokno vajarsko delo elegantnog, gracioznog, visoko uzdignutog kamenog stuba na čijem vrhu je stojao kip Svetog Trojstva, dok su u podnožju, na omanjim postoljima, bile postavljene figure Djeve Marije i apostola Petra i Pavla. Prema predanju, spomenik je podignut u zahvalnost i slavu Bogu što je Sombor mimoišla jedna od epidemija kuge (predanje nije pouzdano, pa je mnogo verovatnije da je komorski administrator Pavle Krušper, zapravo, na ovaj način, podigao ličnu zadužbinu). Kako piše Bona Mihaljević, na praznik Svetog Trojstva kraj spomenika su održavane mise i propovedi. Ograda od kamenih stubića, povezanih lancima od kovanog gvožđa, podignuta je oko spomenika 1828. godine. Zbog spomenika je i središnji gradski trg ispred Gradske kuće dobio ime koje je ranije beleženo kao *Svetotrojički trg* (na mađarskom *Szentháromság-tér*). Spomenik Svetom Trojstvu, koji je duže od 170 godina bio jedan od arhitektonskih znamenja grada, nepopravljivo je oštećen prilikom uklanjanja sa gradskog trga, iz ideoloških razloga i po naredbi posleratnih vlasti, 1947. godine. Mada izvorni spomenik nije mogao da bude vraćen, godine 1992. vraćen je stari naziv središnjem gradskom trgu, koji ponovo nosi ime Svetog Trojstva.

96 Vicearhiđakon je jedan od pomoćnika ili zamenika arhiđakona, odnosno sveštenog lica koje se nalazi na čelu kaptola.

Spomenik Svetom Trojstvu na trgu ispred Gradske kuće

Plan imanja komorskih činovnika iz 1772. g. – Levo je sedište Komorske administracije, a desno su kapela Sv. Ivana Nepomuka i tzv. Pašina kula.

su tri propovedi, na ilirskom, mađarskom i nemačkom jeziku. Za održavanje ovog spomenika gospodin Pavle Krušper poklonio je gradu 100 forinti.

[1775]

Dana 1. januara, Njeno Veličanstvo Marija Terezija imenovala je za Sombor celokupnu [komorsku, prim. prir.] administraciju. Za upravnika i savetnika postavljen je gospodin Pavle Krušper od Varboa, za asesore[97] gospoda Gabrijel Frank i Josip Martinković, kojima je pridodat i Julije Vajsenbah, za beležnika (aktuara) Karel Ihon, za kanceliste su postavljeni Leopold Biro, N. Ileš i Janoš Fenjo, a umesto Ileša, koji je nakon nekoliko meseci otišao u penziju, imenovan je, kao njegov naslednik, Ludvig Feješ.

Meseca juna je nabavljeno najveće crkveno zvono, koje je bilo teško 12 centi i 60 funti,[98] na kojem je napisano: „D. Anton II MeneskoVICs Senat. et CapItaneI aere eXeLVta, et Donata IpsIs pIIs fratrIbUs CLaVstrI ZoMborIensis S. Fran. pre V. S. CapIstranI. Joannes Brunner goss mich in Ofen“.[99] Tekst je napisan u hronostihu: „Kupljeno za vreme gospodina Antuna Meneskovića, senatora i kapetana i predato pobožnoj braći somborskog samostana reda sv. Franje, provincije sv. Ivana Kapistrana. Johan Bruner lio me je u Budimu“.

97 Asesori su članovi sudskog veća.

98 Jedna centa (ili „maža“) sadržala je 100 funti (ukupno 56,1 kg), a prema ovim podacima zvono je bilo teško oko 707 kg.

99 U ovom natpisu je, očito, reč o namerno pisanim velikim slovima unutar latinskih reči, koja, prema tada raširenom običaju, označavaju brojeve koji su imali značenje za darodavca zvona.

Na skupštini u Velikoj, kod sv. Augustina, održanoj pod provincijalatom Ladislava Spaića, za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana izabran je Hijacint Mandikić, za vikara Anton Luster, za ilirske propovednike Josip Ulić i Julijan Bartolović, za nemačkog Hipolit Tišler, za mađarskog Liber Lackoci, a za nastavnike Liber Lackoci i Stjepan Martinović iz Pešte.

[1776]

Dana 24. januara zatvoren je ulaz kripte u crkvi Sv. Trojstva, po kraljevskoj naredbi, i otvoren je nov, izvan crkve, prema bašti.

Dana 27. februara nabavljen je za samostan crveni i beli materijal, sa srebrnim rojtama [resama, prim. prir.], po ceni od 80 forinti. Isto tako, crveni, beli i zeleni materijal za ceo aparat [?], sa zlatnim rojtama, nabavljen je za 241 forintu.

Dana 11. marta Magistrat je naredio premeravanje bašte pored crkve, što je učinio županijski geometar Etmajer, nakon čega je bašta predata ocima ovog samostana, u prisustvu Hijacinta Mandikića, sadašnjeg gvardijana, Tadeja Tukuljija [Bošnajkovića, prim. prir.], Tadeja Hegeduša, sadašnjeg upravnika somborske župe, i Antuna Lustera, vikara. Bašta je samostanu predata kao zamena za baštu koju su oci od starine, po naslednom pravu posedovali.[100]

Dana 13. marta sačinjen je ugovor sa majstorom zidarem, u visini 190 forinti, radi ograđivanja bašte zidom, od crkve pa sve do kuće g. Stefana Čoke, gradskog beležnika. Opeke i cement za ogradu treba da obezbedi samostan.

Dana 14. aprila proglašena je sveta godina, odnosno univerzalni jubilej u crkvi. Naizmence je vođeno 17 raznih povorki, a svaka narodnost bila je predvođena svojim sveštenicima. Prvo Mađari, zatim Nemci, pa Iliri [Bunjevci, prim. prir.], koji su išli

100 U zamenu za nekadašnju baštu u Kaluđerskoj ulici (sada ul. Kneza Miloša), somborski franjevački samostan dobio je od gradskih vlasti baštu koja se nalazila neposredno pored crkve, sa njene severne strane (na mestu sadašnje mlečne pijace), oko koje je podignut zid, koji je tu stojao sve do pedesetih godina XX stoleća, kada je na mestu nekadašnje crkvene bašte (sa severne i istočne strane crkve Sv. Trojstva) smeštena sadašnja gradska pijaca sa kamenim tezgama.

jedni iza drugih,[101] prvo na groblje, zatim do kapelice na kalvariji, pa do kapele Sv. Ivana Nepomuka i, najzad, u crkvu Sv. Trojstva. Na ovim povorkama držane su razne propovedi, molitve i slično.

Dana 21. maja počela je gradnja nove kuće za mlin, od nagorelih opeka.

Dana 24. maja, onaj materijal, koji smo pomenuli 27. februara, sa zlatnim rojtama i svilenim visuljcima, kupljen za 46 forinti, sašiven je i zgotovljen kod bajskog krojača Fr. Solana, a ceo materijal koštao je ukupno 325 forinti.

Dana 24. oktobra gospodin Vasilije Božičković, križevački episkop grkokatoličkog [unijatskog, prim. prir.] obreda, održao je u našoj crkvi liturgiju kod velikog oltara, a za vreme službe, uz prisustvo brojnog naroda, njemu su se ispovedili gospođa Elizabeta Damjanović, sa kćerkama Anom i Suzanom i sa sinom Pavlom.[102] Liturgiji su prisustvovali gospodin Benedikt Arbanas, zamenik podžupana zagrebačke županije, i gospodin Antun Janković, sudija Varaždinske županije. Za vreme svečanog pevanja misu je, kod oltara sv. Josipa, služio biskupski kapelan.

Na skupštini održanoj u Petrovaradinu, u samostanu Sv. Franje, za gvardijana [somborskog samostana, prim. prir.] potvrđen je otac Hijacint Mandikić, za vikara je izabran Engelbert Fokler, za ilirske propovednike Josip Stojanović i Emerik Kolar, za nemačkog Kiril Fridlajn, a za mađarskog Kornelije Feher. Za nastavnike su određeni Kornelije Feher i Emerik Kolar.

Ove godine Ivan Žikha, češke narodnosti, i Janoš Čikoš, prvi zbog krađe, a drugi zbog ubistva, pogubljeni su odrubljivanjem glave. Na županijsko gubilište pratili su ih oci Anton Luster i Liber Lackoci.[103]

101 Mada su somborski Bunjevci u narečeno vreme činili blizu 90% somborskog rimokatoličkog življa, po redosledu, a samim tim i po značaju (očito, na osnovu nacionalne politike u kraljevini Ugarskoj), bili su stavljeni na poslednje mesto, iza malobrojnih Mađara i Nemaca.

102 Ovom prilikom supruga, kćeri i sin Vasilija Damjanovića, somborskog senatora iz reda pravoslavnih građana i više puta biranog prvog sudije grada (više u fusnoti kod godine 1765), prešli su u grkokatoličku (unijatsku) veroispovest. Vasilije Damjanović je godinu dana ranije, u Beču, prešao iz pravoslavne u rimokatoličku veroispovest.

103 Osim pogubljenja po presudama gradskog Magistrata, u Somboru su povremeno (a posle 1786. g. i preseljenja županijske administracije i stalno) vršena pogubljenja po presudama županijskih sudskih vlasti.

[1777]

Dana 1. februara obešen je neki Nemac zbog krađe i jedna žena sa pletenom kosom zbog bigamije, a na gubilište su ih ispratili oci Kiril Fridlajn i Kornelije Feher, mađarski propovednik.

Dana 10. juna došao je u kanonsku vizitaciju otac Simon Vinkler, generalni komesar iz provincije Bugarske, sa svojim sekretarom Andrejom Viflerom, a 12. juna je otputovao za Baju.[104]

Dana 28. avgusta održana je glavna skupština u samostanu Sv. Antuna u Baji, kada je svoju dužnost [provincijala, prim. prir.] okončao Ladislav Spaić, a na njegovo mesto je izabran Blažo Tadijanović, eksdefinitor [bivši naredbodavac, prim. prir.] i dugogodišnji vojni sveštenik u ratu protiv Bavaraca, u čijem je zarobljeništvu bio dve godine i za to vreme je zarobljenim vojnicima delio sakramente i tešio ih s velikom revnosti. Za kustosa je izabran Ladislav Jesik, lektor teologije, za definitore su izabrani Josip Jakošić iz Budima, otac Bonaventura iz Baje, Filip Katić iz Pečuja i Andreas Hajzer iz Egera [Jegra, prim. prir.], a za sekretara Georg Martinović. Za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana izabran je Hijacint Mandikić, a za vikara Engelbert Fokler. Za ilirskog propovednika izabran je Josip Petrović, za [ilirskog, prim. prir.] prazničnog propovednika Andrija Vuković, za nemačkog propovednika Terencijan Buberle, a za mađarskog Narics Erdeg. Za nastavnike su izabrani Narcis Erdeg i Andrija Vuković. Na ovoj skupštini glavna propovednička škola je iz budimskog samostana preseljena u Sombor, sa dozvolom generalnog ministra za ilirski jezik, a druga, koja se nalazila u samostanu Sv. Križa u Osijeku, preneta je u Požegu. Za nemačku narodnost otvorene su generalne katedre u Budimu i Temišvaru i na tim katedrama su postavljeni propovednici, koji su se na drugim mestima i duže vreme istakli svojim sposobnostima i moralnim vladanjem služili kao primer hrišćanskom narodu.

Dana 1. oktobra došao je u naš grad gospodin Emerik Kristović, biskup iz Čanada, koji je odseo kod komorskog administratora, a sutradan je služio misu sv. Franje, a tri dana kasnije otputovao je za Segedin.

---

104 Bugarska kustodija franjevačke provincije Bosne Srebrne ustanovljena je 1624. godine, ali priređivač nije pronašao podatke o tome da je u naznačeno vreme postojala zasebna bugarska franjevačka provincija.

[1778]

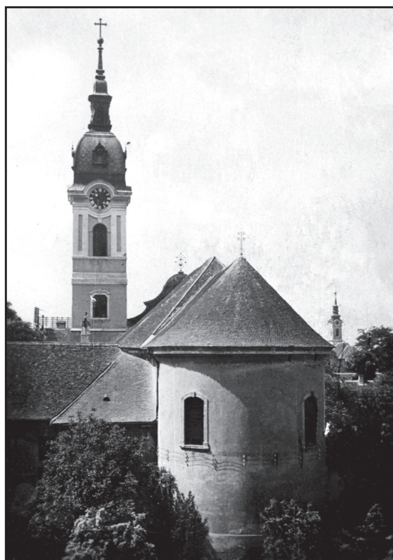
Dana 24. marta, na traženje somborskih nemačkih stanovnika, provincijalni ministar Blažo Tadijanović je, za vreme kanonske vizitacije, naredio da, kako ilirska nacija ima pokladne propovedi svakog petka tokom 40 dana, tako i Nemci u buduće imaju propovedi svake srede, posle križnog puta. Nemačke propovedi počele su sredinom 40-dnevnih poklada, a držao ih je nemački propovednik, ali se tokom sledeće dve godine, zbog malog broja slušalaca, odustalo od propovedi na nemačkom jeziku. Ipak, godine 1781. otac Marian Hunger počeo je ponovo da održava propovedi na nemačkom jeziku ponedeljkom, a ilirska propoved je i dalje održavana nedeljom, posle večernje molitve, kao što je bilo i ranije.

Dana 9. aprila obešen je na pustari Karakorija Janoš Halas, koga je osudio somborski Magistrat i kome je presuda pročitana na gubilištu, dokle ga je dopratio otac Narcis Erdeg.

Veća bašta pored crkve Sv. Trojstva, koja gleda na sever, sasvim je okružena zidom, a delom stubovima i rešetkama, a postavljena je i dobra kapija, koja je učvršćena i osigurana francuskom bravom.

Na skupštini u samostanu u Radni za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana izabran je Antun Josić iz Monoštora, glavni propovednik i administrator župe, za vikara je izabran Filip Sabo, za nedeljnog propovednika na ilirskom jeziku Bona Mihaljević, koji je svoju apostolsku službu ovog meseca otpočeo i 1784. g. u septembru srećno završio,[105] za prazničnog propovednika na ilirskom izabran je Andrija Vuković iz Sombora, koga je, iste godine, nasledio Stjepan Daraževič iz Mohača, za nemačkog propovednika Mihael Gruber, koga je u septembru zamenio Johan Lebl iz Egera [Jegra, prim. prir.], a za mađarskog propovednika Gerard Boda iz Budima. Za nastavnike su izabrani otac Narcis Erdeg, Andrija Vuković i Gerard Boda. Prethodnih,

105 Kao što je već napomenuto u uvodnom delu knjige, Bona Mihaljević se, iz zdravstvenih razloga, privremeno, u septembru 1784. godine, povukao iz somborskog samostana i preuzeo dužnost kapelana u selu Beregu (Bačkom Bregu), ali se već početkom 1785. g. vratio u samostan, u kome je ostao sve do njegovog ukinuća i svog preseljenja u Bač (krajem 1786. godine).

Nekadašnja crkvena bašta (na mestu današnje gradske pijace)

kao i narednih godina, nedeljni propovednici na ilirskom jeziku bili su direktori Bratstva sv. Franje nosilaca pojasa i Bratstva katiheta,odnosno Bratstva nauke hrišćanske. Članovi bratstva bili su i pomoćnici somborske župe i katihete, a tu službu su obavljali i nemački i mađarski propovednici.

Dana 25. maja za sudiju ovog grada izabran je gospodin Vasilije Lalošević, pravoslavac, koji je, prema propisanom obredu, istog dana položio zakletvu u našoj crkvi. Za kapetana je izabran gospodin Jefta Popović, takođe pravoslavne vere.

U noći 8. juna došao je veliki župan gospodin Franja Balaša, koji je odseo u vojničkoj kasarni.

Dana 9. juna kod ovog velikog župana Sremske županije i glavnog nadzornika škola u kraljevini Ugarskoj bili su na ručku gospodin gradski sudija sa senatorima Nikolom Parčetićem i D. Feldvarijem,[106] gospodin podžupan Sigismund Lipkai, vicesudija

106 Skraćenica [D.] za ime senatora Feldvarija je, besumnje, pogrešna, a ovde je, sasvim sigurno, reč o Nikoli Feldvariju, tadašnjem somborskom senatoru, ranije i gradonačelniku (1761-1763) iz redova pravoslavnih građana Sombora. Srpska porodica Feldvari imala je u to vreme odrasle muške članove Nikolu, Jovana i Georgija, a Danil Feldvari bio je Nikolin sin, rođen 1771. godine, tako da je u vreme ovog zapisa imao tek sedam godina.

plemića gospodin Nikola Piuković de Matijević, komorski administrator Pavle Krušper, sa beležnikom Karlom de Jonom i pisarem Janošem Fenjiem, časni otac Antun Josić, sadašnji gvardijan, otac Tadija Bošnjaković iz Tukulja i pravoslavni protoprezviter sa još jednim sveštenikom. Kad je ručak bio završen, veliki župan je posetio škole i preporučio đacima marljivost, posle čega je posetio naš samostan i crkvu, a zatim i pravoslavnu crkvu. Sledećeg dana otputovao je za Vukovar, u Sremsku županiju.

Dana 10. juna završeni su gipsani radovi na pobočnim oltarima sv. Josipa i sv. Ane, a za radove je majstoru isplaćeno 540 forinti. Tu sumu je od dobročinitelja sakupio otac Tadej Hegeduš, upravitelj ove župe. Kao pomoć, samostan je majstoru obezbedio stan i 14 forinti.

Dana 11. juna Bačka županija je, ovog i sledećih dana, održala glavnu skupštinu u Somboru, u Gradskoj kući.[107]

Nikola Firanj, pitomac nadbiskupske bogoslovije u Kaloči, odslužio je svoju prvu misu u somborskoj crkvi Sv. Trojstva, u prisustvu roditelja i braće. Ilirsku propoved održao je Georg Tamaši, vicedekan i santovački župnik, a nemačku Anton Hercog, paroh iz Gakova. Bilo je mučno videti ovde tako veliko mnoštvo naroda, koji se skupio iz susednih sela, tako da je i kamena ograda sakristije bila oštećena.

Na praznik sv. Anutna Padovanskog misu je otpevao časni otac Jozef Lahner, kanonik iz Kaloče, vicearhiđakon i župnik u Topoli. Tog dana održane su i tri propovedi, na ilirskom, nemačkom i mađarskom jeziku.

Dana 14. juna, na praznik Svetog Trojstva, misu je služio otac Jozef Lahner. Svečanost je bila završena sa tri propovedi.

Dana 15, 16. i 17. avgusta, prema kraljevskoj naredbi, održana je 40-časovna pobožnost zbog dobrog i srećnog završetka rata protiv bavarskog kralja. Narod se za molitvu, po nalogu Bratstva katiheta, podelio u skupine, pa su tako skupine slavnog Magistrata, odabranih građana, zanatlija, srednjoškolske

107 Pre nego što je Sombor 1786. g. naredbom cara Josipa II određen za stalno administrativno sedište Bačke županije (od 1802. g. zvanično nazvane Bačko-bodroškom županijom), županijske skupštine bile su održavane po svim većim mestima na teritoriji županije, od Baje i Sombora do Bača i Novog Sada.

i osnovnoškolske mladeži imale, tokom ova tri dana, svaka za sebe, određeno vreme pobožnosti u koje su se izgovarale ili pevale molitve. Za ta tri dana potrošeno je voštanih sveća 18 funti [oko 10 kg, prim. prir.], od kojih je 12 platio Magistrat. Najzad, 17. avgusta, u pola devet uveče, ambrozijanskom himnom „Te Deum laudamus" („Tebe Boga hvalimo") ova pobožnost je završena.

Dana 7. septembra došao je na bogoslovski skup otac Blažo Tadijanović, provincijalni ministar, sa svojim sekretarom i pisarem.

Ove noći, oko pola dva, izbio je požar u Školskoj ulici, u kući zidarskog majstora Andrije Hofmana, i sve je izgorelo, sa celim pokućstvom, do golih zidova.

Danas su stigli na skup bogoslova sudije Ivan Velikanović i Ladislav Spaić, lektori i nekadašnji ministri provincije, Krizostom Triobskorn, lektor, Barnabas Kronfeld i Tadej Bošnjaković, proslavljen lektor, koji je potekao iz ove [somborski, prim. prir.] zajednice. Oci, koji su polagali za bogoslovsku katedru, bili su: Adrian Ler, Antonije Fenić, Celestin Šnajder, Filip Matković, Filip Medarić, Jakob Perg iz Petrovaradina, Aleksander Nađ, Paskal Dulaj, Petar Lipovac iz Baje, Jozef Merkl, Anton Perocki iz Budima, Kristofer Kelerer i Marijan Lanošević. Pošto je javno ispitivanje bilo završeno, devetorica od ovih otaca dobila su lekturu, odnosno bogoslovsku katedru. U budimski samostan primljena su trojica, a u osječki, petrovaradinski i temišvarski samostan po dvojica novih lektora i tako je 11. septembra završeno ovo ispitivanje, a istog dana i sudije su se vratile u svoje samostane. Jedino je provincijalni ministar ostao u kanonskoj vizitaciji do 14. septembra, kada je otputovao u Baju.

Dana 13. oktobra časni oci iz Pečuja Daniel Heršing i Daniel Miterpraher, novoimenovani školski upravitelji, prvi klasične, a drugi narodne škole, došli su službeno u Sombor i nakon završenih obaveza sačinili su ugovor i vratili se u Pečuj.

Dana 31. oktobra sačinjen je ugovor između somborskog Magistrata i naše provincije Sv. Ivana Kapistrana, kojim se Magistrat obavezao da će nastavnicima humanitarnih nauka ili triju razreda, sve dok je parohijalna administracija vezana za samostan, plaćati po 50 forinti (ukupno 150) iz gradske blagajne. Za pisarske troškove izdvojiće 12 forinti, upravniku mesne škole 25

forinti i po tri hvata drva svakom profesoru i upravniku. Magistrat je toliko odredio i potpisom potvrdio.

Dana 6. novembra zavedene su škole „normalke",[108] a njeni prvi nastavnici bili su Anton Hen, D. Bišof, i D. Heđi, koji su, za srećan početak školske godine, održali sa svojim učenicima ujutro u osam časova pobožnost, sa pevanjem svete pesme „Veni Creator".

Dan ranije, na praznik sv. Imre Hercega, oci nastavnici humanističkih nauka takođe su održali svečanost sa pevanjem himne „Veni Creator Spiritus" („Dođi, Duše Stvoritelju").

Dana 2. decembra osuđena su za okrutno ubistvo dva Nemca iz Čatalje, Marko Lotinger i Peter Cininger, koji su napali, izranjavali i ubili svog dobročinitelja, koji ih je na putu, prilikom povratka iz Nemačke, okrepio i novcem pomogao, kako bi se dokopali njegovog preostalog novca. Njih dvojica su pogubljeni mačem na županijskom gubilištu, desne ruke su im odsečene i nabijeni su na točkove. Sve do mesta pogubljenja pratili su ih oci Johan Lebl i Narcis Erdeg, a dvojica osuđenika strpljivo su podnosila kaznu.

Dana 11. decembra preminuo je Andrija Fabri, paroh iz Berega. Bio je čovek pobožan, dobroćudan, ljubazan, uzoran i darežljiv, a uz najveću žalost vernika sahranjen je u staroj crkvi Sv. arkanđela Mihovila [arhanđela Mihaila, prim. prir.].

[1779]

Dana 6. februara, u jedan čas posle ponoći, izbio je požar u kući Antuna Pukspauma, ovdašnjeg slikara, te je izgorela sa celim pokućstvom.

Otac Gerard Boda, nastavnik Gramatikalne škole, izveo je sa svojim učenicima, na prostoru oko crkve, tragikomediju o loše vaspitanom mladiću, koji je bivao stalno kažnjavan, a izvođači su od prisutnih gledalaca dobili mnogo aplauza.[109]

108 Škole „normalke" uvedene su Prosvetnim zakonom za Kraljevinu Ugarsku, donetim 1777. godine. U Somboru je 1. maja 1778. g. otvorena „Norma" za pravoslavne učenike, čiji je upravnik bio Avram Mrazović, u kojoj su, uskoro, pokrenuti i prvi tečajevi za osposobljavanje srpskih učitelja na prostoru Pečujskog školskog okruga (zapravo Bačke i Baranje), kome je pripadao i Sombor.

109 Ovo je prva zabeleška o nekom pozorišnom komadu koji je odigran u Somboru.

Zapis Bone Mihaljevića u matičnoj knjizi venčanih
crkve Sv. Trojstva u Somboru, iz 1779. g.

Dana 11. aprila blago je u Gospodu usnuo gospodin Pavle Krušper od Varboa, kraljevski savetnik i upravnik komorskih dobara u Bačkoj i Sremu. Sledećeg dana uveče gospodin Antun Bajalić, kanonik iz Kaloče, vicearhiđakon i župnik u Bezdanu sahranio ga je u kripti crkve Sv. Trojstva, čiji je Krušper bio dobročinitelj i pomagač tokom života, da se odmori od svojih muka.

Iste godine Krušpera je [na položaju predsednika Somborske kraljevske administracije i konzilijera Kraljevske komore, prim. prir.] nasledio gospodin Mihael Urmenji, koga je postavio Kraljevski savet u Požunu.

Dana 5. maja u pet časova posle podne kuća gospodina Ilije Šijaka potpuno je izgorela.

Dana 7. maja preminuo je gospodin Karlo de Jon, beležnik upravnika komorske administracije i sahranjen je na groblju Sv. Roka. Na dužnosti ga je iste godine nasledio gospodin Karlo Haipuker.

Dana 9. maja, na skupštini u Požegi, održanoj u samostanu Sv. Duha održan o trošku gospodina Hranilovića, za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana potvrđen je otac Antun Josić, glavni propovednik i upravitelj župe, za vikara je izabran Filip Sabo, za ilirskog propovednika Bona Mihaljević, za prazničnog ilirskog propovednika otac Stjepan Daražević, za nemačkog Anastas Šindler, za mađarskog Hijacint Bračko, za

nastavnike Andrija Vuković i Ignjacije Mareković iz Sombora i Gerard Boda iz Budima.

Dana 10. maja priređena je pobožnost, te su čitane lauretanske litanije na ilirskom jeziku posle prve mise, sa izlaganjem ciborije ili oltarskog sakramenta, da se moli radi prizivanja kiše, koju je narod tokom celog proleća iščekivao. Nedeljom i zapovednim praznicima, posle završetka ove pobožnosti, pevane su svete pesme, sa molitvama triju Očenaša i Zdravomarije, a najzad je sledio i završni blagoslov sa sakramentom. To je trajalo sve do praznika Svetog Trojstva, kog je dana, mada kasno, pala obilna kiša. U ovo vreme, iz istog razloga, išle su procesije iz crkve Sv. Trojstva do kapele Sv. Roka na groblju, a zatim do kapele na kalvariji.

O prazniku Sv. Trojstva gospodin Antun Bajalić, kaločki kanonik, vicearhiđakon i bezdanski župnik služio je misu oko spomenika Sv. Trojstvu i predvodio procesiju sa sakramentom. Na ustaljen način tog dana održane su tri propovedi, na ilirskom, mađarskom i nemačkom jeziku. Tog dana došli su ovamo i parosi, sa procesijama svojih župa iz Nemeš Militiča, Čonoplje, Krnjaje, Doroslova, Sentivana i Monoštora. Ceo grad je tog dana poprimio svečan izgled i zbog velikog mnoštva ljudi činilo se da je pun naroda.

Dana 5. juna došao je u naš samostan g. Antun Gažlević, kanonik iz Kaloče i generalni vikar, koji je novodošle sveštenike ispitao i ocenjivao. Poslepodne je požurio u Bač, na glavnu skupštinu Bačke županije.

Dana 16. juna stigao je u Sombor gospodin Ferenc Ziči, dvorski komornik i savetnik Ugarskog kraljevskog namesništva, kako bi izvršio inspekciju dvorskih [komorskih, prim. prir.] dobara.

Dana 22. juna stigao je u Sombor gospodin Jožef Ermenji, vitez reda sv. Ištvana, apostolskog kralja, i referendar Njenog apostolskog Veličanstva,[110] kao i direktor svih škola u Ugarskoj. Sledećeg dana on je posetio klasične i normalne škole, ispitivao je nastavnike i školsku mladež, kojima je delio i novčane nagrade. Senatoru i upravniku mesnih normalnih škola g. Josipu Markoviću

110 U ovom slučaju referendar predstavlja kraljevskog savetnika za pitanja iz pojedinih oblasti.

uručio je pozlaćenu medalju na čijoj se jednoj strani nalazio lik ugarske kraljice Marije Terezije. Sledećeg dana otputovao je, po školskim poslovima, u Pečuj.

Dana 26. jula Ivan Santovački, zbog ubistva zakonite supruge, i Marija Staparska, zbog čedomorstva, pogubljeni su na županijskom gubilištu, koje se nalazilo prema Staparu. Glava i desna ruka bile su im istovremeno odsečene, a njih je na takvu smrt pripremio i na gubilište otpratio Antun Josić, gvardijan i upravitelj ove parohije, sa ocem Bonom Mihaljevićem, nedeljnim propovednikom za ilirski jezik.

Povlašćen grad Sent Marija, narodnim jezikom Subotica, sada Maria Tereziopolis, podignut je u red slobodnih i kraljevskih gradova, a svečanu instalaciju izvršio je g. Andrija Vlašić, savetnik, uz mnoge aplauze prisutnih zvanica.[111] Na ovu svečanost iz našeg samostana bili su pozvani otac gvardijan i Tadej Tukulji [Tadej Bošnjaković iz Tukulja, prim. prir.], mesto koga je otišao otac Marko Zličar, pomoćnik.

Meseca oktobra vrt u sredini samostana bio je izravnjen i u njemu je izrađen bunar sa kupolom, čekrkom, gvozdenim lancem, snabdeven sa dve hidrije [posude za izvlačenje vode, prim. prir.].

Ove godine, kao i sledeće, bila je najveća oskudica u senu, zobi pšenici itd.

[1780]

Dana 6. januara služio je misu, sa svojim pomoćnicima, otac gvardijan, a kada je misa bila završena, blagoslovio je i posvetio Gradsku kuću i kuću komorskog administratora i ostalih činovnika [Grašalković-palatu, prim. prir.]. U popodnevnim časovima oci ispovednici ostalih građana blagosiljali su domove, što je trajalo i tokom narednih, a kada je blagosiljanje u gradu završeno, nastavljeno je na salašima izvan grada.

111 Povelju slobodnog i kraljevskog grada Subotice carica Marija Terezija potpisala je 22. januara 1799. godine, a svečanost proglašenja, kojoj su prisustvovali i predstavnici somborskih franjevaca, održana je u Subotici 1. septembra 1799. godine.

Dana 25. marta, na Veliku subotu, otac gvardijan je na uobičajen način predvodio svečanu ponoćnu procesiju, od Svetog groba do spomenika Sv. Trojstvu na trgu. Ovu povorku uskrsnuća Gospodnjeg pratilo je osam naoružanih i oklopljenih vojnika, dok su ostali stojali u paradnom poretku kod kapele Sv. Ivana Nepomuka.

Ovog meseca vašar je pomeren unapred, za 16. mart, zbog bliskih uskršnjih praznika.[112]

Dana 25. aprila, na praznik sv. Marka Evanđeliste otac Bona Mihaljević, nedeljni ilirski propovednik, vodio je procesiju izvan grada, radi blagosiljanja useva.

U noći 28. aprila stigao je u kanonsku vizitaciju Bernardin Galguf, generalni lektor bogoslovije, sa Kvirinom Horvatom, sekretarom i bivši definitorom, a kada je to završeno otputovali su u Bač.

Dana 9. maja za glavnog sudiju grada Sombora izabran je g. Vasilije Damjanović, katolik,[113] za kapetana Jovan Beljanski, pravoslavac, a za narodnog tribuna Stefan Putnik, inače Menesković, katolik.[114]

112 Trinaestim članom Elibertacione povelje bilo je predviđeno da Sombor godišnje ima pravo na četiri velika ili opšta vašara: prvi na Blagovesti, drugi o Uznesenju Gospodnjem, treći o Velikoj Gospojini i četvrti na Svisvete, a toliko puta imaju se održavati i marveni vašari, i to jedan pre, a jedan posle opšteg vašara.

113 Do 1775. g. i prelaska u rimokatoličku veru u Beču, bio je pripadnik pravoslavne konfesije.

114 Somborska porodica Menesković-Putnik (pisana i starijim prezimenom Radulović) predstavljala je pokatoličen ogranak poznate srpske plemićke, oficirske i svešteničke porodice Putnik, iz koje su potekli i znamenit pravoslavni mitropolit Mojsej Putnik, kao i pakrački episkop Josif Putnik. Jedan član ove porodice u prvoj polovini XVIII veka ženidbom je ušao u somborsku bunjevačku porodicu Menesković i primio rimokatoličku veru. Otac ovde pomenutog narodnog tribuna (odnosno predsednika Obštestva) Stefana Putnika bio je somborski senator Antun Menesković Radulović Putnik, inače apostolski sindik pri somborskom franjevačkom samostanu. On je 1780. g. od Bačke županije zatražio potvrdu o plemstvu, naglašavajući da je njegovo plemstvo vezano za porodicu Putnik, sa kojom je u krvnom srodstvu (Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Fond Bačko-bodroške županije, inv. br. 516/1780). Šest godina kasnije, u vreme austrijskog cara Josipa II, potvrđeno mu je staro plemstvo po liniji srpske

Novoizabrani sudija, sa senatorima, u prisustvu gvardijana i direktora škola Tadeja Tukuljija [Bošnjakovića, prim. prir.], premeravao je 10. maja grunt [zemljište, plac, prim. prir.] za škole uz pomoć geometra Kvičija i Franca Frederika, zidarskog majstora, a premer je, sa izrađenim planom gradnje, poslat g. kanoniku pečujskom i kraljevskom školskom upravniku.

Dana 21. maja, na praznik Sv. Trojstva, stigle su procesije iz Doroslova, Krnjaje, Čonoplje, Nemeš Militiča, Monoštora i Sentivana. Misu je otpevao časni otac Antun Bajalić, kanonik i podđakon. Svečanost je završena sa tri propovedi, nemačkom, ilirskom i mađarskom. Na ručku su, kao gosti, bili, osim ostalih, i desetorica susednih paroha.

O polaganju kamena temeljca u kapeli Blažene Djeve Marije Snežne na brežuljku pored sonćanskog puta, 11. jula 1780. g.

„U ime najsvetijeg Trojstva, Oca, Sina i Svetog Duha, kamen temeljac, kome su priključeni delići moštiju sv. Teodora i Blaženih mučenika, postavio je časni otac Antun Bajalić, kanonik kaločki, vicearhiđakon i bezdanski župnik, za kapelu Blažene Djeve Marije Snežne, koju je svojom pobožnom darežljivosti podigao gospodin Josip Marković, senator i sudija slobodnog i kraljevskog grada Sombora, od porođaja neoskrvljene Djevice 1780. godine, dana 11. jula, kada je celokupnom crkvom upravljao vrhovni sveštenik [papa, prim. prir.]Pije VI, a krunu državnu držao Josip II za vreme udove carice i apostolske kraljice Ugarske Marije Terezije, kada je primas Kraljevine Ugarske bio grof Jožef Baćanji, nadbiskup kaločki baron Adam Patačić od Zajezde i kada je somborskom županom upravljao otac Antun Josić, gvardijan samostana Sv.

porodice Putnik, koje potiče još iz 1621. godine, po grbovnici cara Ferdinanda II. Posle pet godina (1791), ovo plemstvo je potvrđeno i njegovom sinu, ovdašnjem advokatu i senatoru, a kasnije, u dva navrata, i somborskom gradonačelniku Stefanu Meneskoviću Putniku sa porodicom. Već od početka XIX veka prezime ove porodice beleženo je samo oblikom Putnik, a do vremena Mađarske revolucije somborska porodica Putnik bila je potpuno pomađarena (u vreme Revolucije i prve mađarske uprave gradom Adalbert Putnik, potomak ove porodice, bio je 1848. g. gradonačelnik Sombora).

Trojstva i glavni predikator manjeg reda provincije Ivana Kapistrana, u koje vreme je grof Andrija Hadik bio predsednik Ratnog saveta ove Bačke županije [odnosno veliki župan, prim. prir.] i gospodin Sigismund Lipkai, koji je njega zastupao.[115] Ovu svečanost svojim prisustvom uveličali su gospodin Mihael Urmenji, upravnik komorskih dobara u Bačkoj i Sremu i dvorski savetnik, sa činovnicima, gospodin Vasilije Damjanović, sudija slobodnog i kraljevskog grada Sombora, sa senatorima, i više činovnika kako vojničkog, tako i provincijalnog staleža, kao i otac Franja Camin iz Požege, inače gvardijan samostana u Baji, sa ocem Bonom Mihaljevićem, glavnim propovednikom, koji je na tom mestu objavio narodu dozvolu biskupa za gradnju ove kapele i za polaganje natpisa uz ovaj kamen-temeljac".

Istog dana gospodin Josip Marković, sa svojom suprugom Elizabetom, priredio je svečani ručak na svojoj pustari, što narod zove „salaš", za sve činovnike i sveštenike koji su prisustvovali svečanosti polaganja kamena-temeljca.

Dana 1. avgusta održana je provincijalna skupština u Mohaču, na kojoj je za provincijala izabran Josip Jakošić iz Budima, za kustosa Josip Pavošević, za definitore Tadej Hegeduš, Georg Martinović, Dominik Gastejger i Hijacint Mandikić. Za gvardijana ovog [somborskog, prim. prir.] samostana izabran je Antun Josić, glavni propovednik i administrator župe, za vikara Filip Čevizević, za ilirskog propovednika Bona Mihaljević, upravnik oba bratstva i župni propovednik, za prazničnog ilirskog propovednika otac Antun Lukić, za nemačkog Marian Hunger, upravitelj Bratstva hrišćanske nauke nemačke narodnosti, za prazničnog nemačkog propovednika Matias Rojdl, za mađarskog Leo Ujvari. Za nastavnike Gramatikalne škole izabrani su otac Andrija Vuković, Ignjacije Mareković i Gerard Boda.

Dana 8. oktobra Jakob Špacirer, nekadašnji ministar budimske provincije u crkvi Sv. Franje, prilikom 50-godišnjice svoje svešteničke službe prikazao je Bogu svoju drugu primiciju,[116] u prisustvu brojnih otaca iz cele provincije, kao i pobožnog hrišćanskog naroda, od kojih je primio mnoga čestitanja.

115 Sigismund Lipkai je bio tadašnji podžupan Bačke županije.

116 Primicija je prva ili tzv. mlada misa, koju obavi rimokatolički sveštenik prilikom svog posvećenja.

Carica Marija Terezija

Dana 29. novembra milostiva vladarka i kraljica Ugarske udova Marija Terezija oko devet časova uveče, u Beču, zamenila je ovaj smrtni život s besmrtnim, na rukama svog sina Josipa II. Ona je s najvećom mudrosti i u tišini srećno 40 godina upravljala Kraljevinom Ugarskom i drugim naslednim zemljama.

U noći 18. decembra javno su pročitana cirkularna pisma provincijalnog ministra Josipa Jakošića, a ujedno i pismo apostolskog nuncija sa sedištem u Beču, kojima je bilo naređeno da se kod svih oltara održavaju svečane mise rekvijemi za upokojenu kraljicu Ugarske Mariju Tereziju.

Dana 22. decembra izložen je katafalk,[117] sa dragocenim svećama, a oko katafalka postavljena su 24 oklopljena vojnika iz čuvenog puka „De Voghera". Prisutna je bila cela administracija i Magistrat ovog grada, sa oficirima, koji su nosili crne trake, kao i mnogo pravoslavnog sveta, te je obavljena žalbena svečanost za pokoj duše Marije Terezije, milostive vladarke Ugarske.

117 Katafalk je postolje, obično prekriveno crnom tkaninom i okruženo svećama, na koje se, u crkvi, polaže kovčeg sa preminulim vernikom.

O gladi ove i prethodne godine

Ove i prethodne godine, zbog velike suše po celoj Bačkoj županiji, nastala je velika oskudica u senu, pšenici, zobi, kukuruzu itd., tako da je ova županija, koja je ranije drugima izvozila [žitarice i hranu, prim. prir.], bila primorana da za skupe pare uvozi, te se toliko zadužila da u narednim godinama nije mogla da otplati dugove. Tada se zbilo ono što je prorok Jeremija rekao: „Štenad su zahtevala hranu, a nije bilo ko da im je daje". Pa ako je neko bio siromašan, onda je to bilo jadno, kao najcrnja zemlja.[118]

[1781]

U noći 24. januara, pred većim brojem činovnika kako vojnih, tako gradskih i županijskih, zatim senatora i drugih uglednih građana, otac Antun Vuković, kao nastavnik Gramatikalne škole, sa svojim đacima izveo je, s velikim uspehom, šaljive deklamacije u trpezariji samostana.

Dana 15. februara na gradskom gubilištu, koje se u narodnom govoru naziva Karakorija, obešen je neki kradljivac pravoslavne veroispovesti, koga su na gubilište dopratila dvojica pravoslavnih sveštenika.

Nemačke korizmene propovedi, koje su, zbog malobrojnih slušalaca, bile ukinute dve godine ranije, obnovio je Marian Hunger, nemački propovednik, počev od 28. februara.

118 O velikoj gladi u Bačkoj svedoči i dopis kojim je Ugarsko namesničko veće, krajem marta 1780. godine, obavestilo caricu Mariju Tereziju da u Bačkoj županiji vlada velika nestašica hrane, da je zbog toga nekoliko osoba već umrlo i da stoka lipsala od gladi leži po putevima. Namesničko veće predlaže da se gladi stane na put i da se sve preduzme kako bi bila ublažena nestašica hrane, kao i da se hrana nabavi sredstvima iz županijske blagajne, a ukoliko ona budu nedovoljna, Županija treba da podigne zajam (Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Fond Bačko-bodroške županije, inv. br. 151-152/1780). Glad je bila tolika da je Županija zvanično dozvolila siromašnim stanovnicima da, ako se nađu u oskudici hrane, mogu i silom da je oduzmu od bogatijih stanovnika, ali da to mora da bude javno i otvoreno, uz znanje kneza, a da se kasnije ta hrana vrati onima od kojih je oduzeta (Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Fond Bačko-bodroške županije, inv. br. 168/1780).

Nekadašnja zgrada Latinske gramatikalne škole, podignuta 1781/82,
a srušena jedan vek kasnije (na fotografiji iz 1870. g.)

Dana 23. marta otac Anton Auer iz Družbe Isusove [ukinuti red jezuita, prim. prir.], vojni kapelan čuvenog oklopnog puka „De Voghera", pričestio je vojnike pošto je prethodnog dana u četiri časa posle podne održao propoved, a naši ispovednici su ih ispovedali. Posle pričesti, oko devet časova uveče, otac Auer im je ponovo održao propoved.

Dana 3. maja časni otac Daniel Heršing, kanonik pečujski i kraljevski upravnik škola, na najsvečaniji način je položio kamen-temeljac za izgradnju nove Latinske gramatikalne škole.[119] Kratak govor na ilirskom održao je otac Krušec, nekada jezuita,

119 Reč je o građevini koja je podignuta na mestu kasnije somborske Gimnazije. Kada je Magistrat 1785. g. ukinuo gradsku Latinsku gramatikalnu školu, u ovoj zgradi se nalazila osnovna ili pučka škola, a zatim i Niža realna gimnazija. Gradska gimnazija je radila u ovom zdanju od 1869. godine, a Državna gimnazija od 1872. godine, isprva kao četvororazredna, a od školske 1876/77. g. i kao osmorazredna škola. Stara i već trošna zgrada pokazala se uskoro nedovoljnom za velik broj đaka, pa je 1882/83. g. srušena, a zidanje nove, sredstvima Ministarstva prosvete i kraljevske Vlade, trajalo je od 1. jula 1884. do 1. aprila 1886. godine. Izgled ovog starog školskog zdanja sačuvan je na veduti Sombora iz 1818. godine, kao i na fotografiji iz 1870. godine.

a sad ilirski propovednik u Pečuju. Pošto je svečanost završena, isti otac odslužio je u našoj crkvi svečanu misu, sa muzikom i pucanjem prangija [izvan crkve, prim. prir.]. Magistrat je u našem samostanu priredio svečani ručak, kome je prisustvovao i navedeni časni gospodin, sa županijskim činovnicima, senatorima i drugim gostima.

Dana 4. maja novopodignut spomenik sv. Florijana Mučenika, koji su podigli pripadnici nemačke narodnosti, blagoslovio je Antun Josić, sadašnji gvardijan i upravitelj župe, sa dozvolom generalnog vikara.[120] Do spomenika je dovedena procesija, uz pucnjavu prangija, sviranje truba i udaranje doboša, koja se vratila do crkve, gde je otpevana sveta služba. Sredstva za održavanje spomenika koja su prikupili ovdašnji Nemci, drži kod sebe gospodin Vendelin Bišof, braksator. Večernja pobožnost kod ovog spomenika održavana je osam dana neprekidno, tokom ove i narednih godina.

Dana 8. maja, po kraljevskoj naredbi Josipa II, bilo je zabranjeno svim pripadnicima [franjevačkog, prim. prir.] reda da primaju uputstva od generalnog ministra reda iz Rima.

Praznik sv. Ivana Nepomuka bio je proslavljen sa sličnom pobožnosti i svečanosti, procesijom oko spomenika Svetom Trojstvu, a sakrament je u povorci, sa svojim pomoćnicima, nosio otac Franja Ksaver, paroh iz Plavne, koji je i otpevao misu u kapeli Sv. Ivana Nepomuka. Propoved na nemačkom održao je Jozef Bernolak, paroh iz Sentivana, a na mađarskom Pavle Mihaljević, paroh iz Nemeš Militiča. Osmodnevne pobožnosti održane su u kapeli Sv. Ivana Nepomuka sa litanijama i muzikom. U virgiliji istog dana, i za vreme osmodnevnih pobožnosti, pucano je iz prangija. Troškove za svečanosti kod kapele i za ručak snosio je somborski Magistrat, na uobičajen način.

Gospodin biskup ove arhidijeceze Franja Karlo Palma[121] stigao je danas u Sombor i svratio kod gospodina komorskog

120 Spomenik se nalazio u nekadašnjoj Florijanovoj (sada Batinskoj) ulici. Sveti Florijan je, prema tradiciji, zaštitnik dimničara i vatrogasaca.

121 Karlo Franja Palma (Karl Franc Palma) bio je od 2. aprila 1781. g. pomoćni biskup kaločki i titularni biskup kalofenski, u vreme kada je nadbiskup Kaločke nadbiskupije bio baron Adam Patačić od Zajezde.

administratora Mihaela Urmenjija, a sledećeg dana otputovao je na skupštinu slavne županije, u Bač. Ovo se zbilo 15. juna.

Dana 18. juna zidari su počeli da kreče crkvu u belo iznutra.

Dana 6. jula jedan vojnik je, za vreme večernje vežbe, pucao iz puške, u kojoj su bila dva ili tri fišeka, i pogodio je svoju ruku, koju je izgubio, a gospodinu korporalu [desetaru, prim. prir.] izbio je levo oko.

Dana 28. jula, oko devet časova uveče, došao je grof Hadik.[122] Sutradan, u nedelju, u sedam časova slušao je misu, a potom je, sa suprugom, otputovao u Baju.

Dana 2. avgusta proslavljen je praznik sv. Marije Porciunkule, sa trima propovedima i pevanjem svete mise, na uobičajen način, uz prisustvo mnoštva vernika.

Dana 14. avgusta, za vreme večernje pobožnosti, sa najvećom svečanosti i sjajnim obredima, bila je na glavni oltar postavljena statua Blažene Djevice Marije, narodnim rečima ajnsidl, a sledećeg dana održane su tri propovedi, na nemačkom, ilirskom i mađarskom jeziku.

Za vreme provincijalata Josipa Jakošića iz Budima održan je ovde, u našem samostanu, sastanak [skupština franjevačke provincije Sv. Ivana Kapsitrana, prim. prir.], na kojem su za pojedine dužnosti u ovoj crkvi i samostanu izabrani i imenovani: časni otac Jeronim Jakočević iz Budima, za gvardijana, šestogodišnjeg lektora bogoslovije i upravitelja ove župe; otac Filip Čevizević za vikara, diskretnika i protokolistu; otac Bona Mihaljević za nedeljnog ilirskog propovednika, upravnika oba bratstva, župnog veroučitelja, staratelja morala i ispitivača; otac Filip Mihaljević za prazničnog ilirskog propovednika; otac Marian Hunger, za nedeljnog nemačkog propovednika i upravitelja Bratstva nemačkih veroučitelja; otac Matijas Rojdl, za prazničnog nemačkog propovednika i otac Joahim Gaži za mađarskog propovednika i učitelja. Za nastavnike su izabrani: otac Andrija Vuković iz Sombora,

122 Grof Andrija Hadik bio je veliki župan Bačke županije od 1776. do 1785. godine, i prvi je župan nakon obnove Bačke županije (1698) koji je bio svetovno lice (od 1698. do 1775. g. svi župani su, ujedno, bili i nadbiskupi Kaločke nadbiskupije). Grof Hadik obavljao je dužnost velikog župana Bačke županije i u martu 1790. godine, ali je svega nekoliko dana po ponovnom stupanju na ovu dužnost preminuo.

Kapela Snežne Gospe kraj Čičova, na veduti Sombora iz 1818. g.

Ignjacije Mareković iz Sombora, Gerard Boda iz Budima, Isidor Pistori iz Pešte, nastavnik preparandista u nacionalnoj školi [četvrtog razreda Latinske gramatikalne škole, prim. prir.]. Osim ovih, napred navedenih devet sveštenika, bilo je još onih koji su vršili dušebrižničku službu kod kuće i van nje.

Dana 9. septembra, na godišnjicu povratka nedelje iza oktave Rođenja, časni otac Franja Ksaver Gažlević, paroh iz Bača i vicearhiđakon tog distrikta, pošto je dobio ovlašćenje od generalnog vikara nadbiskupije, blagoslovio je kapelu Snežne Gospe, koju je svojom revnosti podigao gospodin Josip Marković, senator ovog grada i slavni sudija. Misu je u njoj otpevao spomenuti časni gospodin, koji je kapelu blagoslovio u pratnji svojih pomoćnika, uz muziku i pucnjeve iz prangija. Nemačku propoved održao je Jozef Bernolak, župnik iz Sentivana [Prigrevice, prim. prir.], ilirsku Ignjacije Mareković, nastavnik. Procesiju do novosagrađene kapele, u kojoj se nalazilo veliko mnoštvo vernika, predvodio je iz crkve Svetog Trojstva otac Bona Mihaljević, nedeljni ilirski propovednik.[123] Istog dana za gospodu činovnike

123 Put od crkve Svetog Trojstva do kapele Snežne Gospe kod salaškog naselja Čičovi bio je dug preko pet kilometara.

kako županijske [odnosno činovnike komorske administracije, prim. prir.], tako i gradske priređen je na salašu gospodina Josipa Markovića svečan ručak, uz muziku.

U kraljevskoj komisiji gospodin Andrija Foraj, podžupan Aradske županije, Sigismund Groman, asesor i komorski administrator, otac Antun Gažlević, generalni vikar iz Kaloče, i Ivan Lukić, paroh iz Bača, raspravljali su o izgradnji nove župne crkve i o postavljanju župnika u ovom slobodnom i kraljevskom gradu Somboru. I to je bilo 15. septembra 1781. godine.

U istoj komisiji, uz saglasnost sudije Vasilija Damjanovića, koji je hteo da svoju kuću proda novom župniku, i gospodina senatora Josipa Markovića, koji je izjavio da ima zemljište za izgradnju nove crkve, te gradskih odbornika Franje Haukea, Filipa Fratrića i Maksimilijana Ribenjija (dok su svi ostali bili protiv), odlučeno je da se upravljanje župom oduzme časnom samostanu i da se 1. novembra preda novom crkvenom parohu.

Dana 30. septembra, u nedelju, praznik sv. Jeronima uveličala su tri crkvena profesora iz redova sv. Pavla Pustinjaka, iz kolegijuma u Požegi, koji su, sa pomoćnicima, otpevala misu, a potom su svi oni ručali kod nas.

Dana 4. oktobra, na praznik sv. Franje Serafskog, svečanu misu otpevao je otac Simon Soldan, kaločki kanonik i paroh apatinski. propoved je držao đakon Nikola Tomašić, somborski sin i pitomac kaločki u Zavodu sv. Karla Boromeja, koji je propovedao i na praznik Sv. Trojstva iste godine, na radost svojih rođaka, a najviše roditelja. Nemačku propoved održao je Jeronim Petner, kooperator iz Gakova, a mađarsku Joakim Gaži.

Dana 29. oktobra g. Antun Gažlević, generalni vikar, u sobi gvardijana, a u prisustvu g. Stjepana Jagodića, budućeg župnika somborskog, g. Josipa Markovića, senatora i imenovanog budućeg pravozastupnika župne crkve, kao i g. Nikole Piukovića, podnačelnika Bačke županije, izložio je da, po naredbi gospodina nadbiskupa barona Adama Patačića od Zajezde, kraj parohijalne jurisdikcije [somborskog franjevačkog samostana, prim. prir.] ističe krajem ovog meseca oktobra, a da 1. novembra parohija treba da bude predata novoimenovanom parohu. Prema naredbi generalnog vikara, danas, 31. oktobra, za vreme prve mise objavljeno je narodu somborskom da ubuduće, počev od sutrašnjeg

dana, za primanje sakramenata treba da se obrate novom pastiru, odnosno parohu-župniku.

Istog dana predat je i crkveni pribor, to jest kalež, belo i crno ruho, belo sa dodatkom na rame, pojasom itd.

Zastave oba bratstva ilirskih i nemačkih veroučitelja, a uveče i krstionica, preneti su u parohijalni dom.

Istog dana, spisak Bratstva ili knjigu u kojoj je popisano članstvo, otac Bona Mihaljević, nedeljni ilirski propovednik i veroučitelj, predao je, u prisustvu generalnog vikara, gospodinu Stjepanu Jagodiću, budućem parohu.

Ova somborska parohija, koju su pobožni oci manjeg reda sv. Franje Serafskog, provincije Bosne Srebrne Svetog Križa, a kasnije Sv. Ivana Kapistrana, 250 godina vodili,[124] oduzeta im je 1. novembra 1781. godine. Kapela Sv. Roka na groblju imenovana je za parohijalnu crkvu i u njoj je časni otac Antun Gažlević, generalni vikar, održao pontifikalnu misu kojoj su prisustvovali časni oci našeg samostana i, ujedno, proglasio i ustoličio g. Stjepana Jagodića za prvog paroha slobodnog i kraljevskog grada Sombora.

Dana 4. novembra, u nedelju, u prisustvu generalnog vikara i prepozita De Saga, kao i sudije i senatora, uz malobrojno učešće naroda, g. Stjepana Jagodića je časni otac Đerđ Tamaši, paroh iz Jankovca i vicearhiđakon kaločki, u okviru propisane svečanosti, uveo i postavio u dužnost. Istog dana u župnom dvoru priređen je svečani ručak.

U isto vreme, za kapelana ilirskog, po naredbi generalnog vikara, imenovan je iz našeg samostana otac Filip Mihaljević iz Vukovara, dosadašnji praznični propovednik iz reda male braće provincije Sv. Jovana Kapistrana.

Povodom prestanka parohijalne jurisdikcije Jeronim Jakočević, sadašnji gvardijan samostana Sv. Trojstva, uputio je oproštajno pismo Magistratu slobodnog i kraljevskog grada Sombora:

„Slavni Magistratu, gospodo i patroni, naročito cenjeni!

124 Kako je već rečeno u uvodnom delu, najstarija potvrda o boravku franjevaca u Somboru potiče iz 1634. godine, dakle, 147 godina pre predaje somborske parohije svetovnom župniku, a i povesničari franjevačkog reda, takođe, smatraju da su franjevci pastoralnu dužnost u naseljima Bačke preuzeli najranije krajem dvadesetih godina XVII stoleća.

Ovaj naš samostan, koji je vašom dobrotom, vašim zalaganjem i pobožnošću vernika podignut, čine ljudi, koji ne samo da vrše pastoralnu službu, nego su voljni i život svoj položiti za vas, koji su vas i vaše prethodnike hranili mlekom vere, poučavajući Kristov nauk, da bi njime okrepljeni, hodeći pokazanim stopama, večnu sreću postigli jer su bili dužni da bdiju nad vašim dušama.

Da se zapitamo: Čijoj zasluzi da pripišemo to što smo svrgnuti i što način života našeg golubice u špiljama kamenim i skrovištima stena treba sada da promenimo, iako smo postavljeni na ovu apostolsku dužnost? Sigurno ne slučajem ili nuždom, nego, ugledni muževi, u prvom redu vama, a zatim i svim vernicima, zahvaljujemo jer ste nas do današnjeg dana obasipali dobročinstvima. A mi smo vas hranili hlebom tuge, tj. istrajnošću, i pojili vodom nevolja, tj. znojem. U dane egipatskih stradanja rasejane smo okupili i služili im misu, a i u srećnim danima primerom smo prednjačili, neuke smo podučavali, zabludele vraćali. A što su nas, možda, više puta držali za tihe, iako vašim zaslugama, slabost našu ogledali smo u vama.

Stoga, da biste se i vi prijatno sećali truda uloženog u vinogradu Gospodnjem, a i mi da bismo mogli svojim pretpostavljenima reći: *Dobar sam boj vojevao* i *Svoj zadatak smo ispunili*, sa dužnom poniznosti molimo vas, uvaženi senatori, za svedodžbu vašim pečatom potvrđenu, da ste upravu župe, koja nam je bila poverena mudrom uredbom nadbiskupa i voljom svih vas koji uživate pravo patronata, sada preneli na cenjenog muža [svetovnog župnika, prim. prir.], ne zbog naših grešaka i nemarnosti. Za ovo vam hvala itd.

Uglednom Magistratu odani otac Jeronim Jakočević, sadašnji gvardijan somborskog samostana.

U Somboru, 8. novembra 1781. godine."

Spomen-pismo uglednog Magistrata somborskog kao odgovor na gore navedeno oproštajno pismo:

„Mi, sudija i Senat slobodnog i kraljevskog grada Sombora dajemo na znanje putem ovog pisma svima na koje se to odnosi, da smo dana, godine i u mestu dole naznačenim održali redovnu sednicu Magistrata, na kojoj nam je, u ime časnih i izvrsnih otaca, Jeronim Jakočević, bivši upravitelj mesne župe i sadašnji gvardijan serafskog samostana, u ime cele časne obitelji poverene

njegovoj upravi po duhovnim pitanjima, a putem mnogopoštovanog oca Bone Mihaljevića, inače presvetlog i žarkog propovednika reči božije, prikazano verodostojno oproštajno pismo, puno odanosti i s molbom da izdamo odgovarajuće javno i verodostojno svedočanstvo, potvrđeno službenim pečatom našeg grada, o izvršenoj župničkoj dužnosti njegovoj i njegovih prethodnika, a koja je meseca oktobra godine dole označene, odlukom više vlasti oduzeta i preneta na svetovnog sveštenika, koji je već uveden u dužnost.

Kako se pak onom koji traži svoje pravo ne može uskratiti pristanak, a inače i nama i našim precima bilo je poznato kako su oci ovog samostana i njihovi prethodnici za vreme od 200 godina, dok je država, sve do Srbije, bila izložena groznom besu nečovečnosti pod jarmom otomanskim, zatim za vreme epidemija ovog i prošlog veka, pa u vreme kralja i cara Leopolda, kada su država i njeni stanovnici bili izloženi krajnjoj opasnosti rasula i kada je svetovnim, kao i verskim poslovima, pretila strašna propast, kako su, dakle, oci spomenutog časnog samostana u tim žalosnim časovima, sa nepokolebljivom verom i ljubavlju delili sakramente, dok su drugi svoje zdravlje i život sklanjali u izbeglištvu. Spomenuti oci serafskog reda, nadahnuti duhom hrišćanske nauke, spasavali su one kojima su život i spas duše bili u opasnosti i izbavljali su ih od propasti deleći im sakramente. Kako za vreme Rakocijeve bune, tako i u godinama 1738. i 1739, kada je odvratna zaraza [kuga, prim. prir.] napala krajeve Srema i Bačke, s nepokolebljivom istrajnosti i neprestanim bdenjem, uz neposrednu opasnost po svoje živote, obezbedili su duhovno kraljevstvo mnogim dušama, te ih ispratili u večnost. I, na posletku, od kada je 1749. g. ovaj grad postao slobodan, pa do tekuće godine, poslednjeg dana meseca oktobra, vernike Kristove opskrbljivali su sakramentima, tako da porast vere u narodu treba pripisati i njihovoj revnosti. Stoga, saosećajući sa pobožnom odanosti ove stalne i neumrle revnosti pomenutih otaca koja se nikada, bilo kakvom dostojnom zahvalnosti ne može nadoknaditi, odlučujemo da kako mi, tako i naši naslednici, koje u očinskoj vlasti i nesalomljivoj poslušnosti čvrsto obavezujemo da duhovne zasluge pomenutih otaca uvek poštuju kako bi ovakvo blago i sada, a i u buduće dolazilo na maleno stado

Die 9.a 9bris 781.
Lecta est Religiosa Instantia Rndi Patris Hyeroni-
-mi Jakovcevich Gremialis Conventus seu Caenobii
R.R. P.P. Beati Patris Francisci suo dictique
Caenobii Nomine in eo porrecta qualenus per In-
-stantes Patres pro administrata Parochia ad
Diocesanum Parochum recentius translata super
qualitate praegestae Administrationis huice Magis-
-tratus Convenientes sub authentico Lras Testimo-
-niales extradare vellet, Determinatum est ad Extrada-
-tionem desideratarum Testtium Domino V.
Notario commissi.

Zapis sa sednice somborskog Magistrata na kojoj je upućen odgovor na pismo gvardijana Jeronima Jakočevića

vernika u Somboru, te da pomenute oce prilozima, poklonima i zaveštanjima potpomažu.

Uostalom, ako je ovaj Magistrat, od početka upravljanja gradom, bilo kakvom darežljivosti, prema slabom stanju svom i prema mogućnostima svojih građana, i pomogao molbe pomenutih otaca, to bi više trebalo zaboraviti nego isticati. Isto tako se verno zavetujemo, da bi ovakvim davanjima zaslužili veću božju blagodarnost serafskog reda kako bi celo kraljevstvo, kao i pre imenovane pokrajine, od navale otomanskog besa, gladi, kuge i rasula sačuvali, a serafski red ne samo da bi očuvali, nego i povećali. Stoga, ovaj Magistrat ni najmanje ne sumnja da će se zbog napuštanja dosadašnje uprave župom, voljom viših vlasti, umanjiti dosadašnja ljubav, žar i osobita pobožnost serafskog reda jer nema štete koja nas može zadesiti, a koja se pod polom ljubavi ne bi mogla, posebno molitvama, nadoknaditi. Potvrđujemo ovo snagom naše verodostojnosti i pismenim svedočanstvom. Dano na sednici Magistrata, održane u Somboru dana devetog novembra godine gospodnje 1781. Sudija i Senat slobodnog i kraljevskog grada Sombora. Izdato od mene, Stefana Čoke de Kiš-Pati, zakletog beležnika gorepomenutog grada".

Gospodina Pavla Bartala, dvorskog nadzornika ovog Somborskog okruga, proglasio je i ustoličio Julije Vajsenbah, asesor slavne gradske uprave somborske, dana 18. decembra.

U nedelju iza oktave rođenja Gospodina našeg Isusa Krista, gospodin Nikola Tomašić, sin Josipa Tomašića, građanina somborskog, pitomac Kaločke nadbiskupije, na početku 24. godine života, prikazao je svoju prvu misu u ovoj crkvi Svetog Trojstva. Njegov rukovodilac na obredu bio je otac Stefan Jagodić, časni starina i župnik somborski. Nemačku propoved držao je otac Jozef Bernolak, paroh iz Sentivana, ilirsku Bona Mihaljević, nedeljni ilirski propovednik, o predmetu „Josip i Marija, mati Isusova, bili su začuđeni onim što su čuli o njemu i blagoslovio ih je Šimun". Mađarsku propoved govorio je Joahim Gaži, ovdašnji mađarski propovednik. Troškove su snosili roditelji imenovanog, koji su goste i ovdašnju braću, u trajanju od pet dana, sjajno ugostili.

[1782]

Dana 30. januara, u kripti ove crkve, po kraljevskoj naredbi, svi ostaci pokojnika sakupljeni su na jedno mesto, prema severnoj bašti, te su obzidani. Tom prilikom telo časnog oca Emerika iz Pečuja, lektora bogoslovije, vrlo pobožnog i miroljubivog čoveka, bivšeg kustosa i ministra provincije sv. Ivana Kapistrana, nađeno je nenačeto i neukočeno, kao da spava, devet godina nakon njegove smrti.[125] Ko je ovog pobožnog čoveka poznavao za života, sigurno bi mogao o njemu reći: „Mrtav je bio svetu za života svoga, da bi mogao da živi sa Kristom". On je, takođe, bio revnosni poštovalac Blažene Djeve Marije, za koju je svaki dan molio malu pobožnost sa njenom krunicom. Od nje je dobio i priviđenje da svoju provincijalatsku službu, za koju je bio izabran jednoglasno 1767. godine, na glavnoj skupštini održanoj u Našicama, neće dovršiti, nego će drugi na njegovo mesto biti postavljen. Ovo priviđenje je svojoj braći još istog dana ispričao i kako je predskazao, tako se i dogodilo, jer je u šestom mesecu njegovog provincijalata, kraljevskim dekretom, na tu dužnost postavljen drugi, a on je ostao aktuelni definitor.

125 O ocu Emeriku iz Pečuja više podataka u fusnoti br. 80, kod zapisa iz 1767. godine.

Na učtivo traženje oca Stjepana Jagodića, ovdašnjeg župnika, počelo je ispovedanje i uskršnje pričešćivanje 12. marta.

Dana 19. marta u crkvi Svetog Trojstva služena je misa, pevana sa pomoćnicima, za Njegovo Veličanstvo rimskog imperatora Josipa II.

Dana 21. marta poslat je dečak od oko 12 godina da donese pušku iz komšiluka, koju je, pošto je doneo, tako nespretno okrenuo, da je metak opalio u grudi 16-togodišnje devojke Roze, nedaleko od kasarne. Njoj je otac Bona Mihaljević, nedeljni ilirski propovednik, dao sakramente, a sutradan, kad je primula, on je i sahranio pokraj jednog mladića koga je nekoliko dana ranije bik rogovima probo.

Rimski papa Pije VI posetio je 22. marta cara Josipa II, rimskog imperatora,[126] po crkvenim pitanjima.

Istog dana bio je održan praznik Blažene Djeve Marije od sedam bolova, uz prisustvo mnogobrojnog naroda, a kao i ranijih godina misa je otpevana pred oltarom Blažene Djeve Marije.

Dana 27. marta izdata je kraljevska naredba i stigla je do nas, kojom je zapoveđeno da sve verske osobe, bilo kojeg reda, bez izuzetka, treba da ponovo budu podvrgnute ispitu iz moralne teologije i pastoralija, od svojih biskupa ili njihovih zastupnika sa kaptola.

Dana 13. aprila pročitano je konzistorijalno pismo, koje je pozivalo na ispit u Baju, i to polovinu sveštenika iz somborskog samostana za 6. maj, a drugu polovinu za 13. maj. Iz samostana u Baču prva polovina je pozvana na ispit 7. maja, a druga 14. maja. Iz bajskog manastira sveštenici su pozvani na ispit 8, 9, 10. i 11. maja. Tako su i sveštene osobe iz Sent Marije [Subotice, prim. prir.] imale svoje određene dane za ispit.

Dana 22. aprila rimski papa Pije VI, koji je završio svoje poslove u Beču, vratio se u Rim da čuva stolicu sv. Petra.

126 Car Josip II je još za života svoje majke, carice Marije Terezije, imao titulu cara Svetog rimskog carstva, koju je 1765. g. nasledio od svog oca Franca I, i koju je nosio sve do smrti, 1790. godine. Bez obzira na ovu titulu, na vladarski tron Austrijskog carstva (kao i na ugarski kraljevski presto) Josip II se popeo tek posle smrti svoje majke, krajem novembra 1780. godine.

Dana 23. aprila na dvorskom imanju u Baračkі počela je izgradnja velike zgrade za skladište, odnosno magacin.[127]

U noći 1. maja padao je obilan sneg, što je veoma koristilo usevima zbog nedostatka kiše tokom proleća.

Dana 6. i 13. maja završili su oci sveštenici somborskog samostana glavni ispit po kraljevskoj naredbi. Ispitivači u Župnom domu u Baji bili su otac Antun Gažlević, generalni vikar, zatim otac Jozef Lakner, opat Sv. Gregorija iz Kaloče i bajski paroh, te Andrija Fogaraši, kanonik i upravnik biskupske biblioteke.

Dana 26. maja na praznik Svetog Trojstva otac Antun Bajalić, kanonik kaločki, vicearhiđakon i župnik bezdanski, vodio je procesiju na trgu oko spomenika Svetom Trojstvu i otpevao je svečanu misu. Ilirsku propoved održao je otac Pavle Mihaljević, paroh iz Nemeš Militiča, a nemačku i mađarsku propoved održali su ovdašnji propovednici. Ovog dana došle su i procesije iz susednih sela u našu crkvu, i to njih pet: iz Nemeš Militiča, Čonoplje, Krnjaje, Sentivana i Monoštora.

Dana 2. avgusta na praznik sv. Marije Porciunkule misu je otpevao Stjepan Jagodić, paroh somborski, uz učešće mnogobrojnog naroda. Tog dana održane su tri propovedi – ilirska, mađarska i nemačka.

Dana 5. avgusta održana je pobožnost u kapeli Marije Snežne, uz prisustvo malobrojnog sveta, zbog poljskih radova. Ilirsku propoved održao je Pavle Mihaljević, paroh nemešmilitički, a nemačku Matijas Rojdl iz našeg samostana.

Dana 10. avgusta izgorele su dve kuće, obe vlasnika rimokatolika, iza vrta gospodina Nađa.

Dana 16. avgusta na praznik sv. Roka, zaštitnika župne crkve, misu je otpevao Bona Mihaljević, ilirski propovednik ovog samostana. Ilirsku propoved održao je otac Bartolomej Matijević, kapelan u Monoštoru, iz manjeg reda sv. Franje.

Dana 17. avgusta otpočela je izgradnja nove katedre [propovedaonice, prim. prir.] u crkvi Svetog Trojstva. Nju su izradili jedan ovdašnji stolar i vajar 1779. godine, a završena je u junu sledeće, 1780. godine. Katedru je 1782. g. ponovo obojio i pozlatio

127 Selo Baračka (danas Nađbaračka, sa mađarske strane granice) nalazilo se na 30-tak kilometara severno od Sombora ili oko 20 kilometara južno od Baje.

Propovedaonica u crkvi Sv. Trojstva

jedan osječki slikar, za šta je izdvojeno 650 forinti.[128] Ova svota je sakupljena prilozima vernika grada Sombora, od čega su samo ilirski seljaci [bunjevački salašari i zemljodelci, prim. prir.] dali 150 forinti, osim drugih građana i zanatlija. Katedra je započeta i završena brigom i trudom ovdašnjeg ilirskog propovednika [Bone Mihaljevića, prim. prir.].

Dana 18. avgusta uveče, posle šest časova, na područje Sombora, koje se narodnim jezikom zove Gradina ili Klisa, prema Staparu, doleteo je velik broj skakavaca i na navedenom mestu kukuruz i travu sasvim su prožderali. Sledećeg dana, oko 11 časova, velikom bukom, vikom i zvonjavom zvona skakavci su proterani prema Prigrevici.

128 Propovedaonica o kojoj piše Bona Mihaljević nalazi se u somborskoj crkvi Sv. Trojstva i danas, a natpis na njenoj unutrašnjoj strani glasi: „Ova propovedaonica je načinjena 1780. godine, a oslikana je 1782. godine". Prvobitno je bila obojena u crveno, a osječki slikar (*pictor*) koji je propovedaonicu obojio i pozlatio zvao se Antonije (*Antonius*).

Dana 28. avgusta u Mohaču je održana skupština [provincije Sv. Ivana Kapistrana, prim. prir.] kod Sv. Stjepana Kralja [franjevački samostan, prim. prir.], pod predsedništvom oca Josipa Jakošića, sadašnjeg provincijalnog ministra, na kojoj su određene dužnosti pojedinim članovima samostana somborskog, za celu zajednicu: otac Jernonim Jakočević iz Budima, gvardijan, lektor bogoslovije i ispitivač; otac Tadej Bošnjaković iz Tukulja, upravitelj Gramatikalne škole, proslavljen lektor bogoslovije, ispitivač, bibliotekar i diskretnik; otac Antun Josić iz Monoštora, glavni duhovni propovednik i diskretnik; Filip Černik, vikar, diskretnik i beležnik; otac Roka Has iz Budima, spiritualis [duhovnik, ispovednik, prim. prir.] i orguljista; otac Matijas Rojdl, praznični nemački propovednik; otac Bona Mihaljević, domaći ilirski propovednik, upravitelj Bratstva sv. Franje, ispitivač i referent za prestupe; otac Ernest Hujer, domaći nemački propovednik, vaspitač laika, spiritualis i korski pevač [pevač sa crkvenog kora, prim. prir.]; Viktorin Varja, mađarski propovednik; otac Filip Mihaljević, praznični ilirski propovednik i pomoćnik župnika. Nastavnici – profesori Gramatikalne škole su: otac Ignjacije Mareković iz Sombora, Gerard Boda iz Budima i Ignjacije Sentci, a profesor preparandista Nikola Povezanec iz Pešte. Hijacint Petner je pomoćnik [paroha, prim. prir.] u Gakovu, Damijan Necl je pomoćnik u Apatinu, Gregorije Bračko u Bezdanu, Pacifik Antonić u Monoštoru, a Fortunat Fridrih je pomoćnik u Sentivanu. Braća laici su Vitalis Šuster, kuvar, Adrijan Kutcum, kantor [crkveni pevač ili pojac, prim. prir.] i Fidelis Pihler, trećeredac, neispitan, crkvenjak.

Dana 4. oktobra proslavljen je praznik sv. Franje na uobičajen način, sa pevanjem svete mise i sa tri propovedi, na ilirskom, mađarskom i nemačkom jeziku.

Dana 5. novembra školska mladež je, sa svojim nastavnicima, nakon otpevane himne „Veni Creator Spiritus“ i posle svete mise, prvi put ušla u nove školske zgrade.

Dana 13. novembra u 11 časova pre podne otac Franja Hušvet, paroh u Gakovu, preminuo je, a njega je za večni put pripremio otac Viktorin Varja, mađarski propovednik ovog samostana, koji je tamo [u Gakovu, prim. prir.] služio sakramente sve do dolaska novog paroha, oca Jakoba Ledla, koji je ovde, u Somboru, bio kapelan, te se 9. decembra oprostio i otišao u Gakovo.

Dana 5. decembra otac Georg Kovač, administrator crkve u Kupusini, umro je pošto ga je jedan otac iz našeg samostana snabdeo sakramentima, a njega je iduće godine nasledio Stefan Babindak.

[1783]

Dana 19. aprila otac Jeronim Jakočević, sadašnji gvardijan, sa pomoćnicima, vodio je uobičajenu procesiju od groba Gospodnjeg do spomenika Svetom Trojstvu na trgu, a obredom je rukovodio otac Bona Mihaljević, domaći ilirski propovednik.

Dana 20. aprila Uskršnju misu otpevao je u našoj crkvi Stjepan Jagodić, paroh mesni.

Dana 4. maja, na drugu nedelju posle Uskrsa, Adam Demerac, somborski sin, prikazao je svoju prvu misu.

Dana 13. juna praznik sv. Antuna Padovanskog bio je proslavljen, sa potrebnom obrednom svečanosti i sa propovedima. Misu je otpevao Pavle Mihaljević, paroh uz Nemeš Militiča.

Dana 15. juna je proslavljen praznik naše crkve Svetog Trojstva, sa uobičajenom procesijom koju je vodio otac Stjepan Jagodić, mesni župnik, koji je i misu otpevao. održane su tri propovedi, ilirska, mađarska i nemačka.

Dana 17. juna, oko četiri časa posle podne, nastalo je strašno nevreme, te je ovde, u gradu, blizu kuće gospodina Ribenjija, grom rasekao jedno drvo.

Dana 19. juna svečanost Svetog Tijela Kristovog uveličao je, sa pevanom misom i uobičajenom procesijom, g. Daniel Miterpaher, kanonik pečujski i kraljevski nadzornik narodnih škola u Bačkoj županiji, kome su asistirali otac Bona Mihaljević, domaći ilirski propovednik, i Nikola Povezanec, nastavnik narodnih škola, koje su pratili sveštenici u svešteničkim odorama.

Dana 23. juna Pavle Kronoveter, ovdašnji slikar, počeo je rad okolo velikog oltara, a gospodin Antonije, osječki slikar, počeo je rad na pozlati kora, orgulja i oratorija.

Dana 12. jula, oko pola tri posle podne, grom je udario u parohijalnu kuću u Krnjaji, koja je izgorela sa štalom, a stara kuvarica je tom prilikom poginula. Oca Stefana Rosa, župnika, iz požara su spasli vojnici, ali su mu obe ruke bile opečene, pa duže vreme

nije mogao da vrši službu, nego je vernike služio otac Roka Has, spiritualis ovog samostana.

Dana 14. jula, kada su oci manjeg reda ove provincije nov ugovor sa petrovaradinskim samostanom Sv. Franje, u vezi sa vojnom bolnicom, po kraljevskoj naredbi morali otkazati, odavde je bogoslovija, po naredbi provincijalnog ministra, sa dvojicom lektora, Jakobom Pergom i Aleksandrom Nađem, preneta u somborski samostan dana osmog prošlog meseca. Današnjeg pak dana, na sam praznik serafski, sa svojim učenicima, priredio je javnu raspravu otac Jakob Perg iz Petrovaradina, koji je svoje bogoslovske teze posvetio gospodinu Mihaelu Urmenjiju, dvorskom administratoru i savetniku. Osim toga, održao je dve javne rasprave u crkvi, a njegovi protivnici [učesnici u raspravi, prim. prir.] bili su oci gvardijan, proslavljen lektor i domaći propovednici.

Dana 23. jula u noći podigla se oluja koja je razvalila srednji deo crkvenog krova, crepove je zbacila, a i u drugim mestima je štete prouzrokovala, naročito na njivama razbacujući stogove žeteocima.

Dana 2. avgusta, na praznik sv. Marije Porciunkule misu je služio Simon Soldan, kaločki kanonik i paroh apatinski. Ilirsku propoved održao je otac Antun Josić, glavni propovednik i nekadašnji gvardijan ovog samostana, nemačku propoved održao je Damijan Necl, apatinski pomoćnik, a mađarsku Viktorin Varja, domaći propovednik.

Dana 4. avgusta zidarski majstor Andrija Hofman otpočeo je ponovo sa pokrivanjem [krova, prim. prir.] cele crkve i svega što je oluja tokom prethodnog meseca razgolitila i otkrila.

Dana 7. avgusta osječki samostan Sv. Križa manjeg reda provincije Sv. Ivana Kapistrana prihvaćen je po kraljevskoj naredbi, a nekadašnja zgrada isusovaca određena je kao prebivalište za 17 crkvenih lica koja će poučavati po školama.

Dana 16. avgusta je proslavljen praznik zaštitnika župe Sv. Roka, sa propovedima na ilirskom i nemačkom, te sa pevanjem svete mise.

Dana 28. avgusta, u Budimu je, u samostanu Sv. Franje stigmatizovanog, održana glavna provincijalna skupština, na kojoj je za provincijalnog ministra bio izabran Josip Pavišević iz Požege, lektor bogoslovije i nekadašnji kustos provincije, za kustosa provincije je izabran Domink Gastejger, za definitore Jeronim

Jakočević, Lovro Kozarević, Vladislav Spaić, nekadašnji provincijalni ministar, i otac Franja Štedler iz Pešte, dodat provinciji. Za sekretara je izabran otac Aleksander Tomiković iz Osijeka. Za zajednicu ovog [somborskog, prim. prir.] samostana postavljeni su: otac Petar Novak iz Budima, dodeljen provinciji, gvardijan; Jeornim Jakočević iz Budima, šestogodišnji lektor bogoslovije, sadašnji definitor provincije, ispitivač i bibliotekar; otac Jakob Perg iz Petrovaradina, lektor bogoslovije, ispovednik, ispitivač, referent i voditelj obrednih činova; otac Aleksander Nađ, lektor bogoslovije, ispovednik, ispitivač, referent i ekshortator [vaspitač, dušebrižnik, propovednik, prim. prir.] studentima; otac Antun Josić, glavni propovednik, ispovednik, duhovnik i nastavnik laika novajlija; Filip Čevizević, vikar, ispovednik, protokolista i glavni sakristijar; Roka Has iz Budima, duhovnik i orguljista; Bona Mihaljević, nedeljni ilirski propovednik; Matijas Rojdl, duhovnik; Ernest Hujer, nedeljni nemački propovednik i ekshortator laicima; Filip Mihaljević, praznični propovednik i pomoćnik u somborskoj župi; Viktorin Varja, godišnji mađarski propovednik; Benedikt Borsos, rukovodilac finansijama. Nastavnici [Gramatikalne škole, prim. prir.] su: Ignjacije Mareković iz Sombora; Bernard Salkaj iz Baje; Ignjacije Sentci i Jozef Kalasantinus Simorski, profesor preparandistima. Sveštenici sa službom izvan grada: Pacifik Antonić, pomoćnik u Monoštoru; Hijacint Petner, pomoćnik u Gakovu; Liber Lackoci, pomoćnik u Bezdanu; Gerard Boda iz Budima, pomoćnik u Nemeš Militiču; Damijan Necl, pomoćnik u Apatinu; Fortunat Fridrih, pomoćnik u Sentivanu. Studenti bogoslovije: Simon Radnić; Henrih Proj, orguljaš; fra Kajetan Langer; fra Petar Burgić; fra Josip Pukanović; fra Johan Krizostom Marević i fra Johan Karg. Braća laici: fra Anton Vas, vratar; fra Feliks Herman, baštovan; fra Vitalis Šuster, kuvar, i fra Fidelis Pihler, laik novajlija, krojač, zamenik kuvara i staratelj zajednice. Ukupno ima 23 sveštenika, sedam bogoslova i četiri laika, svega 34.

Dana 29. septembra Aleksander Nađ, lektor bogoslovije ovog samostana, priredio je, sa svojim studentima, javnu raspravu u crkvi, u tri časa posle podne. Za protivnike je odabrao časnog oca

Georga Tamašija, vicearhiđakona i jankovačkog župnika,[129] zatim Stefana Rasa, župnika iz Krnjaje, i Emerika Tršćanskog, župnika iz Veprovca [danas Kruščić, prim. prir.]. Rasprava je bila priređena i sedmog dana ovog meseca, kada su protivnici bili Emerik Lovas, župnik iz Baračke, Franja Kiš, kapelan iz Bezdana, i Andrija Blovski, kapelan iz Sombora. Sve ove disputacije [nadmetanja rečima, javne naučne rasprave, prim. prir.] srećno su završene.

Dana 4. oktobra proslavljen je praznik sv. Franje sa uobičajenom svečanosti. Misu je otpevao otac Franja Štadler, sadašnji definitor provincije, ilirsku propoved održao je Bona Mihaljević, nemačku Andrija Blovski, kapelan somborski, a mađarsku otac Ivan, paroh iz Santova.

Dana 17. oktobra, pre ručka, stigao je otac Martin Takač, kanonik kaločki i arhiđakon iz Bača, radi obavljanja kanonske vizitacije u župnoj crkvi.

Dana 23. oktobra, po kraljevskoj naredbi, braća fratri bogoslovi iz ovog i drugih manastira otišli su u Budim da tamo, na Kraljevskom univerzitetu, nastave studije.

Dana 7. novembra majstor Antonije, slikar iz Osijeka, bojadisao je i pozlatio oratorije i ograde na koru, kao i sav prostor oko orgulja. Za sve ove radove trudom nedeljnog ilirskog propovednika [Bone Mihaljevića, prim. prir.] isplaćeno je 240 forinti, što je sakupljeno iz priloga vernika. Gospodin Antun Menesković, senator i crkveni pravozastupnik, dodao je još 20 forinti za svoj oratorij, a ostalo je još 30 forinti koje je otac propovednik primio iz sakupljenih priloga za potrebe velikog oltara, te je slikaru sve isplatio. Dakle, ako posao okolo velikog oltara bude završen, onda će tih 30 forinti morati vratiti ili će se odreći oratorija.

Dana 7. decembra je g. Pavle Kronoveter, slikar, završio svoj posao sa bojenjem zida u svetištu crkve, za šta mu je isplaćeno 200 forinti.

[1784]

Dana 30. maja, na praznik Duhova, otac Petar Novak, sadašnji gvardijan, blagoslovio je novu sliku Svetog Trojstva nad

129 Jankovac (danas Janošhalma, sa mađarske strane granice), nekadašnje je većinski bunjevačko selo, severoistočno od grada Baje.

glavnim oltarom, koju je naslikao Pavle Kronoveter, i pred njom je prvu misu otpevao za dobročinitelje.[130] Istog dana je nedeljni ilirski propovednik [Bona Mihaljević, prim. prir.] održao propoved vernicima, u kojoj se zahvalio onim dobročiniteljima koji su darovali svoje priloge za ovaj oltar i objasnio je njegovu svrhu. Za izradu slike Svetog Trojstva plaćeno je 500 forinti, oslikavanje pozadine u oltaru plaćeno je 200 forinti, stolaru za drvene radove [uramljivanje, prim. prir.] plaćeno je 60 forinti, a vajaru za ukrase 150, ukupno 910 forniti.

Dana 5. juna, oko pola jedanaest, gospodin Karlo Franja Palma, posvećen biskup kalofenski, istog ranga duhovnog kao i nadbiskup kaločki u pontifikalnim stvarima, inače veliki prepozit i kanonik kaločki,[131] došao je iz Apatina u ovaj grad, te je sa propisanom svečanosti dočekan. Ispred njega su išli konjanici, iza konjanika mnogobrojna kola, a zatim je, praćen mnogim vernicima, pod baldahinom, biskup uveden u našu crkvu, posle čega je, sa istom pratnjom, doveden kao gost do dvorskog [komorskog, prim. prir.] administratora Mihaela Urmenjija.

Dana 6. juna, u nedelju, na dan Svetog Trojstva, kada je proslavljen zaštitnik ove crkve, pomenuti biskup Franja Palma svečanost je uveličao pevanjem mise. Ilirsku propoved držao je Bona Mihaljević, nedeljni ilirski propovednik, nemačku Andrija Blovski, kapelan somborski, a mađarska propoved izvan crkve, zbog velike kiše, nije održana.[132]

---

130 Slika Svetog Trojstva rađena je u tehnici ulja na platnu, veličine 586 x 296 cm, a i danas se nalazi iznad velikog oltara u crkvi Svetog Trojstva i predstavlja najveću oltarsku sliku u Bačkoj. Vremenom je vlaga oštetila jednu trećinu ove Kronoveterove sliku (donji deo platna, u visini od dva do dva i po metra), pa je, između dva svetska rata, oštećen deo iznova naslikan, ali zanatski i koloritski nevešto, posebno u poređenju sa izvornim radom. Somborski slikar Pavle Kronoveter (1750-1787) naslikao je za crkvu Sv. Trojstva i sliku sv. Ivana Nepomuka (ulje na platnu, 248 x 125 cm), koja je sačuvana do danas.

131 Prepozit je naslovni biskup neke biskupije, te u toj službi pomaže dijecezalnom biskupu prilikom kanonskih vizitacija i podele sakramenata (ujedno, prepozit se može nalaziti i na čelu kaptola).

132 Propovedi su ovog dana tradicionalno držane ispred spomenika Svetom Trojstvu, na trgu pored crkve.

Oltar sa slikom Sv. Trojstva iz 1784. g.

Istog dana bio je kod nas i g. vacki biskup Serdahelji da pozdravi biskupa Palmu, zbog čega je i Palma ostao na ručku kod g. Urmenjija, a inače bi, pošto smo ga prethodno bili pozvali, došao kod nas na ručak u samostan.

Dana 7. juna g. biskup Palma otpočeo je oko pola devet ujutro krizmanje i najpre je krizmao vernike iz Sombora, a 8. juna je krizmao vernike iz Kupusine i Nemeš Militiča, koji su u procesijama dolazili u našu crkvu.

Dana 10. juna, pošto je vreme bilo veoma lepo, g. biskup je, nakon otpevane svete mise, vodio i tijelovsku procesiju [praznik Sv. Tijela Kristovog, prim. prir.], pri čemu su mu pomagali samostanski oci. Dužnosti đakona i podđakona obavljali su tom prilikom otac gvardijan i vikar.

Dana 11. juna stigli su na krizmanje vernici iz Gakova i Kruševlja, sa svojim procesijama.

Dana 13. juna g. biskup Palma slušao je misu u kapeli Sv. Ivana Nepomuka i pošto je ručao kod g. Urmenjija, sa istom svečanosti je ispraćen i oko četiri časa posle podne otputovao je u Osijek.

Dana 13. juna, na današnji praznik sv. Antuna Padovanskog, misu je održao g. Anton Auer, vojni sveštenik puka princa Satorinskog, pred oltarom sv. Antuna. Propovedali su domaći propovednici.

Dana 9. jula otac Jeronim Jakočević, lektor bogoslovije, nekadašnji gvardijan ovog samostana i sadašnji definitor provincije Sv. Ivana Kapistrana, prešao je iz naše zajednice u Osijek gde ga je mesni savet imenovao za direktora kraljevske škole, sa platom od 300 forinti.

Dana 19. jula, oko šest časova uveče, zaslužni otac Adam Patačić od Zajezde, u 69. godini života, a devetoj godini nadbiskupskog zvanja u Kaloči, pozvan je iz ove smrtnosti na večni počinak, a sahranio ga je g. Karlo Franja Palma, koepiskop, u svetištu metropolitske crkve, na epistolskoj strani, pokraj Gabriela Hermana iz porodice barona Patačića od Zajezde, kaločkog nadbiskupa.

Oko ponoći 28. jula 1784. g. iznenada je preminuo g. Stjepan Jagodić, prvi župnik somborski, ranije paroh u Dušnoku,[133] Kolutu, Santovu i Senti. Bio je pobožan, svet, ponizan i primeren. Imao je 64 godine.

Dana 29. jula njegovo telo je preneto u crkvu Svetog Trojstva, na rukama šestorice otaca ovog samostana i uz učešće mnogobrojnog sveta ove veroispovesti, i postavljeno je ispod kora. U pogrebnoj pratnji nalazili su se parosi deset susednih župa i svi sveštenici iz ovog samostana, kao i pravoslavni protoprezviter, sa svim sveštenicima. Posmrtno slovo održao je otac Bona Mihaljević, domaći nedeljni ilirski propovednik, koji je svoj govor započeo rečima franjevca Jakoba Tubertina: „'U tren oka padaju svi'. Iako nam se čini da je on iznenadnom smrti odnet, ipak nije nepredviđenom smrti preminuo jer se ceo njegov život sastojao u pripremanju dobre i srećne smrti itd. Ispovedio se 26. ovog meseca, 27. i 28. se pričestio tokom mise, dakle, veselo je mogao naglu smrt čekati itd". Kada je posmrtni govor završen, g. Simon Soldan, kanonik iz Kaloče i apatinski paroh, otpevao je rekvijem sa svojim pomoćnicima, a za to vreme je oko svih oltara bio formiran dvostruki krug. Kad je to završeno, isti gospodin ga je sahranio u kripti ove crkve.

Dana 2. avgusta proslavljen je praznik sv. Marije Porciunkule, sa uobičajenom pobožnosti i uz prisustvo mnoštva vernika. Pričestilo ih se dve hiljade i osamdeset.

Dana 7. avgusta, po kraljevskoj naredbi, drvena statua Blažene Djevice Marije uklonjena je iz pobočnog oltara i lišena je odela.

Dana 9. avgusta, po nalogu kaločke konzistorije, naređeno je da za nedavno preminulog biskupa sva zvona zvone po tri puta dnevno – ujutro, u podne i uveče, i to u trajanju od osam dana.

Ovog meseca na upražnjeno mesto generalnog vikara izabran je Karlo Franja Palma, prepozit i kanonik.

Dana 28. avgusta održana je skupština u samostanu Sv. Antuna u Tolni, na kojoj su u somborskom manastiru potvrđeni: Johan Nibl, gvardijan, glavni propovednik i ispitivač; Petar Novak, referent, ispitivač, beležnik i bibliotekar; Bona Mihaljević, glavni

133 Selo u Mađarskoj, severno od Baje, a južno od Kaloče.

propovednik i spiritualis; Sigismund Šen, vikar, diskretnik, upravitelj obreda i zajednice; Matijas Rojdl, spiritualis; Filip Čevizević, nedeljni ilirski propovednik i spiritualis; Lazar Bozer, godišnji ilirski propovednik, upravitelj kora i ekshortator laika; Paskal Nisak iz Budima, orguljista i crkvenjak. Nastavnici Gramatikalne škole su otac Hijacint Bračko, Bernard Salkaj iz Baje i Ignjacije Sentci, a profesor preparandistima je otac Jožef Kalas Simerski. Sveštenici koji služe izvan samostana: Liber Lackoci, pomoćnik u Bezdanu; Damijan Necl i Viktorin Varja, pomoćnici u Apatinu; Pacifik Antonić, pomoćnik u Monoštoru; Henrih Proj, pomoćnik u Krnjaji; Gerard Boda, pomoćnik u Nemeš Militiču i Venancije Ajsenhart, pomoćnik u Sentivanu. Braća laici koji pomažu sveštenicima: fra Antonije Vas, obućar, vratar i podrumar; fra Feliks Herman, baštovan; fra Edmund Trum, kuvar, i fra Vitalis Šuster, poslužitelj samostana.

Dana 5. septembra, prve nedelje u septembru, otac Bona Mihaljević, zaslužni nedeljni propovednik ilirskog jezika,[134] oprostio se od naroda somborskog i dužnosti glavnog propovednika, pa svoje apostolsko zvanje, nakon šest godina i tri meseca, sa božjom pomoći završio ovde u Somboru, pošto je ranije dugo godina bio propovednik na drugom mestu.

Uzvišeni Magistrat somborski tom prilikom mu je izdao sledeće uverenje: „Dole potpisani objavljujemo ovim svima kojih se tiče, da je časni otac Bona Mihaljević, zaslužni nedeljni propovednik na ilirskom jeziku poštovanog samostana serafskog reda Sv. Ivana Kapistrana u Somboru, prethodnih šest godina vršio sa najvećim žarom i odanošću apostolski zadatak propovednika na veliku utehu i duševnu korist slušatelja i tek nakon toga od velikog tereta mučen, povukao se. Svojim pobožnim vrlinama, naročito svojom skromnosti i prijatnim načinom ophođenja svakog je pridobio, tako da nam je žao što će nas napustiti. Stoga, zbog njegovih izvrsnih zasluga slavnom konventu ili samostanu, ovdašnji Magistrat će nastojati da u buduće, u bilo kojim prilikama, pokaže svoju zahvalnost. Ovo potvrđujem našim pismom i pečatom. Dato u Senatu somborskom 10. avgusta 1784. godine.

134 Reč *zaslužni* u ovom slučaju znači *umirovljeni* (*penzionisani*) ili *nekadašnji*, i može, sa istim značenjem, da bude primenjena na sve sveštenike kraj čijeg imena stoji u ovim beleškama.

Sudija i Senat slobodnog i kraljevskog grada Sombora. Izdato od mene, Stefana Čoke, zakletog beležnika goreimenovanog grada".

Dana 12. septembra, na praznik imena Blažene Djeve Marije, održana je pobožnost u kapeli Marije Snežne, sa pevanom misom i samo sa ilirskom propovedi. Ova pobožnost na praznik Marije Snežne nije bila održana.

Dana 20. septembra. Ovog meseca, po kraljevskoj naredbi, ukinuti su svi monaški redovi.[135]

Dana 4. oktobra praznik sv. Franje Serafskog proslavljen je sa dužnom svetkovinom. Misu je otpevao Pavle Mihaljević, župnik iz Nemeš Militiča, ilirsku propoved održao je Filip Mihaljević, a nemačku Henrih Proj, pomoćnik u Krnjaji.

Dana 29. oktobra Bačka županija je u Somboru održala Glavnu skupštinu po pitanju održavanja ili odlaganja popisa. Odlučeno je da se Njegovo Veličanstvo zamoli za odlaganje popisa.

Dana 2. novembra kraljevski vojni popisivači otpočeli su popis u ovom slobodnom i kraljevskom gradu Somboru.

Dana 3. novembra školska mladež je, sa svojim nastavnicima, na uobičajen način, pre početka školske godine, održala pobožnost „Veni Sancte Spiritus", sa svetom misom.

Dana 11. decembra g. Antun Bajalić, baron od Bajahaza, kanonik kaločki gornjebačkog okruga i bezdanski paroh, preminuo je posle duge slabosti koju je strpljivo podnosio u pola sedam uveče, a sahranjen je u župnoj crkvi u Bezdanu, na epistolskoj strani gde počiva od svojih muka, u dobroj starosti. On je bio velik dobročinitelj serafskog reda, a za spas svoje duše i duše svoje sestre platio je samostanu sto misa. Za svoje pokojne roditelje samostanu u Baji platio je, takođe, sto misa, kao i sto misa za svoje grehove, koje je iz slabosti ljudske počinio, samostanu u Baču.

[1785]

Dana 9. februara slika Krista Mučenika, koju je za ovaj samostan nabavio otac Matijas Rojdl iz Budima, prvi put je izložena kod velikog oltara crkve, za sve vreme pokore [40-todnevne

135 Nisu bili ukinuti svi monaški redovi, kako to beleži Bona Mihaljević, ali su ukinute određene monaške zajednice i bratovštine, osim ostalog i Bratovština pojasa sv. Franje (tzv. kordigeri).

Knjižnica (biblioteka) franjevačkog samostana

Stepenište nekadašnjeg franjevačkog samostana u Somboru

korizme, prim. prir.], sve do Velike subote. Sliku je izradio Pavle Kronoveter, ovdašnji slikar, koji je za taj svoj rad, sa okvirom, primio 70 forinti.

Po kraljevskoj naredbi održan je izbor novog gvardijana ovog samostana, na kojem su, od 20 sveštenika, pojedinci dobili sledeći broj glasova: Sigismund Šen jedan glas, Filip Čevizević jedan glas, Petar Novak osam glasova i Johan Nibl deset glasova. Izbor je obavljen 17. februara.

Posle izbora novog gvardijana rezultat je potvrdio i objavio provincijalni ministar dana 11. aprila, kao i ostale službenike kako sledi: Johan Nibl, zaslužni propovednik, ispitivač i gvardijan; Bona Mihaljević, zaslužni propovednik, čuvar svetog obrednog nameštaja, knjižničar, spiritualis i stariji diskretnik; Petar Novak, referent i ispitivač izgreda, beležnik i diskretnik; Jožef Simerski, vikar, koji je peti mesec nakon izbora podneo ostavku na ovu dužnost, a na njegovo mesto imenovan je Filip Čevizević, domaći ilirski propovednik, vikar i diskretnik; Matijas Rojdl, spiritualis; Lazar Bozer, godišnji nemački propovednik, upravitelj kora i ekshortator laičke braće; Bona Merkl, spiritualis; Leopold Vegel, orguljista. Nastavnici Gramatikalne škole bili su Hijacint

Bračko, Bernard Salkaj i Ignjacije Sentci. Jožef Simerski bio je nastavnik narodne škole i predavao je preparandistima. Sveštenici sa službom izvan grada bili su: Filip Mihaljević, praznični ilirski propovednik i pomoćnik u somborskoj župi; Liber Lackoci, administrator u Čonoplji; Damijan Necl i Viktorin Varja, pomoćnici u Apatinu; Pacifik Antonić, pomoćnik u Monoštoru; Henrih Proj, pomoćnik u Krnjaji; Gerard Boda, pomoćnik u Nemeš Militiču i Venancije Ajsenhart, pomoćnik u Sentivanu. Laička braća koja pomažu sveštenicima bila su: Antonije Vas, vratar i podrumar; Feliks Herman, baštovan; Edmund Trum, kuvar, i fra Vitalis Šuster, poslužitelj samostana.

Dana 17. aprila za upravitelja somborske župe episkop i generalni vikar Karlo Franja Palma poslao je Matiju Slatkovića, nekadašnjeg ceremonijara [sveštenik koji upravlja svečanim obredima, prim. prir.] pokojnog nadbiskupa Adama Patačića, a sadašnjeg administratora župe u Dušnoku, koji je nekoliko dana stanovao u ovom samostanu.

Đorđe Martinović iz franjevačkog bratstva u Požegi došao je u naš samostan u mesecu aprilu.

Dana 22. maja, na praznik Sv. Trojstva, zaštitnika ove crkve, svečanu misu, sa pomoćnicima, otpevao je Matija Slatković, upravitelj i administrator somborske župe, koji je vodio i procesiju sa sakramentom oko spomenika Svetom Trojstvu, na trgu. Na uobičajen način održane su ilirska i nemačka propoved, osim mađarske.

Dana 24. maja, po naredbi Njegovog Veličanstva, održana je glavna skupština provincije u Iloku, u Sremu, u samostanu Sv. Ivana Kapistrana, pod predsedništvom oca Josipa Jakošića iz Budima, zaslužnog provincijalnog ministra i sadašnjeg gvardijana budimskog samostana. Na skupštini je za ministra provincije jednoglasno izabran Josip Pavišević iz Požege, slavni rektor bogoslovije i zaslužni kustos provincije. Na ovoj skupštini glasali su svi gvardijani i predsednici. Istog dana za sekretara provincije izabran je otac Ivan Krizostom iz Budima.

Dana 4. juna Njegova Ekselencija Johan Baho, kraljevski izaslanik, došao je iz Baje u Sombor sa plemićkim sudijom Rudićem, inkognito, te je somborski samostan časnih otaca franjevaca dugo ispitivao. A zašto? To su pokazali događaji sledeće godine,

kada je on Njegovom Veličanstvu Josipu II samostan predložio za županijski dom, a crkvu za parohijalnu. Posle toga on je pregledao Gradsku kuću i vojne kasarne, zatim narodne i Gramatikalnu školu i, najzad, župnu crkvu na groblju Sv. Roka. Pošto je sve to obavio, ručao je kod g. Mihaela Urmenjija, komorskog upravitelja i dvorskog savetnika, te se vratio u Baju.

Dana 6. juna goreimenovana Ekselencija g. Baho[136] proslavio je svoju instalaciju za velikog župana četiri županije – Bačke, Torontalske, Temišvarske i Krašovačke – sa najvećom pompom u Baji. Osim službenih lica, u ime dvora svečanosti je prisustvovao g. Mihael Urmenji, upravitelj komorskih dobara i dvorski savetnik, a crkvu su predstavljali Karlo Franja Palma, biskup iz Kaloče i generalni vikar kaločkog kaptola, kao i prečasni g. Josif Šakabaneta, pravoslavni episkop iz Novog Sada.

Dana 13. juna, na praznik sv. Antuna Padovanskog, misu je otpevao velečasni Matija Slatković, administrator somborske župe. Održane su i propovedi na ilirskom i nemačkom jeziku.

Dana 20. juna časni gospodin Josif Šakabenta, pravoslavni episkop iz Novog Sada, kao novopostavljen vladika, u okviru pregleda svoje eparhije došao je i u Sombor, te je posetio i naš samostan, a sledećeg dana ručao je kod nas, okružen brojnim sveštenicima i gostima.

Dana 2. avgusta, na praznik sv. Marije Porciunkule, svečanu pevanu misu služio je otac Matija Slatković, administrator somborske župe. Ilirsku propoved održao je otac Bona Mihaljević, zaslužni propovednik, a nemačku Lazar Bozer.

Dana 5. avgusta, na praznik Marije Snežne, održano je bogosluženje u njenoj kapeli izvan grada [na Čičovima, prim. prir.]. Misu je otpevao Jozef Bernolak, župnik iz Sentivana i vicearhiđakon. Ilirsku propoved održao je Matija Slatković, administrator somborske župe, a nemačku Andrija Blevski, somborski kapelan.

Dana 21. septembra jedna kuća nekog čoveka pravoslavne veroispovesti u Nemeš Militiču, oko dva časa posle podne, sa dve krstine žita, zapalila se i izgorela do temelja.

136 Johan Baho de Dezer bio je kraljevski savetnik i vršilac dužnosti velikog župana Bačke županije od 1785. do 1790. godine.

Dana 4. oktobra, na praznik sv. Franje svečanu misu otpevao je g. Jozef Bernolak, vicearhiđakon i paroh sentivanski. Ilirsku propoved održao je g. Matija Slatković, administrator somborske župe.

Dana 9. oktobra pročitan je ocima franjevcima budimskim kraljevski dekret, koji se nalazi u provinciji Sv. Ivana Kapistrana, da se presele u druge samostane svoje provincije, a svoj samostan da predaju monahinjama sv. Elizabete, što je i učinjeno.

Dana 18. oktobra, javnom naredbom, somborski Magistrat, bez ikakvog razloga, na najveće zaprepašćenje građana, a najviše onih sa mnogo dece, ukinuo je i raspustio Gramatikalnu školu, sva tri razreda, sa nastavnicima, kao i četvrti, preparandijski razred, sa profesorom.[137]

Dana 8. decembra praznik Bezgrešne Device Marije proslavljen je sa dužnom pobožnosti. Misu je otpevao otac Filip Madarić iz Broda, zaslužni lektor bogoslovije. Ilirsku propoved izrekao je Matija Slatković, administrator somborske župe, a nemačku Andrija Blavski, ovdašnji kapelan.

Iste 1785. godine, u proleće i leto, iz gornjih zemalja doseljene su mnogobrojne Švabe[138] i po kraljevskoj naredbi naselili su dve pustare južno od Kule, a drugi su naseljeni na ranijim dvorskim [komorskim, prim. prir.] posedima Čonoplja, Krnjaja,

137 Ukidanje Latinske gramatikalne škole u Somboru predstavljalo je, zapravo, razrešenje franjevaca nastavnika, a njihova obrazovna funkcija predstavljala je, prema propisima cara i kralja Josipa II, jedan od preduslova postojanja franjevačkog reda i samostana u nekom gradu ili naselju. Nije isključeno da je ova odluka somborskog Magistrata doneta pod pritiskom viših (županijskih i kraljevskih) vlasti, kako bi se stvorili formalni uslovi za gašenje somborskog franjevačkog samostana, što je devet meseci kasnije i učinjeno.

138 Švabama (nem. Schwaben) je nazivano doseljeno nemačko stanovništvo koje je, delom, poticalo iz Švabije (nem. Schwabenland), istorijske i lingvističke pokrajine u Nemačkoj, u državi Baden-Virtemberg. U srednjem veku ova pokrajina obuhvatala je i Lihtenštajn, kao i nemačko govorno područje Švajcarske, te deo današnje severoistočne Francuske. Znatniji deo doseljenog nemačkog stanovništva poticao je iz Alzasa, Lotaringije, Pfalca i drugih južnih nemačkih pokrajina, kao i iz delova Habsburškog carstva. Vremenom je u južnoslovenskim narodnim govorima etnonim „Švaba" postao sinonim za sve Nemce.

Sivac, Kula, Vrbas, Ker, Palanka, Parabuć, Brestovac itd.[139] To je sve izvršeno o trošku Njegovog Veličanstva. Svaka pojedinačna kuća, sa svim što joj pripada, koštala je 600 forinti.

[1786]

U noći 4. januara stigla je kraljevska naredba da se ubuduće ne posvećuju domovi.

Časni otac Petar Novak, zaslužni gvardijan ovog samostana i sekretar provincije, slavljenik, danas je otputovao u Budim, a odatle u Transilvaniju (Erdelj), gde će pri I konjičkom puku Toskanaca biti vojni kapelan.

Dana 2. februara, na praznik Čišćenja Blažene Djeve Marije [Prikazanje Gospodinovo u Hramu, Svijećnica, Sretenje, prim. prir.] misu je otpevao Filip Čevizević, ilirsku propoved održao je Matija Slatković, administrator somborske župe, a nemačku Andrija Blevski, somborski kapelan.

Dana 8. marta došao je u ovaj samostan, za domaćeg ilirskog propovednika, otac Adam Demerac.

Dana 12. marta, po kraljevskom dekretu, u Gradskoj kući ili Magistratskom domu, glasanjem je za župnika ovog grada izabran Matija Slatković, dosadašnji administrator župe u Dušnoku i Somboru. On je primeran i veoma skroman muž.

Tokom tri dana, od 13. do 15. aprila, održane su jutarnje pobožnosti sa ostalim uobičajenim ceremonijama, ali sveti grob Isusov, po kraljevskoj naredbi, nije bio izložen, niti je u subotu održana uskršnja procesija.

Dana 16. aprila uskršnje radosti je uveličao svečanom misom časni otac Bona Mihaljević, zaslužni propovednik, a propovedi su održali domaći propovednici.

---

139 Osim u navedenim mestima, Nemci su, u okolini Sombora, polovinom osamdesetih godina XVIII stoleća bili naseljeni i u dotadašnjim pretežno srpskim komorskim selima Stanišiću i Riđici, kao i u šokačkom selu Kolutu, a svega nekoliko decenija kasnije u svim ovim mestima Nemci su predstavljali većinsko stanovništvo. Ranije su već bili naseljeni i u okolnim somborskim selima Gakovu, Kruševlju i Sentivan-Prigrevici, kao i u varošici Apatin. Imigracioni centar za doseljavanje Nemaca nalazio se u Somboru, u sedištu Komorske administracije za Bačku (tzv. Grašalkovićeva palata).

Dana 24. aprila, na praznik sv. Marka Evanđeliste, uobičajenu povorku predvodio je Matija Slatković, somborski župnik, sa pomoćnicima, iz kapela Sv. Ivana Nepomuka, pa do Apatinskog puta.

Dana 4. maja, oko deset časova uveče, izbio je požar u županijskom skladištu žita, kod kasarne, i na najveću štetu vlasnika sve je izgorelo.

Dana 16. maja praznik sv. Ivana Nepomuka proslavljen je pevanom misom, koju je otpevao otac Jozef Bernolak, župnik sentivanski i vicearhiđakon. Propovedi nije bilo, niti povorke sa sakramentom, kao što je to, inače, bilo uobičajeno. Litanije su u kapeli Sv. Ivana Nepomuka održavane kroz celu oktavu.

Dana 11. juna, na praznik Sv. Trojstva, zaštitnika ove crkve, misu je otpevao otac Ivan Lukić, župnik iz Šikežda [sela severno od Baje, prim. prir.]. Ilirsku propoved održao je Đorđe Martinović, nekadašnji definitor provincije, a nemačku Adalbert Gvalovski, somborski kapelan iz ove zajednice.

Dana 15. juna, na praznik Sv. Tijela Kristovog, na uobičajen način misu je otpevao otac Filip Čevizević, vikar ovog samostana.

Dana 18. juna, na nedelju iza oktave Tijela Kristovog, prečasnog oca Matiju Slatkovića, župnika ovog slobodnog i kraljevskog grada, u župnoj crkvi Sv. Roka, na uobičajen način svečano je uveo u dužnost prvog pastira i župnika ovog grada Jozef Bernolak, paroh sentivanski i vicearhiđakon. Misu je, sa pomoćnicima, otpevao pomenuti vicearhiđakon, koji je održao i govor prisutnim vernicima. Paroh Matija Slatković je istog dana u župnom domu priredio svečan ručak kome su prisustvovali g. Mihael Urmenji, dvorski komorski upravitelj i savetnik, sa g. Antunom Hitlom, komorskim računovođom, sa parosima iz Čonoplje i Monoštora, sa četiri oca iz našeg samostana, sa gradskim sudijom, senatorima i drugim građanima.

Dana 30. juna stigao je poslepodne u ovaj grad Njegova Ekselencija Johan Baho, kraljevski izaslanik, koji je 2. jula ceo naš samostan pregledao i oba vrta istražio.

Dana 8. jula, oko pet časova posle podne, stigao je u Sombor rimski car Josip II, koji je odseo u kući dvorskog upravnika [u sedištu Komorske administracije, tzv. Grašalkovićevoj palati, prim. prir.]. Sledećeg dana, u petu nedelju posle Duhova, pošto je

Pečat parohije crkve Sv. Trojstva iz 1786. g.

saslušao misu u našoj crkvi, odavde je, u pet časova ujutro, preko Čonoplje otputovao u Segedin. Istog dana, na predlog g. Johana Bahoa, car je raspustio ovaj samostan i odredio ga da bude dom županije, a crkvu Sv. Trojstva imenovao je parohijalnom crkvom.

Dana 17. jula ceo stari Magistrat, dekretom goreimenovanog kraljevskog izaslanika, bio je raspušten.

Istog dana g. Sigismund Lipkai, zaslužni podžupan ove županije, umro je iznenadnom smrti u Santovu, u tuđoj kući. On je pre šest godina podneo savetu kraljevskog namesništva neke predloge protiv somborskog Magistrata, kao i protiv očeva ovog samostana.

Dana 18. jula, u Gradskoj kući, goreimenovan kraljevski izaslanik postavio je novo rukovodstvo ovog grada, i to: Nikolu Latinovića iz Boršoda za kraljevskog predstavnika, a za senatore Lovru Latinovića iz Boršoda, Leopolda Biroa, zaslužnog kancelistu, Nikolu Rakića, pravoslavne veroispovesti, i Vasilija Damjanovića.

Dana 2. avgusta, na praznik sv. Marije Porciunkule, svečanu misu je otpevao Jozef Bernolak, paroh sentivanski i vicearhiđakon. propovedi su održali domaći propovednici. Istog dana ispovedilo se i pričestilo preko četiri hiljade duša. Kao ispomoć bili su prisutni svi naši samostanski kapelani, dva župnika i dva kapelana iz crkve.

Dana 5. avgusta održana je pobožnost u kapeli Marije Snežne, izvan grada.

Meseca avgusta stupio je na snagu kraljevski dekret:

„Mi, Josip II, pošto smo iz izveštaja saznali da je verska disciplina kod pavlinskog reda u kraljevini našoj Ugarskoj i njoj susednim oblastima potpuno propala, te stoga ovaj red dalje održavati nije potrebno, niti je savesno, milostivo smo stoga odlučili da se navedeni red u svim našim pokrajinama liši nasledstva. Sva njegova dobra nek se dodaju verskom fondu, a sveštene osobe, koje su sposobne za dušebrižništvo ili za nastavnike po školama, da se priključe takvim zavodima, a svi ostali da se penzionišu. Dano u gradu našem Beču, 7. februara 1786. godine".

Ove godine raspušteni su, po kraljevskom dekretu, i samostani Sv. Franje u Petrovaradinu, u Sremu, te Sv. Križa u Osijeku, u Slavoniji.

Utrošak slobodno ponuđenih dobrotvornih priloga za ukrašavanje crkve Sv. Trojstva manjeg reda provincije Sv. Ivana Kapistrana, koji su brigom i trudom navedenih otaca bili prikupljeni počev od godine 1768, pa sve do prošle 1785.

Godine 1768. za oltar sv. Franje dalo je Bratstvo sv. Franje 539 forinti.

Godine 1771. za nove orgulje na koru plaćeno je 450 forinti. Za ograde ili rešetke na koru, kao i za skulpture i ukrase na orguljama, kao i za dva oratorija kod kora, plaćeno je 316 forinti.

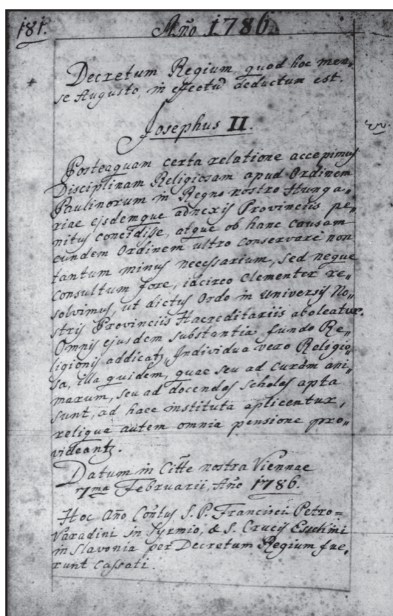
Godine 1778. za pobočne oltare sv. Josipa i sv. Ane plaćeno je 514 forinti.

Godine 1780. i 1782. za novu katedru [propovedaonicu, prim. prir.] i za njeno slikanje plaćeno je 650 forinti.

Godine 1782. za sliku sv. Isidora i Vendelina, na zadnjem pobočnom oltaru, ilirski zemljoradnici somborski dali su 50 forinti.

Godine 1783. za pozlatu kora, orgulja i oba oratorija plaćeno je 240 forinti.

Godine 1783-1785. za sliku Sv. Trojstva na glavnom oltaru, kao i za molovanje zida oko te slike, plaćeno je 700 forinti. Stolaru je za okvir plaćeno 60 forinti, a vajaru za ukrase oko nje 150 forinti. Za sliku sv. Ivana Nepomuka, sa crnim i pozlaćenim okvirom, koji je dala da se izradi ugledna porodica Krušper, plaćeno je 40 forinti.

181. Año 1786.

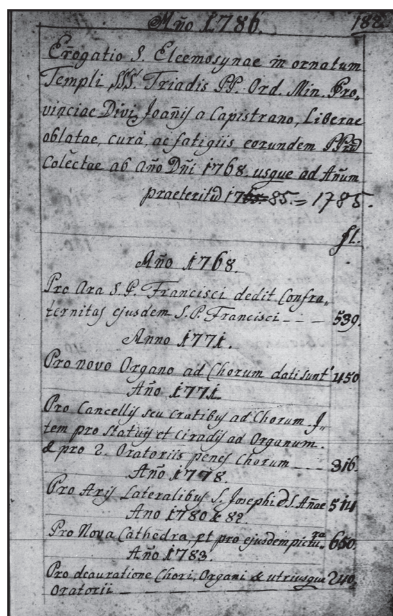
Decretum Regium quod hoc mense Augusto in effectu deductum est.

Josephus II.

Posteaquam certa relatione accepimus Disciplinam Religiosam apud Ordinem Paulinorum in Regno nostro Hungariae ejsdemque adnexis Provinciis penitus concidisse, atque ob hanc causam eundem Ordinem ultro conservare non tantum minus necessarium, sed neque consultum fore, idcirco clementer resolvimus, ut dictus Ordo in universis Nostris Provinciis Haereditariis aboleatur. Omnis ejusdem substantia fundo Religionis addicatur, individua vero Religiosa, illa quidem, quae seu ad curam animarum, seu ad docendas scholas apta sunt, ad haec instituta applicentur, reliqua autem omnia pensione provideantur.

Datum in Citte nostra Viennae 7mo Februarii Año 1786.

Hoc Año Contus S. P. Francisci Petrovaradini in Syrmio, & S. Crucis Cuchini in Slavonia per Decretum Regium fuerunt cassati.

Año 1786. 182.

Erogatio S. Eleemosynae in ornatum Templi SSS. Triadis PP. Ord. Min. Provinciae Divi Joanis a Capistrano, Liberae oblatae, curâ, ac fatigiis eorundem PP. Colectae ab Año Dñi 1768. usque ad Añum praeteritu 17~~84~~85. – 1785. fl.

Año 1768.

Pro Ara S. P. Francisci dedit Confraternitas ejusdem S. P. Francisci — 539

Anno 1771.

Pro novo Organo ad Chorum dati sunt 450

Año 1771.

Pro Cancellis seu cratibus ad Chorum, Item pro statuis et ciradis ad Organum, & pro 2. Oratoriis penes Chorum — 316.

Año 1778.

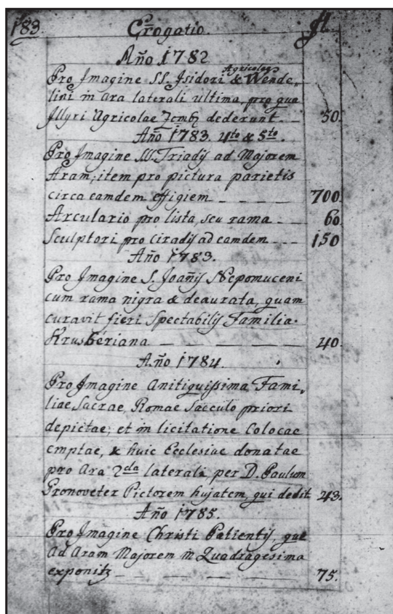
Pro Aris Lateralibus S. Josephi et S. Añae 514.

Año 1780. & 82.

Pro Nova Cathedra, et pro ejusdem pictura 650.

Año 1783.

Pro deauratione Chori, Organi & utriusque Oratorii 240.

183. Erogatio fl.

Año 1782.

Pro Imagine SS. Isidori Agricolae & Wendelini in ara laterali ultima, pro qua Illyri Agricolae Temp. dederunt — 30.

Año 1783. 4to & 5to.

Pro Imagine SS. Triadis ad Majorem Aram; item pro pictura parietis circa eamdem effigiem — 700

Arculario pro lista, seu rama — 60.

Sculptori pro ciradis ad camdem — 150

Año 1783.

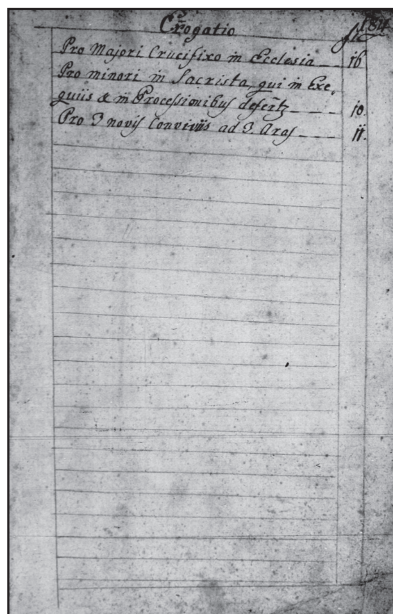
Pro Imagine S. Joanis Nepomuceni cum rama nigra & deaurata, quam curavit fieri Spectabilis Familia Krusperiana — 240.

Año 1784.

Pro Imagine Anitiquissima Familiae Sacrae Romae Saeculo priori depictae; et in licitatione Colocae emptae, & huic Ecclesiae donatae pro Ara 2da laterali per D. Paulum Pronovetez Pictorem hujatem, qui dedit 243.

Año 1785.

Pro Imagine Christi Patientis, qui ad Aram Majorem in Quadragesima exponitur — 75.

Erogatio fl. 184

Pro Majori Crucifixo in Ecclesia 16

Pro minori in Sacristia, qui in Exequiis & in Processionibus defertur — 10.

Pro 3 novis Conviviis ad 3. Aras — 11.

Poslednje četiri stranice rukopisa Mihaljevićeve hronike

Godine 1784. za najstariju sliku Svete porodice, koja je bila naslikana u Rimu, u prethodnom stoleću, i kupljena na jednoj licitaciji u Kaloči, a koju je ovoj crkvi, za drugi pobočni oltar, poklonio g. Pavle Kronovoter, ovdašnji slikar, plaćene su 43 forinte.

Godine 1785. za sliku raspetog Krista-mučenika, koja se na glavnom oltaru izlaže za vreme pokore, plaćeno je 75 forinti. Za veći krst u crkvi plaćeno je 16 forinti. Za manji u sakristiji, koji se nosi pri izlascima i procesijama, plaćeno je deset forinti. Za tri nove konvivije, na tri oltara, plaćeno je 11 forinti.

[Ovde se rukopis hronike završava.][140]

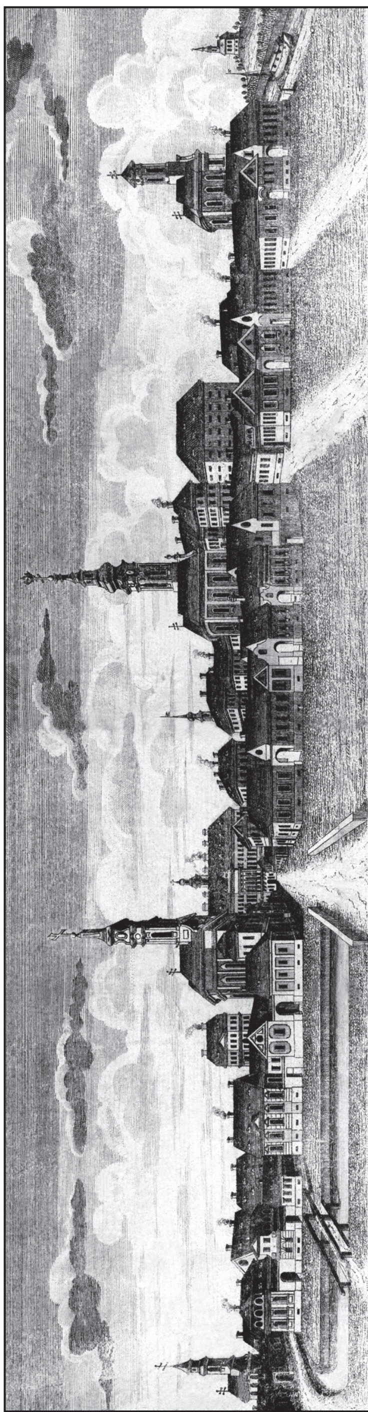

Simbol franjevačkog reda

140 Na kraju mašinskog prepisa rukopisa hronike Bone Mihaljevića stoji sledeći zapis (u prevodu): „Božjom pomoći ispisao sam izvod protokola somborskog samostana, koji je napisao otac Bona Mihaljević, i koji je sačuvan u arhivu u Baji pod oznakom: *4 láda, 2. csonó, 882. sz*, u biblioteci njegovoj. Dato u Budimpešti, dana 9. januara 1932. Staro ime Sombora bilo je: Czobor Szent Mihaly. P. Ferdinand Kaiser, o. S. Fr. Bibliothecarius conventus Budiensis".

KRIPOST POSLI SMRTI ŽIVI

PIVAOC PUTNIK SOMBORSKI PUTUJUĆI PRIPIVA

Veduta Sombora iz 1818. g.

KRIPOST POSLI SMRTI ŽIVI
PIVAOC PUTNIK SOMBORSKI PUTUJUĆI PRIPIVA

Moj Somboru kraljevska varoši
Kako mlogo blago ti potroši,
Da se možeš slobodna nazvati
I srićnoga danka dočekati;
Da veselo možeš zapivati
Srca žalost na stranu metnuti.
Ak' promotriš ti godine stare
Kako malo jesi imo hrane;
Ak' promotriš ti tomu starije
Svaka tebi lipo ukazuje:
Da su tebe Turci rastirali
Svojom sabljom krvcu prolivali.
Gdi je bilo plača i žalosti
Jer drhtaše u čoviku kosti.
Posli kako Turčin bi protiran
Samo malo jesi bio smiran,
Jer udari Rakocina vojska
Da se smuti sva varoš somborska.
Malo tomu ištom vrime prođe
Ali Turčin pod Varadin dođe.
Kako si se opet pristrašio?
Kad si ime tursko razumio,
Nisi l' mogo onda izustiti:
Što l' nećemo jošter dočekati?
Ali sada malo da vidimo!
Srce žalost na stranu metnimo.
Gdi ste sada vi stari vojnici
Sve na izbor srčani junaci?!
Kada Duim Marković kapetan,
Od katana sviju dobro poznan
U Somboru komandu držaše,
Posli koga Đurađ brat vladaše;
A za Đurđom grof Branković nasta
Kad komendat u Somboru posta.

U to vreme jeste bio nazvan
Marković Mato vice-kapetan,
Koji rodi slavnoga junaka
Srčanoga po imenu Marka
Koji rodu učini veselje,
Kad zadobi veliko poštenje,
Da postane i on kapetanom
I somborskim virnim komendatom.
Gdi ste stari vitezovi sada!
Ko na vojsku uredi vas tada,
Kad zapovid od cesara dojde
Da sva vojska na Turčina pođe
Ovi biše Jakob Sučić zvani
Najstariji među kapetani.
Pod kojim ste vijali barjake,
Pokraj sebe noseć puške jake,
Svitle sablje onda ste pasali.
Na Turčina kad ste polazili,
S vami pođe Martinović Petar
Od države svetog križa fratar
Koji uze križ u svoje ruke
Blagoslovi on zatim vojnike,
Da se mogu svi srićno vladati
I junačko srce ukazati.
Spomente se jošter malo više
Kaka trêšnja i od zemlje biše
Tu strahota i drhtanje biše
Izkazati ne može se više.
Posli toga bolest teška dođe,
Kako vatra u Sombor uniđe
Kada kuga poče sve moriti,
Niti komu hote oprostiti
Već otrova staro i još mlado
Da ostane srce svakom ladno.
Šta je plača a i suza bilo!
Kad je kuga morila nemilo.
Sad mi kaži moj Somboru ravno
Kako tebi jest poznato davno.

Koji u tebi pastiri biše
Kad kod stada toga virno bdiše.
Koji mrtve tvoje pokopaše
A kužnike gorko oplakaše?
Ti bijahu oci Franceškani
Od svih ljudi mnogo poštovani.
Oni tebe vrlo milovaše,
Nit u tugi tebe ostaviše,
Nit u kugi, niti za Turčina
Sviju gori rečenih godina,
Oni tvoju dičicu krstiše
A starije lipo naučiše,
Kakim putem imadu putovat
Ako žele lice božje gledat,
Kako složno svi imadu pivat
Sveto Trojstvo uvike poštivat.
Riči božje jesu kazivali
Kad su nauk svima pridavali,
Da budete pravi naslidnici
Sina božjeg slave dionici.
Dvista godin i još četrdeset
Niki vele dvista i pedeset
Da su tebi virno svi služili
I od lava paklenog branili.
Ovu pismu zato pivam tebi
Da sve misli ti pribereš sebi;
Da se možeš vazda spomenuti,
Kada počmeš ovu pismu ti pivati;
Da s' spomeneš svojih redovnika
I rečenih božjih namistnika.
Ištom godin nikoliko prođe,
Al zapovid od kraljice dođe,
Da imadu putovat vojnici
Sent-Marinci i šnjima Somborci.
Skoči Marko Marković kapetan
Na svog konja koji bi osedlan
Tere skupi katane somborske
Pak jim kaza naredbe kraljevske

Da imadu svi gori putovat
S Bavarom i Francuzom vojevat.
Iz Sombora dvista konjanika,
A četiri još k' tomu pišaka
Šest stotina da budu na broju,
Da ukažu junaštvo na boju.
Kapetane je upravljo Marković,
A pišake Jovo Damjanović.
Tko oružje na se uze friško
To je bio Bokerović Miško.
Oberlajtnont on katanski biše
Kada tako i kraljica ktiše
Jere vitez srčani bijaše.
Kad na vojski sabljom vojevaše,
Martin Parčetić i Raić Pajo
Ivan Bačić i Pavlović Gajo
Pletikosić Miško š' njima biše
Oficirom gor rečeni više.
Prid katani barjak su nosili
Kad na vojsku jesu polazili:
Prvi biše baš Marko Bogišić
A drugi je Stanoje Radišić.
Lalošević barjak je nosio
Al se doma nije povratio.
Od pišaka barjake nosiše
Al se doma zdravi povratiše:
Barjaktar je prvi bio Lukić,
A drugi je baš Jakov Goretić.
Kad na vojsku gori polaziše,
Bez pastira putovat nektiše
Tad uzeše sobom redovnike
Duše svoje prave duhovnike:
Prvi beše Moker Petar zvani,
Š' njim Dežević Antun poštovani:
Ovi biše reda svetog oca Frane,
Da duhovne svima liče rane,
Koji š' njima sritno putovaše
I srićnije doma se vratiše.

Kad godina bi četerest treća
O kolika dogodi se srića,
Jer Patačić arcibuskup sniđe
Iz Kalače ter u Sombor dođe
Redovnike svoje pohoditi
I njiovu želju ispuniti.
Tad on prvi kamen blagoslovi
I u novi manastir postavi.
U to vrime Lektur generali,
Koga jesu iz Osika zvali
Dojde amo Frano poštovani,
Prezimenom Ivanović zvani.
Pridiku je lipu govorio
Gabrielu kad je zahvalio
Da se prava drži napomena
Patačića slavnoga imena.
S' time dođe da se spomenete,
Od godine četeres devete,
Kada varoš zadobi somborska
Da slobodna bude i kraljevska.
Jer Marija Terezia kraljica
Rad imade svakoga Somborca,
Koji sabljom svojom vojevaše,
Svitlu krunu njezinu braniše.
Sloboštine lipe dade njima
Da se mogu pohvaliti šnjima
Iz Požuna dojde Koler Ivan
Baš komesar od kraljice poslan,
Kog gospoda s fratri pozdraviše
U manastir tad ga uvedoše.
Kada varoš razumi somborska
Da slobodna posta i kraljevska
Na Đurđevo veselje bijaše,
Kad veselo svirale sviraše,
Na veselje topovi pucaše,
Nuz mužike gospoda igraše.
Iz Budima grada pritekoše
Ti Lekturi Generali biše

Poštovani otac Luka Čilić
I šnjim otac Jero Lipovčević
Od države srebrne bosanske
Svetog križa zvane od starinske
Da i oni mogu poslužiti
U pridiki radost navistiti.
U to vrime izabrani biše
Oficiri koji vojevaše
Sudac prvi bi Martin Parčetić
A kapetan Jovan Živojnović.
Senatori svi postaše novi,
Kako slide po imenu ovi:
Mlogo vridni Nikola Parčetić,
Skupa šnjime bi Josip Marković,
Treći biše Miško Bokerović,
A četvrti Martin Kekezović,
Peti je bio Marko Bogišić
A šesti je Jovo Damjanović,
Sedmi je bio Gajo Pavlović,
Osmi Atanasija Popović,
Deveti Atanasija Stojšić,
Baš deseti Abram Rašković,
Jedanajsti bi Karalić Stevan,
Koje potvrdi komesar Ivan.
Notarius varoški tad posta
Plemić Andrija Ribenji osta,
______________________________ [nedostajući stih]
Koji latinsku pridiku reče.
To veselje kod fratara biše
Kako knjiga od starina piše.
Kada Koler službu posmatraše
S Latinović Petrom govoraše:
Lipo meni fratri poslužiše
Ne može se od njih želit više.
Magistratu ja naredbu prida,
Da poštuje redovnike vazda.
Oko zida zemlju da produlje
Radi crkve kako vide bolje,

Da ostanu duhovni pastiri,
Kako žele sveg varoša stari.
Kada Koler svoja svrši svaka,
Reče: s Bogom varoši somborska.
Arcibiskup Klobušicki Frano
Da ispuni srca želju ravno
Jer po sebi nije ispunio,
Po drugom je želju izvršio.
U Somboru kamen blagoslovit
Nove crkve početak postavit:
To izvrši Kiš vikar-general,
Tu biše Janković provincial.
S mlogi oci države bosanske
I s gospodom varoši somborske.
Kampion je fratar ovdi bio
I pridiku jeste govorio
Da bi srićno počeli zidati
S lemozinom svetom pomagati
Kad se crkva zidat nova poče
Trud i brigu izkazati tko će?
Briniće se oci poštovani,
Manastira istog gvardiani.
Kad je Emerik Budaija bio
Poče se zidat dobar dio;
Koga slidi Ferdinand Lipljanić
A za njime Petar Komaričić
Što podnese otac Marko Zličar!
Trudjaše se kao i nadničar,
Lemozinu po Bačkoj proseći
Svetom Trojstvu na friško noseći,
Da se može crkva sazidati,
I što prije krovom pokrivati;
Da snig, kiša na ljude ne pada,
Kad se rič božja svim pripovida.
Koji jesu fra Marka slidili
U zidanju crkve nastojali,
Ti su bili fra Blaž Abramović
Poštovani fra Lovro Staklenčić.

Još je ovi jedna uspomena
Kad bi šeset i druga godina
Onda pola crkve dovrši se
I od Tadije blagoslovi se
Tako Josip Baćanji dopusti
Kad Hegedušu hitro pripusti
Hegeduš Tado svud je brodio?!
Po Pešti, Budim jest hodio,
Je da bi završio crkvu s tornom
I da proglasi s velikim zvonom.
Tako pomnjivo jest on prosio,
Da je crkvu s tornom završio,
Kad nasta hiljada sedam stotina
Osamdeset i prva godina.
Onda fratri služiti pristaše
I duhovnu službu ostaviše,
Koju primi novi pastir zvani
Koji biše puku prikazani
U kapeli kod Roka svetoga,
Baš od vikara generalnoga,
Od Antuna mnogopoštovanoga
Gaševića mlogo vridnoga.
Pastir prvi bi Stipan Jagodić,
Kog jest slidio Matko [S]Latković
Kad Somborci škule uzdigoše
Franciškanom oma pridadoše
Da nastoje dicu naučiti uz svoj jezik,
Još s jezici trima govoriti,
Da latinski znadu i madžarski
Još k’ tomu uredno i nimački,
To je bila slava sveg varoša
I somborskog još sveg okoliša;
Ovu slavu sami nastaviše
Kada škule ovdi ukinuše.
Koji crkvu iznutra kitiše
Redovnici gor rečeni biše:
To svi znadu koji su davali
S lemozinom kad su pomagali.

Bratinstvo podiže oltar Frane,
Da ukaže svim njegove rane.
Novi organ kada poče svirat
I nuz njega vas puk lipo pivat ?
Njeg dade troškom svojim praviti
I s kipovi u nov kor staviti,
Dvajest i pet godina bijaše,
Kako u Sonti župu držaše.
Fra Augustin Stopić to učini,
Kad trošak isti Trojstvu pokloni.
Oltar Ane i Dive Zaručnika
Dopuniše kako kitu cvitka.
Bi svršena i pridikaonica,
Evanđelja navištionica.
Nit je mlogo prošlo vrimena,
Kako ti ukazuje godina
Da je organ i kor pozlaću,
I zlataru pošteno izplaću.
Oltar sinu s' velikom prilikom
Svetog Trojstva prevelikom slikom.
Kad u Sombor cesar Josip dođe
I gledati po varoši pođe.
Kad začuo isti cesar biše
Da Somborci škule ukiniše,
I da službu župničku uzeše
Franciškanom kojim svim služiše
Zato Trojstva Prisvitoga crkvu
On pridade somborskom župniku
Po imenu Mati Slatkoviću,
Jer imade od cesara sriću,
A manastir komitatu prida
Da tavnice odma ovdi zida,
A da fratri iz Sombora iđu
I u druge manastire priđu.
Sada vidi moj Somboru ravno
Da na svitu ništa nije stalno.
Zato ostaj s Bogom ja ti velim
Kada tebi ja spasenje želim.

Premako se s tobom i rastajem
Ali želim da s' u nebu sastanem.
Ja putnik pristajem sad pivati
Jer ću malo na svitu živiti
Pak ću morat onda putovati,
S ovog svita Bogu polaziti,
Posli smrti da bude spomena
Od mojega pokojnog imena
I da svaki za mene izusti:
Pokoj vični Bože njem dopusti!

Sverha.

Sadržaj

Zahvaljujemo se na saradnji:

Istorijskom arhivu u Somboru
Arhivu Vojvodine u Novom Sadu
Franjevačkom samostanu u Baču
Arhivu Bač-kiškunske županije u Kečkemetu (Mađarska)

Objavljivanje knjige pomogli su:

Grad Sombor
Sava Stojkov

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

272-789 . 32 : 929 Mihaljević B.
272-789 . 32 (497 . 113 Sombor) "17"

SOMBORSKA hronika fra Bone Mihaljevića 1717-1787 / priredio Milan Stepanović. - Sombor : Bunjevačko kolo : Istorijski arhiv, 2012 (Petrovaradin : Simbol). - 210 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 500.

ISBN 978-86-914925-1-9
1. Степановић, Милан [уредник]
а) Михаљевић, Бона (1742-1788) - "Сомборска хроника"
б) Фрањевци - Сомбор - 18. в.
COBISS.SR-ID 274354695